

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

KÜRESELLEŞME KARŞITI ve SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Orkun Saip DURMAZ

Ankara–2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

KÜRESELLEŞME KARŞITI ve SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Orkun Saip DURMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şerife ÖZSUCA

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BİLİM DALI

KÜRESELLEŞME KARŞITI ve SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİ

Orkun Saip Durmaz

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Şerife Turcan Özsuca

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Şerife Turcan Özsuca

.....

Doç. Dr. Metin Özügurlu

.....

Doç. Dr. Gamze Yücesan Özdemir

.....

Tez Sınavı Tarihi : 12/01/2007

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	V

BİRİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA'DA EMEK HAREKETLERİ: KAVRAMSAL ve TARİHSEL ÇERÇEVE

1.SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	1
1.1.Yeni Toplumsal Hareket Kavramı.....	1
1.1.1.Tanımlar.....	1
1.1.2.Sınıflar Mücadelesi ve Toplumsal Hareket.....	7
1.2.Toplumsal Hareket Sendikacılığı (THS).....	9
1.2.1.Tanımlar.....	10
1.2.2.Sınıflar Mücadelesi ve THS.....	14
1.3.Sendika-Dışı Emek Hareketi.....	17
1.4.Sonuç ve Değerlendirme.....	20
2.LATİN AMERİKADA EMEK HAREKETLERİ: TARİHSEL ARKA PLAN.....	24
2.1.Korporatizm ve Korporatist Sendikacılık.....	25
2.2.Meksika'da Emek Hareketinin Kısa Tarihi.....	27
2.3.Brezilya'da Emek Hareketinin Kısa Tarihi.....	32
2.4.Arjantin'de Emek Hareketinin Kısa Tarihi.....	36

2.5.Venezüella’da Emek Hareketi’nin Kısa Tarihi.....	41
2.6.Sonuç ve Değerlendirme.....	45
3. LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE NEOLİBERALİZM.....	48
3.1.Meksika’da Neoliberalizm.....	48
3.2.Brezilya’da Neoliberalizm.....	55
3.3.Arjantin’de Neoliberalizm.....	60
3.4.Venezüella’da Neoliberalizm.....	64
3.5. Sonuç ve Değerlendirme.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİ

1.SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİNİN DOĞUŞU.....	71
2.ZAPATİST HAREKET (EZLN).....	74
2.1.İlkel Sermaye Birikimi Süreci ve Meksika Yerlileri.....	74
2.2. EZLN, Direniş ve Eylemler.....	76
2.3.EZLN’in Örgütlenme Modelleri.....	77
2.4.EZLN, İşçi Sınıfı, Sendikalar ve Siyasi Partiler.....	80
2.5.EZLN ve İdeoloji.....	83
3.TOPRAKSIZ KIR İŞÇİLERİ HAREKETİ (MST).....	88
3.1.MST’nin Toprak İşgalleri, Stratejileri ve Amaçları.....	88

3.2.MST'nin Örgütlenme Modelleri.....	90
3.3.MST, İşçi Sınıfı, Sendikalar ve Siyasi Partiler.....	91
3.4.MST ve İdeoloji.....	93
4.İŞSİZ İŞÇİLER HAREKETİ (MTD).....	97
4.1.MTD'nin Stratejileri ve Amaçları.....	97
4.2.MTD'nin Örgütlenme Modelleri.....	100
4.3. MTD, İşçi Sınıfı, Sendikalar ve Siyasi Partiler.....	101
4.4. MTD ve İdeoloji.....	104
5.BOLİVARCI-CHAVİST HAREKET (veya BOLİVARCI DEVRİM).....	107
5.1.Bolivarcı-Chavist Hareketin Ortaya Çıkışı, İsyan ve Devrim.....	107
5.1.1.Caracoza İsyanı.....	107
5.1.2.Bolivarcı Devrim ve Chavez.....	109
5.2.Bolivarcı Devrim'in Örgütlenme Modelleri.....	111
5.3.Bolivarcı Devrim, İşçi Sınıfı, Sendikalar ve Siyasi Partiler.....	115
5.4.Bolivarcı Devrim ve İdeoloji.....	118

SONUÇ

KAYNAKÇA

ÖZET

SUMMARY

KISALTMALAR

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AD** : Demokratik Eylem Partisi (Accion Democratica)
- ACILS** : Uluslararası Emek Dayanışması için Amerikan Merkezi
(American Center of International Labor Solidarity)
- AIFLD** : Hür Emegin Gelişimi İçin Amerikan Enstitüsü (American
Institute of Free Labor Development)
- ANC** : Güney Afrika Ulusal Kongresi (African National Congress)
- CANACOMIN:** Ulusal Ticaret ve Sanayi Odası (Camaras Nacionales de
Comerico y Industria)
- CCE** : İşveren Koordinasyon Konseyi (Consejo Coordinacion
Empresorial)
- CGPB** : Brezilya Genel Balıkçılar Konfederasyonu (Confederação
Geral dos Pescadores do Brasil)
- CGTB** : Brezilya Genel Emekçiler Konfederasyonu (Confederação
Geral dos Trabalhadores do Brasil)
- CGT** : Genel Emek Konfederasyonu (Confederacion General del
Trabajo)
- CIPM** : Sendikalar arası Bir Mayıs Koordinasyonu (Coordinadora
Intersindical Primero de Mayo)
- CNOP** : Halk Örgütleri Ulusal Konfederasyonu (Confederacion
Nacional Organizacion de Publica)
- CNC** : Ulusal Köylü Konfederasyonu (Confederacion Nacional de
Campesinos)

- CNT** : Ulusal Emekçiler Konfederasyonu-Brezilya (Confederação Nacional dos Trabalhadores)
- CNT** : Ulusal Emekçiler Konfederasyonu-Venezüella (Confederacion Nacional de Trabajadores)
- COA** : Arjantin İşçi Konfederasyonu (Confederacion Obrera Argentina)
- COB** : Brezilya İşçi Konfederasyonu (Confederação Operaria Brasileira;)
- COM** : Küresel İşçi Evi (Casa del Obrero Mundial)
- CONAIE** : Ekvator Yeli Halklar Konfederasyonu (El Confederacion de Nacionalidades Indigenas del Ecuador)
- COPARMEX:** Meksika Cumhuriyeti İşverenler Konfederasyonu (Confederacion Personal de la Republica Mexicana)
- COPEI** : Sosyal-Hristiyan Demokrat Parti (Partido Social Cristiano)
- CORA** : Arjantin Bölgesel İşçi Konfederasyonu (Confederacion Obrera Regional Argentina)
- COSATU** : Güney Afrika Sendikalar Kongresi (Congress of South African Trade Unions)
- CSOV** : Venezüella İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Confederacion Sindical Obrera de Venezuela)
- CROC** : Deyrimci İşçi ve Köylü Konfederasyonu (Confederacion Revolucionaria de Obreros y Campesinos)
- CROM** : Meksika Bölgesel İşçi Konfederasyonu (Confederacion Regional Obrera Mexicana)

- CTM** : Meksika Emek Konfederasyonu (Confederacion del Trabajadores de Mexicana)
- CTRM** : Meksika Bölgesel Emek Konfederasyonu (Confederacion del Trabajo de la Region Mexicana)
- CTV** : Venezüella Emek Konfederasyonu (Confederacion de Trabajadores de Venezuela)
- CUT** : Merkezi İşçi Birliği (Central Unica Dos Trabalhoderes)
- DSF** : Dünya Sosyal Forumu
- EZLN** : Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional)
- EZLN-CCRI-CG**: Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu Gizli Komitesi
- FARC** : Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri
- FBT** : Bolivarcı İşçi Gücü (Forcea Bolivarianos de Trabajadores)
- FEDECAMARAS**: Venezüella İşveren Örgütü
- FOA** : Arjantin İşçi Federasyonu (Federacion Obrera Argentina)
- FORA** : Arjantin Bölgesel İşçi Federasyonu (Federacion Obrera Regional Argentina)
- FOV** : Venezüella İşçi Federasyonu (Federacion Obrera de Venezuela)
- FTAA** : Amerikalararası Serbest Ticaret Anlaşması (Free Trade Agreement of Americas)
- FZLN** : Zapatista Ulusal Kurtuluş Cephesi (Frente Zapatista de Liberacion Nacional)
- ICFTU** : Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (International Confederation of Free Trade Unions)

IMF	:	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KCTU	:	Kore Sendikalar Konfederasyonu (Korean Confederation of Trade Unions; Minju Nojhon)
KMU	:	Bir Mayıs Hareketi (Kuilusang Mayo Uno)
MAS	:	Sosyalizme Doğru Hareket (Movimiento al Socialismo)
MQR	:	Beşinci Cumhuriyet Hareketi (Movimiento Quinta Republica)
MST	:	Topraksız Kır İşçileri Hareketi (Movimento Dos Trabalhadores Rurais Sem Terra)
MTD	:	İşsiz İşçiler Hareketi (Movimiento de los Trabajadores Desempleados)
Nafinsa	:	Ulusal Finans Bankası (Nacional Financiera)
NAFTA	:	Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Antlaşması (North Atlantic Free Trade Agreement)
PAN	:	Ulusal Hareket Partisi (Partido Accion Nacional)
PJ	:	Öncelikle Adalet (Primera Justicia)
PP	:	Halkın Politikası (Partido Popular)
PRI	:	Kurumsal Devrimci Parti (Partido Revolucionario Institucional)
PT	:	İşçi Partisi (Partido dos Trabalhadores)
UGOCM	:	Meksika Genel İşçi ve Köylü Birliği (Union General de Obreros y Campesinos)
UGT	:	Genel Emekçiler Birliği (Union General De Trabajadores)
UNT	:	Ulusal Emekçiler Birliğini (Union Nacional de Trabajadores)
USA	:	Arjantin Sendika Birliği (Union Sindical Argentina)
THS	:	Toplumsal Hareket Sendikacılığı

GİRİŞ

İngiltere ve uluslararası siyasetin “*Iron Lady*”si¹ Thatcher’in “*TINA*”yı² ilk kez dile getirişinden bu yana uzun yıllar geçti. 1970’lerin ikinci yarısından itibaren dünyanın gelişmiş kapitalist ülkeleri, neoliberal ideoloji doğrultusunda Keynesyen ekonomi politikalarını birer birer terk ederken; azgelişmiş kapitalist ülkeler de ithal ikameci kalkınma modelini rafa kaldırıyorlardı. 1989–92 yılları arasında reel sosyalizm çökerken ise, neoliberal kapitalizm tüm rakiplerini alt etmiş ve “*TINA*”yı doğrulatmış gibi görünüyordu.

Gerçekten de 1970’lerin ortalarından itibaren kendini gösteren süreç önemli değişiklikleri de beraberinde getiriyordu. Toplumsal sınıflar açısından bakıldığında; bu süreç, sermaye sınıflarının azalan kar oranlarının yeniden yükseltilmesi amacına paralel olarak dünya kapitalizminin yeniden yapılandırılması olarak okunabilir. Sözkonusu yeniden yapılandırılma doğrultusunda sermayenin serbest dolaşımının önündeki engeller kaldırılarak, mali ve ticari liberalizasyona gidilmiş, devlet yeniden tanımlanarak sosyal işlevinden yoksunlaştırılmış ve emek sürecinin kapitalist denetimine ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, işçi sınıfının sınıflar mücadelesinde elde ettiği kazanımlar önemli ölçüde budanmıştır.

Diğer coğrafyalarda olduğu gibi, Latin Amerika’da da neoliberal rüzgâr tüm gücüyle hissedildi. Brezilya, Şili, Uruguay ve Arjantin’e askeri darbeler aracılığıyla, Meksika

¹ Eski İngiliz başbakanlardan Thatcher’a atfen kullanılan, cesaret ve kararlılık gibi vasıfları simgeleyen niteleme.

² İngilizce “*There is no alternative*” ifadesinin kısaltması, “*alternatif yok*”. Thatcher ve diğer liberal-muhafazakâr politikacıların neoliberalizmin alternatifsizliğini anlatmak için kullandıkları slogan.

ve Venezüella'ya ise herhangi bir askeri müdahale olmaksızın nüfuz eden neoliberalizm, ideolojinin ve tarihin sonunu ifade etmese de, sınıflar mücadelesinde ibrenin ciddi bir biçimde kapitalist sınıflar lehine döndüğünü gösteriyordu. Latin Amerika kapitalizmi, sermaye sınıflarının lehine ve neoliberal ideoloji doğrultusunda yeniden yapılandırılırken, emekçi kesimlerin alım gücünde önemli kayıplar meydana gelmiş ve emek örgütleri ithal ikameci dönemdeki ayrıcalıklı konumlarını kaybederek korporatist yapının dışına itilmişlerdi. Özellikle Şili ve Arjantin'deki emek örgütleri son derece şiddetli askeri ve siyasi baskıya maruz kalmış; darbecilerle uzlaşmak istemeyen binlerce sendikacı, siyasetçi, aydın, işçi ve öğrenci ya öldürülmüş ya da ülkelerini terk etmek zorunda bırakılmışlardır.

Yukarıda sayılan bütün olumsuzluklara rağmen, neoliberal süreç -ya da kapitalizmin neoliberal ideoloji doğrultusunda yeniden yapılandırılma süreci- tek yönlü ve tamamlanmış bir süreci ifade etmemektedir. Toplumsal sınıflar açısından değerlendirildiğinde, bu sürecin sermaye sınıfı lehine gelişen bir süreç olduğu söylenebilir; fakat bu süreç ne Bell'in dediği gibi ideolojinin sonunu getirmiştir ne de Fukuyama'nın iddia ettiği gibi tarihin sonunu. Tam aksine; süreçten zarar gören toplumsal kesimler sürecin başlangıcından beri -farklı farklı da olsa- arayış içine girmişlerdir: ³Kuzey'deki işçi örgütleri küreselleşmeye ya da neoliberal kapitalizme insani ve sosyal bir boyut kazandırmak amacıyla uzlaşmacı bir stratejiyle mücadele yürütürlerken; sermayenin hareket serbestliğinin artması sonucu proleterleşme sürecine giren küçük köylüler sokak eylemlerini de içeren bir mücadele yürütmektedirler. Bunların yanı sıra, Avrupa'nın büyük metropollerinde yaşayan

³ Kuzey: Kapitalizmin merkezi olarak da gösterilen gelişmiş büyük ekonomileri kapsayan coğrafya (Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya). Güney: Kapitalizmin çevre ve yarı çevre ülkelerini kapsayan coğrafya (Orta Doğu, Latin Amerika, Afrika vs...).

göçmenler sosyal devletin tasfiye sürecinin dolaysız bir sonucu ve bu sürece bir tepki olarak kitlesel eylemler düzenlemekte; Fransa gibi bazı ülkelerde ise işsizler, yaşamsal faaliyetlerine devam edebilmek için örgütlenmektedirler. İnsani amaçlardan ziyade, kar amacıyla hareket eden sanayileşme politikalarına karşı kurulan çevre örgütleri de, geliştirilen diğer tepkilere örnek olarak verilebilir. Bu örneklerin sayısını arttırmak mümkün olmakla birlikte, konumuz itibariyle bizi daha çok ilgilendiren Güney'deki gelişmelere göz atalım:

Neoliberal ideolojinin –kendisi Kuzey'de üretilmiş de olsa- sonuçları itibariyle Güneyde daha etkili olduğu söylenebilir. Askeri diktatörlüklerin yarattığı terör, bu ülkelerdeki ilerici hareketleri neredeyse bitirme noktasına getirmiş, sermayenin karşısındaki toplumsal sınıfların iktisadi ve siyasi örgütlülüğünü dağıtmıştır. Ayrıca sermayenin serbest dolaşımına imkân sağlayan yasal düzenlemelerle birlikte, Güney'de, Kuzey ile kıyaslanamayacak kadar, yoğun proleterleşme sürecine girilmiştir. Bu da, yine Kuzey ile kıyaslanamayacak kadar, yüksek yoksulluk ve işsizlik oranlarına yol açmıştır. Küresel kapitalizmin sözkonusu sonuçlarına karşı Güney'de de birçok toplumsal ve siyasal hareket ortaya çıkmıştır. Güney Kore, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Brezilya'da uzlaşmacı sendikacılık anlayışını reddeden toplumsal hareket sendikacılığı (THS) oluşmuştur. İşyeri ve işkolu sendikacılığıyla yetinmeyen, ulusal ve uluslararası meselelerde de etkin olmayı amaçlayan bu yeni sendikacılık anlayışının ortaya çıkışı, emek hareketindeki önemli gelişmelerden biridir. THS dışında, özellikle Latin Amerika ülkelerinde kendini gösteren kent ve kır merkezli yoksulları barındıran kitle hareketleri önemli bir çıkış halindedir. Neoliberalizmle birlikte, hissedilen yoğun proleterleşmenin sonucu ortaya

ıkan bu hareketler bazen yerli halkların var olma mücadelesi olarak Meksika’da (Zapatist Hareket), bazen de tarım işçilerinin ve küçük üreticinin öz rgt olarak Brezilya (Topraksız Kır İşçileri Hareketi)’da karşımıza çıkmaktadırlar. Bazen ise Arjantin’de olduğu gibi “*yedek işgücü ordusu*”nun örgütlerine –yani işsizler hareketine- rastlamak mümkündür. Ayrıca nadiren de olsa bu hareketler, Venezüella rneğinde olduğu gibi, iktidarın belirleyicisi ve destekçisi olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz kent ve kır merkezli yoksul hareketlerini Latin Amerika coğrafyasından seçmemizin başlıca nedeni, son on on beş yılda kıta ülkelerinde yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmelerdir. Latin Amerika, kapitalist ilişkilerin yeniden yapılandırılma sürecinde oluşan yoksullaştırma, mülksüzleştirme ve proleterleşme dalgalarının en yoğun hissedildiği coğrafyalardan biridir. Bununla birlikte, tabanını yoksullaşan, mülksüzleşen ve proleterleşen kitlelere dayandıran ve geleneksel emek hareketlerinden farklılaşan sınıfsal ve siyasal örgütlenmeleri barındırmaktadır. Araştırmamızı Meksika’daki Zapatist hareket (EZLN), brezilya’daki topraksız kır işçileri hareketi (MST), Arjantin’deki işsiz işçiler hareketi (MTD) ve de Venezüella’daki Bolivarcı-Chavist hareket ile sınırlı tuttuk.

Zapatist hareket, Meksika’nın Chiapas eyaletindeki yerli hakların var olma ve özerk yaşama mücadelesini temsil etmektedir. Fakat nc bölümde de ileri süreceğimiz gibi EZLN’i sadece özerklik talebiyle değerlendirmek, hareketi ortaya çıkaran kapitalist ilişkilerde yaşayan değişimleri göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bundan dolayı EZLN’i; kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden yapılandırılması

sürecinin, pre-kapitalist mülkiyet biçiminde örgütlü yerli topluluklara yönelttiği tehdide karşı politikleşmiş bir mücadele olarak değerlendirmek daha anlamlı olacaktır. Brezilya'daki topraksızlar hareketi de –neoliberal strateji temelinde yeniden yapılanan kapitalist toplumsal ilişkilerin bir sonucu olarak- kırsaldaki küçük üreticinin mülksüzleşme ve proleterleşme sürecine karşı geliştirdiği örgütlü ve politik mücadele biçimini temsil etmektedir. Arjantin'deki İşsiz İşçiler Hareketi ise Arjantin işçi sınıfının yapısında meydana gelen farklılaşmayı ve oluşan farklı sınıf kompozisyonlarının örgütlülüğünü ifade etmektedir.

Sonuç itibariyle; Zapatist hareket, topraksızlar hareketi ve işsiz işçiler hareketini konu edinmemizin başlıca nedeni bu hareketlerin değişen emek kompozisyonuna uygun yeni politik temsil biçimleri olarak karşımıza çıkmalarıdır. Venezüella'daki Bolivarıcı-Chavist hareket ya da Bolivarıcı devrim olgusu ise bir yönüyle bu hareketlere benzemektedir. Meksika, Brezilya ve Arjantin'deki gibi mülksüzleşme ve proleterleşme süreci yaşayan Venezüella'da da tabanı işçi sınıfının en alt tabakalarına dayanan kendiliğindenci kitle hareketleri görülmüş ve Hugo Chavez bu kitlenin desteğiyle iktidara gelmiştir. Dolayısıyla Bolivarıcı-Chavist hareket diğer toplumsal emek hareketlerinin aksine anti-neoliberal denebilecek bir devlet başkanının iktidara gelmesinde aktif rol oynamış; kendi politik temsilini Hugo Chavez de ve “*Beşinci Cumhuriyet Hareketi*”nde somutlamıştır.

Bu çalışmada; Zapatist hareket, Topraksız Kır İşçileri Hareketi, İşsiz İşçiler Hareketi ve Bolivarıcı-Chavist Hareket'i sendika-dışı emek hareketleri terimi altında topladık. Söz konusu toplumsal emek hareketlerinin sendikal örgüt olmamalarının yanı sıra;

konuyu, toplumsal sınıflar ve kapitalist üretim ilişkilerini temel alacak şekilde değerlendirdiğimizden dolayı da bu terimi kullanmayı tercih ettik. Başka bir deyişle; emek olgusunun ücretlilik temelinde değil de üretici konumu temelinde ele almaya çalıştığımızdan dolayı sendika-dışı emek hareketi terimini kullandık. Kuşkusuz, sendika-dışı emek hareketleri kapsamında değerlendirilebilecek Latin Amerika merkezli başka toplumsal ve siyasal oluşumlar da mevcuttur. Bunlardan bazıları “Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri” (FARC), Ekvator’daki kır emekçilerinin örgütü olan CONAIE, Bolivya’da koka üreticilerini temsil eden “Cocaleros” ve Morales’i başkanlık koltuğuna getiren “Sosyalizme Doğru Hareket” (MAS) ile Dominik Cumhuriyeti’ndeki İşsiz İşçiler Hareketidir. Söz konusu oluşumlar; EZLN, MST, MTD, Bolivarçı-Chavist Hareket’in sendika-dışı emek hareketlerinin anlam ve önemi açısından gerekli bilgiyi sağlayacağını düşünmemizden ve bundan dolayı da olası bir tekrardan kaçınmayı tercih etmemizden dolayı kapsam dışında tutulmuşlardır.

Bu çalışmayı yürütürken çalışmanın sınırlarını da belirleyen bazı zorluklarla karşılaştık. Öncelikle kıta dillerini bilmiyor oluşumuz, birinci dereceden kaynaklara ulaşmamızı büyük ölçüde engelledi. Bu sorunu İspanyolca ve Portekizceden İngilizce ve Türkçeye tercüme edilmiş çeviri metinleri kullanmak suretiyle aşmaya çalıştık. Diğer bir zorluk ise incelenen olguların uzak bir bölgede gerçekleşiyor olmasıydı. Bu nedenle, çeşitli yetersizliklerden dolayı alan çalışmasından yoksun bir araştırma yürütmek zorunda kaldık. Bu eksikliği, bölge ülkelere daha önceki yıllarda gitmiş gazeteci ve yazarların röportajlarını içeren kaynakları kullanarak kapatmaya çalıştık. Çalıştığımız konunun, az çalışılan bir coğrafyada az çalışılan bir konu

olması da araştırmamız süresince karşılaştığımız diğer bir zorluk oldu. Bu zorluğu da, konuyu sistematik bir biçimde ele alıp ve her hareketi, belli ölçütleri temel almak suretiyle inceleyip gidermeye çalıştık.

Çalışmamızı; kitap, makale ve söyleşi derlemesi olmaktan çıkarmak için kuramsal ve yöntemsel çerçeveye, hareketlerin oluşum süreçleri, eylem pratikleri ve ideolojik yönelimleri kadar önem verdik. Bu bağlamda çalışmamızın birinci bölümünün birinci kısmını tamamen kavram ve yöntem tartışmalarına ayırdık. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde herhangi bir kavram kargaşasına yol açmamak için *(yeni) toplumsal hareket, toplumsal hareket sendikacılığı ve sendika-dışı emek hareketi* gibi kavramları olabildiğince tanımlamaya çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, Latin Amerika ülkelerindeki neoliberal döneme kadar oluşan emek hareketleri ile neoliberalizmin rehberliğinde yeniden yapılandırılan kapitalist ilişkilere değindik; çünkü Latin Amerika ülkelerindeki klasik emek hareketleri ve sendikacılık anlayışının neoliberalizmle birlikte neden görece işlevsizleştiğini açıklayabilmek için Latin Amerika'daki sınıf-sendika-devlet ilişkilerinin nasıl şekillendiğini bilmek gerekmektedir. Ayrıca kapitalist ilişkilerin yeniden yapılandırılma süreci ile birlikte ortaya çıkan bazı sosyal ve iktisadi gelişmeler (ticaretin ve mali piyasaların serbestleştirilmesi, özelleştirme faaliyetleri ve dış borç krizi vs...), mülksüzleşme ve proleterleşmeye yol açmaları itibarıyla sendika-dışı emek hareketlerinin nesnel zeminini kurmuşlardır ve bu bağlamda da değerlendirilmeleri gerekmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise sendika-dışı emek hareketlerini; eylem pratikleri, ideolojik yönelimleri ile sendikal örgüt ve siyasi partilerle olan ilişkileri üzerinden inceledik. Bilindiği üzere sendika-dışı emek hareketleri, eylemlilikleri bitmiş, tarih kitaplarındaki yerini almış ve araştırmacının kendisine ulaşmasını bekleyen hareketler değil, tam aksine; yaşadığımız sürecin içerisinde kendini ifade eden, inişleri ve çıkışları olan bir süreklilik içinde varlığını sürdüren oldukça dinamik toplumsal ve siyasal hareketlerdir. Fakat yine de, örgütlenme modelleri, eylem pratikleri, ideolojik yönelimleri ile sendika ve siyasi partilerle olan ilişkileri üzerinden bu hareketlere dair bazı çıkarımlar yapmak ve bu çıkarımları toplumsal sınıflar açısından değerlendirmek suretiyle, sendika-dışı emek hareketlerini açıklamaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA'DA EMEK HAREKETLERİ: KAVRAMSAL ve TARİHSEL ÇERÇEVE

1.SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu kısımda *toplumsal hareket*, *toplumsal hareket sendikacılığı* ve *sendika-dışı emek hareketi* kavramları açıklanmaya çalışılacaktır. Birinci alt kısımda toplumsal hareket kavramı irdelenmeye çalışılacak ve emek hareketi kavramının hangi yönden toplumsal hareket kavramından ayrıştığı vurgulanmaya çalışılacak; ikinci alt kısımda toplumsal hareket sendikacılığı ve son olarak da sendika-dışı emek hareketi kavramları, emeğin sınıf örgütlerini niteleyen kavramlar ve olgular olarak tartışılacaktır.

1.1.(Yeni) Toplumsal Hareket Kavramı

“Toplumsal hareket” kavramını iki yönden tartışmayı anlamlı buluyoruz: öncelikle terime açıklık kazandırmak amacıyla bazı kuramcıların genel tanımlarına yer verilecek; sonra da terimin sınıflar mücadelesi açısından ne kadar açıklayıcı olabileceği tartışılacaktır.

1.1.1.Tanımlar

Wilson (1973:8)’a göre; (yeni) toplumsal hareket, sosyal düzende ortaya çıkan bir değişime karşı geniş çaplı bir direniş yaratmak ya da sosyal düzende bir değişimi savunmak amacıyla bilinçli, kollektif ve örgütlü olmakla birlikte kurumsallaşmamış

bir mücadeledir. Sadece bu tanımdan hareketle, toplumsal hareket kavramının sendika-dışı emek hareketini de içine alacak şekilde tanımlanabileceğini düşünebiliriz. Başka bir deyişle, bu tanıma göre, herhangi bir emek hareketini toplumsal hareket olarak kavramsallaştırmanın önünde bir engel olmadığını ileri sürebiliriz. Fakat Wilson (1973:5)'un tanımı bununla sınırlı kalmaz. Wilson'a göre, toplumsal hareketlerin aktivistleri sosyal düzendeki eşitsizliklere ve kötülöklere karşı mücadele etmek suretiyle, o sosyal düzendeki erkekler ve kadınlar olmaktan kurtulur ve yeni erkek ve kadınlar olurlar. Wilson'un yaptığı bu ekleme ile birlikte (yeni) toplumsal hareket kavramı, sanayi sonrası toplum (postmodern/postyapısalcı) teorisyenleri tarafından modern döneme ilişkin siyasetler olarak nitelenen emek hareketlerinden farklılaşmaya başlar. Buradan hareketle; bir mücadele içerisinde yer almanın, karşısına geçilip mücadele edilen sosyal düzenin değişip değişmemesinden bağımsız olarak, mücadele eden kişileri değiştirdiği savına ulaşabiliriz¹.

Bryne (1997:10-11)'ın toplumsal hareketlere atfettiği özelliklere baktığımızda ise söz konusu hareketlerin postmodern dünyanın oluşumları olduğu daha net görünür. Bryne'a göre toplumsal hareketler; kestirilemez, irrasyonel, organize olmayan ve aşırı-radikal eylemleri benimseyen hareketlerdir. Bryne, toplumsal hareketlerin *kestirilemez* olduğundan bahsederken; hareketin, nerede, ne zaman ve hangi şartlara bağlı olarak ortaya çıkacağının bilinemeyeceğinin altını çizmekte ve *kadın hareketini* de bu duruma örnek olarak göstermektedir. Bryne'a göre; kadın hareketi, kadınların

¹ Wilson'un toplumsal hareket aktivistlerinin değişim sürecini betimlemesi ile Marksizmin kendinde sınıf (class in self) ve kendisi için sınıf (class for self) kavramları benzeşiyor görünmektedir. Fakat Marksizm, bilinçlenme süreci olarak değerlendirdiği, işçi sınıfının kendisi için sınıf olmasını sınıflar mücadelesinde bir evre olarak alır. Başka bir deyişle, işçi sınıfı kendisi için sınıf olduğu zaman ne başka bir toplumsal düzen yaratmış olur, ne de başka bir toplumsal sınıfa dönüşür. Kendisi için sınıf olma evresi, işçi sınıfının sahip olduğu yeni bir kimliği ifade etmekten ziyade, sınıflar mücadelesindeki ileri bir aşamayı ifade eder.

daha çok baskı altında tutulduğu yerlerde ortaya çıkmak zorunda değildir; nitekim herhangi bir kadın hareketine katılan aktivistlere bakıldığında da, bu kimselerin daha çok, kadına yönelik şiddetin görece az yaşandığı yerlerden geldiği görülmektedir².

Bryne'in toplumsal hareketlere ilişkin attettiği diğer bir özellik ise bu hareketlerin *irrasyonel* olmalarıdır. Toplumsal hareketin içinde yer alan kişilerin kendi bireysel çıkarlarını değil de, o toplumsal hareketin ulaşmak istediği amaçlar doğrultusunda hareket etmeleri Bryne için irrasyonel bir davranıştır³. Toplumsal hareketler aynı zamanda makul-mantıklı bir yolda ilerlemezler. Bryne'a göre, toplumsal hareketler toplumsal ve hukuki sınırların ötesine geçerek; geleneklere ve kanunlara karşı gelerek kendi varlık nedenlerini meşrulaştırırlar. Başka bir ifadeyle, *kötü* veya *yanlış* olarak ilan ettikleri sosyal düzene ilişkin geleneksel ve yasal düzenlemelere karşı çıkarak, kendi iyiliklerini ve doğruluklarını ortaya koyarlar.

Zirakzadeh (1997:45) ise toplumsal hareketi, radikal ve yeni bir toplumsal düzen inşa etmek için bilinçli olarak bir araya gelmiş bir grup insan olarak tanımlar. Ayrıca Zirakzadeh'e göre bir toplumsal hareket, çok farklı toplumsal kesimlerden gelen insanları içerisinde barındırır ve toplumsal hareketler çatışmacı ve rahatsız edici taktikler benimserler.

² Bryne'in kadın hareketine attettiği *kestirilemez* nitelemesi açıklayıcı olmaktan uzaktır. Bir yerde kadın hareketinin ortaya çıkması için, o yerde kadının çok fazla şiddete maruz kalması ya da baskı altında tutulması bir önkoşul değildir; çünkü kadın hareketleri genellikle baskıyı ve şiddeti yaşamış kadınların öncülüğünde oluşturulan toplumsal hareketler olmaktan ziyade, orta sınıf aydınlarının öncülüğünde oluşturulmuş toplumsal hareketlerdir. Kadına yönelik şiddeti ve ayrımcılığı fark edebilecek düzeyde entellektüel bilgiye sahip kesim, baskıya ve ayrımcılığa görece az tabi olan kadınlardır. Bu durumda da Bryne'in kestirilemezlik attettiği kadın hareketi gayet kestirilebilir olmaktadır.

³ Bryne'in rasyonalizm tanımının daha çok klâsik iktisat öğretilerinde rastlayabileceğimiz homoeconomicus tanımına yakınlığı görülmektedir.

Touraine (1981) ise toplumsal hareket olgusunu sanayi sonrası topluma ilişkin bir olgu olarak ortaya koyar. Touraine'e göre; günümüz toplumu sanayileşmesini tamamlamış ve sanayi sonrası topluma ulaşmıştır. Sanayi toplumundakinin aksine, sanayi sonrası toplumda, imalat sektörü ekonomideki ağırlığını servis sektörüne devretmiş, kol gücüne dayalı üretim azalmış ve yerini bilgi üretimine bırakmıştır. İmalat sektörlerinde istihdam edilen insan sayısında ciddi bir azalma görülürken, servis sektöründe çalışanların sayısı günden güne artmaktadır. Başka bir deyişle, sanayi sonrası toplumun nüfus kompozisyonu sanayi proletaryasından orta sınıf çalışanlarına doğru kaymaktadır. Dolayısıyla, sanayi sonrası toplumun devrimci-dönüştürücü öznesi işçi sınıfı olamaz. Nitekim ortaya çıkan toplumsal hareketler de bu durumun göstergeleridir. Modern sanayi toplumundaki emek hareketleri sanayi sonrası toplumda önemini yitirmeye başlamaktadır. İşçi sınıfının taleplerini dillendiren sendikacılık hareketleri, yerlerini çalışan şehirli orta sınıfın taleplerini duyuran kimlik taleplerine bırakmaktadır. Kadın, öğrenci ve çevre hareketlerinin hız kazanması da bu gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

Giddens (1991) ise çalışmasında yirminci yüzyılın ortalarına kadarki süreçte ortaya çıkan toplumsal hareketleri “*eski*” toplumsal hareketler olarak, yirminci yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar ki süreçte karşılaştığımız toplumsal hareketleri ise, “*yeni*” toplumsal hareketler olarak tanımlamaktadır. Giddens'a göre eski toplumsal hareketler maddi kaynakların yetersizliğine, yoksulluğa, siyasal hak ve özgürlüklerin yoksunluğuna karşı ortaya çıkmış ve yönetici gruplarla eşit standartlarda yaşamak isteyen grup veya sınıfların içinde bulundukları konumdan kurtulma mücadelelerini temsil etmektedir. Giddens bunları özgürlükçü politikalar (*emancipatory politics*)

güden hareketler olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, yönetici kesimlerle aynı şartlarda yaşamak isteyen kesimlerin devlet iktidarı üzerinde etkin olabilme amacı taşıyan mücadeleleri ile işçi hareketlerinin sendikalar vasıtasıyla toplu pazarlıklara girişip sosyo-ekonomik hak ve özgürlükler kazanması ve sosyalist/komünist partiler aracılığıyla kısmen de olsa devlet iktidarına ortak olması özgürlükçü politikalara verilebilecek örnekler arasındadır.

Oysa, Giddens'a göre, yeni toplumsal hareketler devlet iktidarını ele geçirmeye yönelik siyaset yapmazlar. Giddens, yeni toplumsal hareketlerin "*yaşama dair politikalara*" yöneldiklerini iddia eder⁴. Bu hareketler, kazanılmış özgürlüklerin ne yönde kullanılacağı, elde edilen özgürlüğün kazandırdığı bir kimliğin nasıl korunacağı ve sahip olunan özgürlüklerin devam etmesinin garanti altına alınması için bireylere düşen sorumlulukların ne olacağı gibi sorular üzerinde düşünürler. Giddens; *yaşama dair politikayı*, kadın hareketi ile somutlaştırma yoluna gider; sosyal yaşamda kadın olarak var olabilmesi için kadını geri rollere iten ataerkil yapıya karşı mücadele vermek ve hatta mücadelenin ötesine geçilerek kadın kimliğinin korunabildiği ve kadının özgür olduğu alternatif bir yaşam alanını inşa etmek, feminist hareketin temel sorun alanları arasındadır. Giddens'a göre kürtaj uygulamaları ile aile dışındaki farklı kadın-erkek birliktelikleri, söz konusu alternatif yaşam alanı pratiklerinin ifadeleridir.

Inglehart (1990) ise toplumsal hareket kavramını manevi değerler ve *karşı kültür* üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Inglehart'a göre, İkinci Dünya Savaşı Sonrası

⁴ Giddens çalışmasında yeni toplumsal hareketlerin tercihlerini "*life politics*" olarak tanımlamıştır. Giddens'ın burada kastettiği, yeni toplumsal hareketlerin kamusal alanda etki yaratmak yerine özel alanda etkin olmayı amaçlamasıdır.

yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmeler –yani Keynesci yeniden bölüşüm politikaları ve sosyal demokrasiler- insanların temel maddi gereksinimlerini ve politik hak ve özgürlüklerini belli bir yere kadar da olsa garanti altına aldı. Bundan dolayı, özellikle gelişmiş toplumlarda yaşayan bazı kesimler; manevi değerler, kişisel doyum ve kültürel kimlik gibi konulara daha çok önem vermeye başladılar. Inglehart insanlardaki bu yönelimi, “*karşı kültür*” (*counter culture*) yönelimi olarak tanımlamaktadır. 1968 Avrupa’ında meydana gelen işçi ve öğrenci hareketleri ile yine bu yıllarda gündeme gelen hippie oluşumlar, Inglehart’a göre hepsi birden, maddiyatçı kapitalist kültüre alternatif yaşam alanları yaratmayı amaçlayan toplumsal hareketlerdir. Inglehart bu hareketleri, fabrika işgalinde bulunan işçilerden, öğrencilerin kampüs işgallerine uzanacak şekilde oldukça geniş bir yelpazeye yerleştirmektedir.

Sözkonusu hareketler, sanayideki, ülke yönetimindeki ve yüksek eğitimdeki bürokratikleşmenin *insani olmayan* sonuçlarına tepki niteliğindedir⁵ (Inglehart, 1990:7). Bu hareketler, savaş sonrası yeniden bölüşümcü ekonomilerinin –özellikle işçi sınıfı ve diğer alt sınıf unsurlarına sunduğu ekonomik iyileştirmeler dolayısıyla- yanıltıcı etkiler yarattığını iddia etmektedirler. Bunlara göre, sosyal devlet aldatmacası, işçilerin işyerlerindeki iktidarı ele geçirmelerini ve öğrenci hareketleri ile hippie oluşumlar gibi kapitalist kültüre alternatif yaşam alanları yaratmalarına engel olabilmek için ortaya atılmıştır.

⁵ Yazar *dishumanization* kavramını kullanmaktadır.

1.1.2.Sınıflar Mücadelesi ve Toplumsal Hareket

Yukarıda verilen tanımların ışığında, toplumsal hareket kuramcılarına göre sınıflar mücadelesinin, mücadeleler içinden bir mücadele olduğu söylenebilir. Toplumsal ilişkiler içerisindeki farklı çelişkilerin yarattığı farklı mücadelelerden biri de sınıflar mücadelesidir. Toplumsal hareket kuramcılarına göre –ki bunlara postmodern kuramcılar da denilebilir- sınıflar mücadelesini temsil eden emek hareketlerini toplumdaki diğer ezen ezilen ilişkilerinden kaynaklanan toplumsal hareketlere göre yeğ tutmanın bir anlamı yoktur. Başka bir deyişle ifade edecek olursak; günümüz toplumunda sınıfsal çelişkileri diğer toplumsal çelişkilere göre birincil kılacak herhangi bir özellik olmadığı gibi, sınıfsal oluşumlara ve emek hareketlerine belirleyicilik atfetmek de yanlış bir yaklaşımdır. “*Radikal demokrasi*” ve “*Hegemonya*”⁶ kavramlarını inşa ederken sık sık bu ifadelere başvurarak “*ortadoks*” sol yaklaşımları eleştiren Mouffe ve Laclau (1992), küreselleşme sürecinde toplumsal ilişkiler içinde bir değil birçok ezen ezilen ilişkisinin olduğu ve her ilişkinin de birbirinden farklı iktidar ve muhalefet alanları doğurduğu iddiasındadır. Emek sermaye çelişkisi nasıl kapitalist iktidarı ve anti-kapitalist bir mücadeleyi besliyorsa; aynı şekilde kadın erkek arasındaki toplumsal rollere dayanan çelişki ataerkil iktidarı ve feminist mücadeleyi, etnik dini unsurlar arasındaki farklılaşma da ezen etnik dini unsurların iktidarı ile etnik dini kimlik mücadelelerini aynı şekilde beslemektedir. Böylece, iktidarı temsil eden kimlik kategorilerinin karşısına muhalefeti temsil eden kimlik kategorileri konulmuş olur: Burjuva, erkek ve beyaz⁷ iktidar odaklarına karşı proleter, kadın ve siyah muhalefet odakları...

⁶ Bu konuda kapsamlı bir eleştiri için bakınız: Wood (1992).

⁷ Etnik kategoriler arasından egemen olanı temsil eden “*beyaz*”ın yerini, Latin Amerika’da İspanyol kökenliler, Türkiye’de ise *Türkler* alırken; ezilen etnik kategori olarak “*siyah*”ın yerini Latin Amerika ülkelerinde “*yerliler*”, Türkiye’de ise *Kürtler* veya *Ermeniler* alabilir.

Sınıfsal oluşumlar kimlik kategorileri olarak tanımlanmaya başlandığında, sınıflar mücadelesi üretim ilişkilerinden kopararak sosyo-ekonomik statü grupları temel alınarak açıklanır ki; Touraine'in orta sınıf tanımında bu durum açıkça kendini gösterir. Touraine'in anlatısı sınıfsal bir bakış açısını yansıtıyor gibi gözüke de, asıl yaptığı sınıfsal süreçleri postmodernizmin içinde eritmektir. Sanayi sonrası toplum ya da enformasyon toplumu kuramcılarının sıkça yaptıkları gibi Touraine de, bilgi üretimini emek ve sermayenin yanına üçüncü bir üretim faktörüymüş gibi koymakta, emek gücünü kol gücüne indirgemekte ve belki de en önemlisi sınıfsal süreçleri sosyo-ekonomik statülerle birbirine karıştırmaktadır. Başka bir deyişle, Touraine işçi sınıfı ile orta sınıf arasındaki ayrımı sosyo-ekonomik ölçütlere göre koymakta ve sınıfların üretim araçları karşısındaki konumlarını dikkate almamaktadır⁸.

Sınıfsal oluşumları ve sınıflar mücadelesini kimlik kategorilerinin içine sıkıştıran yaklaşımlardan biri de Inglehart'ın "*karşı kültür*" kavramında hissedilmektedir. Inglehart'ın "*karşı kültür ve manevi değerlere yönelim*" kavramlarının 1968'deki işçi ve öğrenci hareketlerini açıklamak konusunda yetersiz olduğunu düşünüyoruz. Özellikle fabrika işgallerinin, sınıflar arası mücadelede işçi sınıfının bir eylem pratiği olarak değil de; kişisel doyum, kimlik talebi veya manevi değerlere yönelim olarak değerlendirilmesi anlaşılır değildir. Eğer yazar; fabrika işgallerini, işçilerin işçi kimliğiyle işyerindeki iktidarı ele geçirme girişimi olarak görüyor ve bu noktadan hareket ederek fabrika işgallerini bir kimlik mücadelesi olarak tanımlıyorsa, Yazar'ın bu yaklaşımının oldukça zorlama olduğu söylenebilir. Inglehart'ın fabrika işgallerini

⁸ Gorz (1986)'un "Elveda Proletarya" adlı yapıtında kullanılan sınıf tanımlamaları da Touraine'inkilerle benzeşmektedir.

açıklarken dikkatimizi çeken diğer bir nokta ise; yazarın sınıflar mücadelesinin maddi zeminini ahlaki bir zemine doğru kaydırma uğraşı eğiliminde olduğu görülmektedir. Maddi iyileştirmelerle yetinmeyen devrimci işçilerin işyeri yönetimine el koyma eylemi yazar tarafından “*manevi değerlere yönelim*” olarak değerlendirilmiştir. Yani, yazara göre iktidar maddi değil manevi bir egemenliği temsil eder.

Inglehart gibi, Bryne’in değerlendirmelerinin de ahlakçı yönde olduğu söylenebilir. Bryne’nın toplumsal hareketleri “*irrasyonel*” ve “*unreasonable*” olarak nitelemesinde görüldüğü üzere; toplumsal mücadeleler kendi çıkarından vazgeçip toplumdaki güç odaklarına meydan okuyarak kendi varlıklarını meşrulaştıran insanların uğraşdır. Başka bir deyişle; toplumsal hareketler çıkar savaşını değil, ahlaki bir duruşu, karşı koyuşu ve var oluşu simgeler. İşte tam bu noktada; ahlaki duruş, karşı koyuş ve var oluş bir kimlik mücadelesi haline dönüşür. Sonuç itibariyle ahlakçı bakış açısıyla kimlik mücadelesi birbirini tamamlamaya başlar.

Buraya kadar ki kısımda belli başlı sosyal hareket kuramcılarının değerlendirmeleri üzerinden *toplumsal hareket* kavramının sınırlarını belirlemeye çalıştık. Şimdi de emek hareketlerine ilişkin değerlendirmelere değinelim.

1.2.Toplumsal Hareket Sendikacılığı

Bu alt kısımda öncelikle THS’ye ilişkin yapılan tanımlara ve tartışmalara yerverilecek sonra da, THS olgusu sınıflar mücadelesi açısından ele alınacaktır.

1.2.1.Tanımlar

Neoliberalizmle birlikte dünya kapitalizminin ve emek-sermaye ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinin dolaysız sonucu olarak geleneksel sendikacılık anlayışının yaşadığı kriz yeni emek hareketlerine yol açmıştır⁹. Ortaya çıkan yeni emek hareketleri; Güney Afirika Cumhuriyeti'nde Güney Afrika İşçi Sendikaları Kongresi COSATU, Güney Kore'de KCTU, Brezilya'da CUT ve Filipinler'de KMU bünyelerinde örgütlenmişlerdir (Doğruer, 2005:1).

“Toplumsal Hareket Sendikacılığı”, 1980’li yılların sonlarında ilk defa Peter Waterman tarafından kavramsallaştırılmıştır. Waterman (2005:3)’a göre; THS, sendikaların sadece işyerinde ve işkolunda değil, sokak eylemlerinde ve siyasi aktivitelerde de etkin, toplumsal hareketlerle dayanışma içinde olmakla birlikte sınıf siyasetinden vazgeçmeyen ve örgütsüz kesimler olarak da nitelenebilecek yoksul, işsiz ve çeşitli yerel hareketleri örgütlü ve deneyimli işçiler önderliğinde harekete geçiren bir sendikacılık anlayışını ifade eder.

Kim Moody ise THS’yi, işkolu ya da meslek sendikacılığının niteliklerini benimsemeyen, anti-kapitalist, anti-bürokratik, demokratik, sokak eylemlerinde ve siyasi alanda sınıf merkezli hareket eden ve yoksullar ile işsizler gibi kendiliğindenci hareketleri yönlendiren bağımsız sendikacılık anlayışı olarak tanımlamaktadır (Çakır, 2006:82).

⁹ Geleneksel sendikacılık anlayışının girdiği kriz, çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde inceleneceğinden, yaşanan krize bu bölümde değinilmeyecektir. Yine de bu konuda kapsamlı bir değerlendirme için bakınız: M. Özügürlü (2000).

Spices (1999:10) ise THS'yi Filipinlerdeki KMU'nun konumuyla ilişkilendirerek tanımlamıştır. Spices'e göre THS, iktisadi ve siyasi mücadeleyi birleştiren, üyelerinin aktif katılımını sağlayan, toplumsal hareketlerle ittifak içinde ve siyasi partilerden bağımsız bir sendikacılık anlayışı olarak değerlendirilmelidir

Seidman (1994:81) ise THS'nin korporatist ve uzlaşmacı gelenekten ayrıldığı noktalara dikkat çekmiş ve THS'lerin hukuksal düzenlemelerin sonucu olarak değil, mücadele süreçlerinde ortaya çıktıklarının altını çizmiştir. Seidman'a göre; katılımcı demokrasi, işyeriyle sınırlandırılmayacak kadar geniş çaplı toplumsal amaçlar, ilerici toplumsal hareketlerle ittifak ile siyasi partilerden bağımsızlık THS'nin temel özelliklerini oluşturmaktadır.

Yapılan tanımlamalar üzerinden THS'nin dört temel özelliği olduğu söylenebilir: Bunlardan birincisi geleneksel sendikacılık anlayışının bürokratik yapısına karşı taban demokrasisi, ikincisi kapitalizmin yeniden yapılandırılmasının emek-sermaye ilişkileri üzerindeki etkilerine uygun olarak farklı emek kesimlerinin örgütlenmesine önem verilmesi, üçüncüsü toplumsal hareketlerle işbirliği ve son olarak da emek hareketleriyle uluslararası dayanışma (Akça, 2005:1-2)...

Yukarıda verilen tanımların ışığında THS anlayışının geleneksel sendikacılık hareketinden farklılaştığı noktaları belirtmiş olduk. Şimdi de THS'nin isim benzerliğinin ötesinde “*toplumsal hareket*” kavramı ile ne ölçüde yakınlaştığı üzerinde duralım:

Bir önceki alt kısımda açıklamaya çalıştığımız toplumsal hareket kavramı, kuramcılarının ısrarla üzerinde durduğu gibi, yeni, sanayi sonrası topluma ilişkin –ki sanayi sonrası toplum kavramı modern kapitalist toplumun ötesinde yeni bir toplumsal düzenin oluştuğu varsayımına dayanır, eski toplumsal hareketler olarak niteledikleri işçi ve sendikacılık hareketlerinden çoğunlukla ayrışan, sınıfsal süreçlerden bağımsız ve kimlik taleplerine vurgu yapan oluşumları nitelemek için kullanılmaktadır. Toplumsal hareket kavramı daha çok kadın, çevre, etnik ve dinsel azınlık ile gay-lezbiyen hareketlerinin kimlik talepleri üzerin yoğunlaşan ve en azından emek hareketlerine karşı mesafeli duran bir kavramsallaştırmaya işaret eder. Toplumsal hareket kuramcıları, emek hareketlerine ise genellikle işçi kesiminin kimlik talepleri ekseninde bakmakta ve böylece sınıfsal süreçler sosyo-ekonomik kategorilere indirgenmektedir¹⁰. Bundan dolayı, postmodern yaklaşımların sınıf algısına paralel olan toplumsal hareket kuramının toplumsal hareket sendikacılığı gibi sınıf merkezli bir kavramı açıklamak için yetersiz olduğu düşüncesindeyiz.

THS tanımlamalarında söz konusu sendikacılık anlayışının bir emek hareketi olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat bununla birlikte, THS anlayışını benimseyen sendikalarla çeşitli toplumsal hareketler arasında işbirliği de görülmektedir. Ancak burada kastedilen THS'nin bir emek örgütü olmaktan çıkıp kimlik eksenli politika yürütmesi değil; kimlik politikaları yürüten çeşitli toplumsal hareketlerle, THS'nin ortaya çıktığı ülke ya da bölgenin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak, ittifak yapmasıdır. Bu durum oldukça açık biçimde Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ortaya çıkmaktadır.

¹⁰ Sınıfsal süreçlerin durağan kategorilere indirgenmesi sorunu sadece postmodern yaklaşımların değil; aynı zamanda bazı Marksist okulların da temel sorunlarından biridir. Yapısalcı Marksizmin bu konuda eleştirisi için bakınız: Wood, E. M. (1995a), *"Kapitalizme Karşı Demokrasi: Tarihsel Materyalizmi Yenilemek"*, Cambridge: Cambridge University Press

Yıllar boyunca beyazları temsil eden ırkçı iktidar altında ezilen siyahların ırkçı rejime karşı verdiği mücadelede kilit rol oynayan Güney Afrika Ulusal Kongresi (*African National Congress*; ANC)'nin en önemli bileşenlerinden biri COSATU'dur (Doğruer, 2005:1). Üstelik Güney Afrika örneğinde sözkonusu olan, siyahların ırkçı rejim tarafından tanınması değil, ırkçı rejimin ülkenin ilerici güçleri tarafından tasfiye edilmesidir ki; bu durum toplumsal hareket kuramcılarının yaklaşımlarıyla pek örtüşmemektedir.

Yine toplumsal hareket kuramcılarının üzerinde durduğu oluşumların aksine; THS, orta sınıf aydınlarının merkezinde olduğu bir örgüt değil; proleter unsurların ağırlıkta olduğu sendikal bir örgüttür. İçerisinde, neoliberalizmin yarattığı yeni mülksüzleştirme ve proleterleştirme dalgalarından etkilenen toplumsal sınıflardan kesimleri barındırmaktadır (YÖN, 1997:40–44).

Tartışmanın bu noktasında toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin bazı eleştirel değerlendirmelere yer vermenin de faydalı olabileceğini düşünüyoruz: Von Holdt ve Waterman arasındaki tartışmada, Von Holdt toplumsal hareket sendikacılığı anlayışını gereğinden fazla *genel* olmakla eleştirmiştir. Von Holdt'a göre, bu sendikacılık anlayışı, işçi sınıfının konumuyla ilgilenmek yerine çeşitli sosyal hareketlerin peşine takılmakta ve bu yönüyle de arkasından sürüklediği işçi kitlelerini sınıf mücadelesinden uzaklaştırmaktadır. Ayrıca toplumsal hareket sendikacılığı, sınıf bilinci yüksek işçi kesiminden ziyade sınıfın geri kesimlerini mücadelenin ön saflarına sürmekte ısrar ederek sınıfın tarihsel deneyimlerine ters bir yol izlemektedir. Buna karşılık Waterman ise THS'yi ısrarla savunmuş, sözkonusu

sendikacılık anlayışının değişik mücadele pratikleri benimsemesinin ve değişen emek kompozisyonuna uygun olarak örgütlenmesinin sınıf mücadelesinden geri adım atmak anlamına gelmediğinin altını çizmiştir. Waterman, Von Holdt'un tam aksine bir görüşü ileri sürerek, günümüzün değişen emek-sermaye ilişkilerine uygun mücadele biçiminin toplumsal hareket sendikacılığı olacağını vurgulamıştır (Waterman, 2005:6-7).

Toplumsal hareket sendikacılığına ilişkin diğer bir eleştiri de Akkaya (2004:7-10)'dan gelmiştir. Akkaya'ya göre, Waterman'ın sendikacılık anlayışı sınıf perspektifini yeterince yansıtmamaktadır. Söz konusu sendikacılık anlayışı daha çok reformist bir konumda bulunmakta ve iktidarı hedefleyen siyasi partilerden uzak olduğu için de devrimci bir sendikal mücadeleyi temsil etmemektedir. Akkaya, iktidara yürümeyen bir işçi sınıfı mücadelesinin başarılı olamayacağını ileri sürmekte ve siyasi parti önderliği olmaksızın bir sendikal mücadelenin anarkosendikalizmin sınırlılıkları içine hapsolacağını düşünmektedir.

Toplumsal hareket sendikacılığı anlayışına dair gerekli açıklamalarda bulunduktan sonra şimdi de yine “*yeni emek hareketleri*” kapsamında değerlendireceğimiz “*sendika-dışı emek hareketi*” kavramına ilişkin kuramsal tartışmaya geçelim.

1.2.2.Sınıflar Mücadelesi ve THS

THS, öncelikle farklı bir sendikacılık anlayışı olarak değil de genel anlamıyla sendika olarak sınıflar mücadelesi içinde değerlendirilebilir.

Sendika, işçilerin işyerinde, işkolunda veya ulusal çapta sosyo-ekonomik çıkarlarını temsil eden kurumsallaşmış bir örgüt olarak tanımlanabilir.

Marks (1992)'a göre sendika; işçilerin günlük mücadelelerin yürütmek için kurulan ve bu mücadele içinde sınıf bilincine erişmelerine yardımcı olacak “okul” niteliğinde bir örgüttür. Başka bir deyişle; sendika, işçi sınıfının sınıflar mücadelesindeki öz örgütüdür. Marks'a göre işçilerin sendikalaşma yoluyla kapitalistlerden bazı tavizler koparması mümkündür ve bu suretle sendikal mücadele sınıf bilincinin oluşmasına katkıda bulunur. Fakat, tek başına sendikal mücadelenin kapitalizmin kendisine karşı mücadele vermekten çok kapitalizmin sonuçlarıyla boğuşmak anlamına geldiğini vurgulayan Marks, “işçiler bayraklarına adil bir işgünü karşılığında adil bir ücret yerine sömürme düzeninin kaldırılması parolasını yazmalıdırlar” demektedir. Sonuç itibariyle, sendikal mücadeleler işçi sınıfının siyasal örgütlülüğü olmaksızın kapitalizmi tasfiye edip sosyalist bir toplum yaratamazlar. Başka bir deyişle sendikalar reformizmin sınırlılıkları içine hapsolurlar.

Sendikaların sınıflar mücadelesindeki yerine değindikten sonra şimdi de özel bir sendikacılık hareketi olan THS anlayışının sınıflar mücadelesinin neresinde olduğuna bakalım ve THS' yi kavramsallaştıran kuramcıların sınıflar mücadelesi ile toplumdaki diğer mücadele biçimleri arasında kurdukları ilişkileri değerlendirelim:

THS de –farklı özellikleri bulunmasına rağmen- sonuç itibariyle sendikal bir oluşumu ifade etmekte ve bu yönüyle de sınıflar mücadelesi içerisinde bir örgütlenme modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat aynı zamanda THS, diğer

sendikacılık hareketleri gibi, sendikal bir mücadelenin sınırları içinde kalmaktadır. Politik yönelimleri olmakla birlikte, işçi sınıfının siyasal örgütlülüğünü temsil etmediği için sosyo-ekonomik mücadelede işlevsel ancak devrimci bir dönüşüm için yetersiz bir oluşum olarak nitelenebilir. Sonuç olarak THS neoliberal süreçte yeniden oluşan işçi sınıfının siyasal temsilinden çok, sosyo-ekonomik örgütlülüğünü ifade etmektedir.

Terimi kavramsallaştıran kuramcılara göre ise THS, toplumdaki emek-sermaye çelişkisinin neoliberal dönemdeki yeniden yapılanma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan işçi sınıfı örgütlülüğüdür. Toplumsal hareket kuramcılarının aksine, THS kuramcılarına göre, sınıflar mücadelesi diğer mücadele biçimlerini yaratan toplumsal çelişkilerden daha çok önem arz eden bir çelişkinin –yani emek-sermaye çelişkisinin- sonucu ortaya çıkmıştır ve bu yönüyle birincil çelişkidir. Fakat bu durum sınıflar mücadelesindeki işçi sınıfının diğer toplumsal mücadele biçimleriyle ittifak yapmasının önünde bir engel değildir. Bu noktadan hareket ederek THS kuramcılarının da, toplumsal hareket kuramcıları gibi, toplumda farklı çelişki biçimlerinin varlığının kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, THS kuramcılarına göre farklı toplumsal çelişkiler ve bunların sonucu oluşan farklı toplumsal mücadele biçimleri olmakla birlikte sınıflar mücadelesi birinci dereceden önemlidir ve fakat tekrar altını çizmemiz gerekirse burada sınıflar mücadelesine atfedilen rol belirleyici olmaktan ziyade birincildir.

Bu alt kısımda THS tanımlarına ve sınıflar mücadelesindeki yerine değindik bir sonraki alt kısımda bizim tercih ettiğimiz terime yani sendika dışı emek hareketine değineceğiz.

1.3.Sendika-dışı Emek Hareketi

Neoliberalizmin, işçi sınıfının yapısında meydana getirdiği değişikliklerin bir sonucu olarak oluşan yeni emek hareketlerinden biri de *sendika-dışı emek hareketi*dir.

“*Sendika-dışı emek hareketi*” kavramı sosyal bilimler literatüründe tanımlanmış bir kavram değildir. Bu nedenle öncelikle araştırmamızda ele alacağımız sendika-dışı emek hareketlerini niteleyen ya da betimleyen diğer terim veya kavramlara değinelim.

Zapatist Hareket (EZLN), Topraksız Kır İşçileri Hareketi (MST), İşsiz İşçiler Hareketi (MTD) ve Bolivarcı-Chavist Hareket sosyal bilimler literatüründe farklı kavramlar aracılığıyla tanımlanmıştır. Meksika’daki EZLN “*yerli halk hareketi*”, MST “*kır yoksulları hareketi*”, MTD “*kent yoksulları hareketi*” olarak birçok çalışmada karşımıza çıkmaktadır¹¹. Venezüella’daki Bolivarcı-Chavist Hareket ise daha çok “*kendiliğindenci halk hareketi*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim çalışmamızın “*Giriş*” bölümünde, henüz kendi kavramsallaştırmamızı sunmadığımızdan ötürü, bu hareketlere ilişkin, kır yoksulları, kent yoksulları ve yerli halk hareketleri gibi kavramları biz de kullandık. Dolayısıyla çalışmamızda sendika-

¹¹ Zapatist Hareketin yerli halk hareketi olarak etnik temelde bir tanımı için bakınız: N. Harvey (2005), Topraksız Kır İşçileri Hareketi’nin kır yoksulları hareketi olarak değerlendirildiği bir çalışma için bakınız: K. Lucas (2001), İşsiz İşçiler Hareketinin kent yoksulları hareketi olarak değerlendirildiği bir çalışma için bakınız: A.C. Dinerstein (2001).

dışı emek hareketleri olarak kavramsallaştırdığımız EZLN, MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist Hareket'in yukarıda belirttiğimiz diğer kavramların yardımıyla betimlenmesine topyekûn bir itirazımız söz konusu değildir.

Hareket bazında değerlendirme yapacak olursak, yerli halk hareketi kavramı Zapatist Hareket'in kitle tabanını ve taleplerini nitelenmesi açısından işlevseldir. Aynı şekilde, kır yoksulları hareketi kavramı MST'nin, kent yoksulları hareketi kavramı da MTD'nin kitle tabanını betimleyen kavramlardır. İsyan, halk isyanı ya da taban radikalizmi gibi terimler de Bolivarcı-Chavist Hareket'in militan tavrını ve kitleselliğini nitelenmesi açısından kullanılabilirlik taşımaktadırlar. Nitekim çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu betimlemelerden yararlanılacaktır. Bunların yanı sıra kullanacağımız “*sendika-dışı*” terimi de araştırdığımız emek hareketlerini bir yönüyle betimleyen bir terimdir. Başka bir ifadeyle belirtecek olursak, “*sendika-dışı*” sözcüğü; EZLN, MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist Hareketin sendikal örgütlenmeler olmadıklarını ifade etmektedir.

Bu bağlamda sendika-dışı emek hareketi kavramını kullanmamızın birinci nedeni terimin betimleyici yönü olmaktadır. Söz konusu terim sendikal olmayan ya da sendikal örgütlenmeden yoksun gibi anlamlar taşımaktadır. Çalışmamızı, kitle tabanı ve geleneksel sendikacılık anlayışlarına yönelik eleştirileri açısından sendika-dışı emek hareketlerine benzeyen toplumsal hareket sendikacılığı başlığı altında değil de, yeni bir kavramın altında toplamamızın temel nedeni de bu olmaktadır.

Sendika-dışı emek hareketi terimini kullanmamızın diğerk bir nedeni ise söz konusu terimin sınıfsal süreçleri temel alacak bir çalışma için daha uygun olmasıdır. Daha kuramsal bir düzeyde ifade edecek olursak; günümüzde toplumsal muhalefet odaklarına yönelik yapılan çalışmalarda postmodern yaklaşımların belirgin bir ağırlığı söz konusudur. Modern dünyanın sona erdiği ve modernite sonrası bir toplumda yaşanıldığı varsayımlarının üzerine kurulan tezlerde, ortaya çıkan yeni gerçeklerin sınıf, emek-sermaye ilişkisi ve benzeri kavramlarla açıklanamayacağı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, günümüz toplumlarında yaşanan gelişmelerin evrensel tarih anlayışını işlevsizleştirdiği ve bu bağlamda da makro düzeyde yapılacak tartışmaların önemini yitirdiği ileri sürülmektedir. Postmodern kuramlara göre; mikro düzeylerde çalışmalar yapılmalı, cinsiyet, etnisite ve sosyo-ekonomik kategoriler bu düzeyde değerlendirilmelidir. Bu durumda, postmodern kuramların sol kanadına düşen görev de “*toplumsal hareket*” odaklı çalışmalar yapmaktır (Castorina, 2006:193).

Postmodern bilgi kuramında nesnellik ve bütünsellik göz ardı edilmekte, hatta yok sayılmaktadır. Bundan dolayı da herhangi bir toplumsal sistemin birliğinden bahsetmek imkânsızlaşmaktadır. Kapitalizm, emperyalizm gibi kavramlar postmodern kuram içinde anlamsızlaşmaktadır; çünkü postmodern varsayımda gerçeklik çeşitli iktidar yapıları ve tahakküm çeşitleridir. Bunun sonucu olarak da mücadele pratikleri farklılaşmakta ve birbirlerinden ayrıışmaktadır (Wood, 1995:9).

Yukarıdaki kuramsal ve yöntemsel eleştirinin ışığında, kır yoksulları ve kent yoksulları gibi sosyo-ekonomik kategorileri çeşitli oluşumları betimlemekte işlevsel;

ama sınıfsal süreçleri açıklamada yetersiz bulmaktayız. Aynı şekilde, yerli halk hareketi teriminin de esas itibariyle kimlik politikasını çağrıştırdığı ve sınıfsal süreçleri göz ardı eden bir kuramsal yaklaşımı temsil eden bir terim olarak düşünmekteyiz. Bu yüzden, sendika-dışı emek hareketi tabirini sınıfsal süreçleri açıklamak için daha uygun bir terim olarak görüyoruz.

Bununla birlikte; kitle tabanı, büyük fabrikalardaki sanayi proletaryasından farklı örgütlenmelerin, sınıfsal süreçlerin dışında değerlendirilmelerini gerektiren bir durumun var olduğunu düşünmüyoruz. Tam aksine, tabanını kırsal alanlarda ve kentlerdeki yoksulların oluşturduğu bir hareketin sınıfsal süreçler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüyoruz. E.P.Thompson'ın *İngiliz İşçi sınıfının Oluşumu* adlı eserinde altını çizdiği nokta da tam olarak bu olmaktadır. Thompson (2004) sınıfın oluşumunu salt büyük fabrikalardaki işçi kesimi ile sınırlamamış, işçilerin ve diğer toplumsal sınıf ve tabakaların birbirleriyle olan ilişkilerini dikkate alarak açıklamaya çalışmıştır. Söz konusu süreçler yeni mülksüzleştirme ve proleterleşme dalgasının bir sonucu olarak 1980 sonrası Latin Amerika özelinde ortaya çıkan yeni bir işçi sınıfının oluşum süreci olarak okunabilir ve bu bağlamda da yerli halkın kimliği, ya da kent ve kır yoksullarının sosyo-ekonomik statüleri sürecin kendisini değil sonucunu niteler.

1.4.Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız “toplumsal hareket” ve “THS” kuramcılarının sınıflar mücadelesine yaklaşımlarını eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutalım:

Toplumsal hareket kuramcılarının sınıflar mücadelesini toplumsal mücadele biçimlerinden herhangi biri olarak ele aldığını belirtmiştik. Wood (1995:9)'un açıkça belirttiği gibi, postmodern varsayımın kurguladığı çeşitli iktidar veya tahakküm biçimleri algılamasıyla bire bir örtüşen bu yaklaşım; sınıfsal süreçleri ve sınıflar mücadelesini bir toplumsal hareket olarak kimlik mücadelesi biçimlerinden biri olarak tasavvur etmektedir. Başka bir deyişle, sınıf mücadelesinin herhangi bir yönden birincil ya da belirleyici bir rolü bulunmamaktadır. Özellikle Inglehart (1990)'ın yaklaşımında işçi direnişlerinin, "*işçi kimliği*"nin sermayeye karşı kendini koruma mücadelesi olarak tanımlanma girişimi sınıfsal oluşumlarının kimlik kategorilerinin içine hapsedildiğinin ve bu yönüyle de dinamik ve evrensel bir mücadelenin statik ve yerel bir mücadeleye dönüştürüldüğünün en açık göstergelerinden biridir.

Özellikle küreselleşme sürecinden dünya üzerindeki bütün meta-dışı alanları sermaye için pazara dönüştüren kapitalist yayılma sürecinde, küresel kapitalizme karşı yerel ve otonom kimlik mücadelelerinden medet ummak gerçekçi görülmemektedir. Bununla birlikte; sınıflar mücadelesinde işçi sınıfına kendi kimliğini koruma misyonu verilemesi, sınıfı kapitalizmi ortadan kaldırıp yeni bir toplum yaratacak güç olarak değil de; kapitalizmin içinde kendine yer bulmaya çalışan sosyo-ekonomik bir kategorik oluşum olarak ele almaktır ki; bu yaklaşım sınıflar mücadelesini muhafazakârlaştırmaktadır.

THS kuramcıları ise, toplumsal hareket kuramcıları gibi toplumda farklı tahakküm ve muhalefet biçimlerinin varlığını kabul etmekte ve fakat sınıflar mücadelesine birincil önem atfetmektedirler. Sınıflar mücadelesi, diğer toplumsal hareketlerle birlikte ve onarla öncülük edecek bir biçimde örgütlenmelidir. Bu bağlamda da diğer toplumsal hareketlerle işbirliği içinde çalışan yeni bir sendikacılık hareketi olarak THS' yi önermektedirler.

THS, neoliberal kapitalizmin yarattığı mülksüzleşen ve proleterleşen kitlenin örgütlenmesine özel bir önem vermektedir. İşte bu anlamda, işçi sınıfının yapısında meydana gelen değişikliklerin farkında ve bu doğrultuda kitleselleşmeye çalışan bir sendikacılık hareketinden bahsetmekteyiz. Ancak, kendisi siyasal bir mücadele olan sınıflar mücadelesi sadece sendikal örgütlülükle yürütüldüğü sürece ne kadar ileriye gidebilir, bu tartışmalıdır¹².

THS, kuramcılarının emek-sermaye çelişkisine yaklaşımlarında çelişkinin toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesi konusundaki belirleyici rolüne değinilmez. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, emek-sermaye çelişkisi ve sınıflar mücadelesi birincildir; ancak maddi yaşamın yeniden üretilmesi veya diğer toplumsal çelişkiler ve mücadeleler üzerindeki rolü, THS kuramcılarına göre, belirleyici değildir.

“Sendika-dışı emek hareketi” terimini; sınıflar mücadelesinin ve dayandığı emek-sermaye çelişkisinin, toplumsal ilişkiler üzerinde oynadığı belirleyici rolü daha iyi açıkladığından dolayı, THS terimine göre, daha işlevsel bulmaktayız. Başka bir

¹² Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki COSATU örneği; THS konusuna verilebilecek önemli bir örnektir. Güney Afrika'daki ırkçı rejimi diğer toplumsal muhalefet unsurlarıyla birlikte deviren COSATU işçi sınıfının ekonomik örgütlülüğünün sınırlılıklarını göstermektedir; çünkü COSATU'nun da içinde bulunduğu toplumsal muhalefetin yeniden kurduğu iktidar, işçi sınıfının politik iktidarını değil, demokratik bir temelde tanımlansa da nihayetinde yine bir burjuva iktidarı temsil etmektedir.

deyişle, araştırdığımız emek hareketlerini, emek-sermaye ilişkilerinin yeniden yapılandırılması sürecinde ortaya çıkan toplumsal gerçekler olarak kabul etmekteyiz. Yanıtlamaya çalıştığımız soru, ortaya çıkan yeni sınıf kompozisyonlarının sendikal örgütlenme modellerinin neler olduğundan çok, bunların sınıflar mücadelesinde yeni politik temsil biçimleri olup olamayacağıdır. Üstelik çalışmamızda konu edindiğimiz EZLN, MST, MTD ve Bolivarçı-Chavist Hareket sendikal örgütler değildirler. Dolayısıyla bu hareketleri -taban kitleleri kısmen benzeşmesine rağmen- THS dâhilinde değerlendirmeyi çok da uygun bulmamaktayız.

Mülksüzleşme ve proleterleşme dalgaları sonucu yeniden oluşma sürecine girdiğini düşündüğümüz işçi sınıfının farklı politik temsil biçimlerinin “*sendika-dışı emek hareketi*” terimiyle ifade etmeye çalışmaktayız. İşte bu süreç; Meksika özelinde komünal örgütlülüğü ve toprağı tehdit edilen yerli halkın, Brezilya’da toprağını kaybeden köylülerin, Arjantin’de güvencesiz ve geçici işlerde çalışmak zorunda kalan -işsiz- işçilerin veya Venezüella’daki yoksullaşan halk yığınlarının mücadeleleri olarak tezahür etmektedir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, bu ülkelerdeki sınıf kompozisyonları değişmektedir ve bunları bünyesinde barındıran yeni temsil biçimleri doğmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, THS kuramcılarının aksine, emek-sermaye çelişkisini diğer toplumsal çelişkilerin üzerinde birinci bir çelişki olarak değil; diğerlerini belirleyen ana çelişki olarak görüyoruz. Meksika’daki Zapatist Hareket (EZLN) bakış açımızı somutlamak için iyi bir örnektir: Toplumsal hareket kuramcılarına göre EZLN, yerli halkın kimlik taleplerini karşılamak için

kurulmuştur; THS kuramcılarına göre ise EZLN, Meksika işçi sınıfının ittifak yapabileceği toplumsal bir hareket olabilir. Bize göre ise; pre-kapitalist bir mülkiyet biçiminin üzerinde örgütlenmiş yerli topluluklarının yayılmacı neoliberal kapitalizmin mülksüzleştirici ve proleterleştirici etkilerine karşı kurulmuş bir örgüttür. EZLN'in tabanı ise, toplumsal hareket kuramcılarına göre, sosyal ve siyasal dışlanmaya karşı kendi kimliklerini korumaya çalışan etnik bir kategori; THS kuramcılarına göre, devrimci sendikaların ve militan işçilerin örgütlemesi gereken bir kitle; bize göre ise, Meksika işçi sınıfının yeniden oluşum sürecinin organik bir parçasıdır.

Toplumsal hareket ve THS' ye ilişkin eleştirel değerlendirmemizi yapıp, sendika-dışı emek hareketi terimini niye kullandığımızı belirttikten sonra, şimdi de Latin Amerika'da erken dönem emek hareketlerine ve kıta ülkeleri için özel bir önemi olan korporatist sendikacılık anlayışına değinelim.

2.LATİN AMERİKADA EMEK HAREKETLERİ: TARİHSEL ARKA PLAN

Latin Amerika ülkelerindeki emek hareketlerinin ve sendikal örgütlenmelerin tarihine bakacak olursak, ilk hareketlerin 19.yy'nin sonlarından itibaren ortaya çıktığı görülmektedir. 20.yy'nin ortalarına kadar genellikle politik ve radikal bir çizgiyi temsil etmelerine rağmen dağınık konumda bulunan söz konusu hareketler 20.yy'nin ortalarından itibaren ise korporatist sendikacılık anlayışına yönelmişlerdir. Dolayısıyla, öncelikle Latin Amerika'daki sendikal örgütlenmelere damgasını vuran sendikacılık anlayışını şekillendiren korporatizm kavramını tanımlamaya; daha sonra

da sırasıyla Meksika, Brezilya, Arjantin ve Venezüella'daki emek hareketlerinin ve sendikal örgütlenmelerin tarihsel gelişim sürecini kısaca aktarmaya çalışalım.

2.1.Korporatizm ve Korporatist Sendikacılık

Korporatizm kavramı farklı tarihsel dönemlerde çeşitli siyasi rejimlerle birlikte anılan bir kavramdır. Yine de, Schmitter (1979:9)'in *korporatizm* tanımının oldukça kapsayıcı olduğu ileri sürülebilir. Schmitter, *korporatizmi* sivil toplumdaki çeşitli kesimlerin örgütleri vasıtasıyla temsil edilen çıkarlarının devletin karar mekanizmalarında etkin olmasını sağlayan temsil sistemi olarak tanımlamaktadır. Lembruch (1979:150)'ya göre ise *korporatizm*, toplumdaki büyük çıkar gruplarının birbirleriyle ve devletle işbirliği içinde yaşadıkları, kurumsallaşmış bir politika oluşturma biçimidir.

Daha sınıfsal bir perspektiften ve Latin Amerika özeline ilişkin “*korporatizm*” ise ithal ikameci sanayileşme modelinin gereği ve iç talebe dönük üretim yapmanın dolaysız bir sonucu olarak talebin arttırılmasını sağlamak ve işçi sınıfının bağımsız örgütlenmesini engelleyebilmek için devlete bağlı kitlesel emek örgütleri yaratarak bunları devlet gözetiminde sermaye örgütleriyle uzlaştırmak olarak tanımlanabilir (Munck, 1985:45).

Korporatizm tarihte ilk defa İskandinav ülkelerindeki uygulamalarla ortaya çıkmıştır. 1899'da çıkarılan kanunla Danimarka'da ve 1938'de İsveç'te emek-sermaye ilişkileri korporatist temelde yapılandırılmaya çalışılmıştır. İskandinav ülkelerindeki

korporatist yapı önce liberal-çoğulcu sonra da sosyal-demokrat bir politik yaklaşım üzerinden kendisini göstermiştir.

Korporatizm kavramının tarihsel seyrinde önemli bir yer tutan siyasi yaklaşım ise faşizmdir. Bu bağlamda da Almanya'da Nazizm ve İtalya'da Faşizm dönemlerinde korporatist örgütlenmenin etkinleştirildiği ileri sürülebilir. Gerçekten de emekle sermayenin ve diğer toplumsal kesimlerin devlet önderliğinde, milli bir işbirliği içinde çalışmaları ve aralarındaki çatışmaların yok sayılması gibi unsurlar faşist toplumsal örgütlenmeyle örtüşmektedir (Makal, 2000:128).

1935'ten itibaren ise birçok Latin Amerika ülkesinde korporatist yapılanma görülmeye başlanmıştır. Ulusalcı-halkçı bir siyasi çizgideki söz konusu korporatizme en iyi örnekler Meksika'da Cardenas, Brezilya'da Vargas ve Arjantin'de Peron rejimleridir (Koonings ve Kruijt, 1999:118). Bu üç deneyime daha yakından bakmak, burada yürütülen tartışmayı daha anlamlı kılacaktır.

Korporatizm hangi ideolojik yaklaşımla ilişkilendirilirse ilişkilendirilsin, hepsinde de ücretli çalışanların önemli bir bölümünü temsil eden, merkezi bir sendikal örgütlenmenin varlığı söz konusudur. Bu sendikal örgütlenme oldukça hiyerarşik bir örgütlenmeyi temsil eder. En üstte birçok sendikanın bağlı olduğu yetkili bir konfederasyon vardır ve bu konfederasyon kendisine bağlı sendikal oluşumlara üye işçilerin resmi olarak temsil edildiği tek merkezdir (Makal, 2000:131).

2.2.Meksika’da Emek Hareketinin Kısa Tarihi

Diğer Latin Amerika ülkeleriyle kıyaslandığında Meksika’daki emek hareketlerinin daha hızlı geliştiği söylenebilir. Kırsal ve kentsel alanlarda gelişen emek hareketleri olarak nitelenebilecek olgulardan kentlerde ortaya çıkanlara bakacak olursak, ilk olarak 1887’de kurulan ve faaliyetlerini illegal olarak sürdüren demiryolu işçilerinin örgütlenmeleri karşımıza çıkar¹³. Özellikle İspanya’dan Meksika’ya göç eden anarşist işçi ve sendikacıların etkisiyle ortaya çıkan bu örgütlenmede anarkosendikalist eğilimler baskın konumda olmuştur. 1906 yılında ise yine anarkosendikalist bir çizgideki Toplumsal Devrim (*Revolucion Social*) kurulmuş ve tüm işçilere sınıfsal çıkarlarını koruma çağrısı yapılmıştır. Bu örgütün 1907 ve 1908 yıllarında zamanın diktatörü Diaz’a karşı tekstil ve madencilik sektörlerinde başlattığı grev hükümeti zor durumda bırakmıştır. 1912–1915 yılları arasında ise tekstil işçilerinin ağırlıkta olduğu ve işçi sınıfının yanı sıra kunduracı ve marangoz gibi zanaatkârların da içinde yer aldıkları *Casa del Obrero Mundial* (COM) Meksika’nın en önemli sendikal örgütü konumundadır. 1913 yılında günlük çalışma saatlerinin sekiz saate indirilmesini öngören kitlesel bir grev yapmış ve fakat Huerta diktatörlüğü tarafından etkisizleştirilmiş, birçok sendikacı ve işçi tutuklanmıştır. (Trancoso ve Burnett, 1960:97–98).

1916 yılında bu sefer Huerta’yı deviren Carranza’nın anayasal hükümleri uygulamamasının sonucu COM, diğer önemli sendikal örgüt konumunda olan Meksika Bölgesel Emek Konfederasyonu (*Confederacion del Trabajo de la Region*

¹³ 1887’de başlayan bu örgütlenme yasa dışı olması dolayısıyla, bilinen anlamıyla bir sendika olma niteliğinden uzaktır. Bu nedenle demiryolu işçileri örgütlenmesini sendika olarak nitelemedik.

Mexicana; CTRM) ile birlikte rejim karşıtı bir greve gitmiş, fakat yine sonuç alamamıştır. Sözkonusu başarısızlıktan sonra ise her iki sendikal örgüt de dağılma sürecine girmiş ve örgütten ayrılan kesimler, Meksika Bölgesel İşçi Konfederasyonu (*Confederacion Regional Obrera Mexicana*; CROM)'nu kurmuşlardır. Bu örgüt 1934 yılında Cardenas'ın başkan seçildikten sonra oluşturacağı korporatist sendikacılık anlayışının egemenliğine kadar ülkenin en güçlü sendikal örgütü olmuştur.

1934–1940 yılları arasında iktidarda olan Cardenas, ithal ikameci ekonomik kalkınma modelini ve korporatist siyasal düzenlemeyi tahsis etmeyi başarmıştır. Cardenas döneminde sermaye sınıfının tüm örgütleri Ulusal Ticaret ve Sanayi Odası (*Camaras Nacionales de Comerico y Industria*; CANACOMIN)'nın kurumsal çatısı adı altında birleştirmiştir. 1936'da çıkarılan Sanayi ve Ticaret Odası Kanunu ile birlikte Meksika'daki tüm şirket sahiplerinin ticaret ve sanayi odasına üyeliği zorunlu haline getirilmiştir. Benzer hukuksal düzenlemeler işçi ve köylü sınıfları için de öngörüldü. Bununla birlikte PRI örgütü içinde, 1936'da Meksika İşçiler Konfederasyonu (CTM), 1938'de ise Ulusal Köylü Konfederasyonu (CNC) ve 1943'te sermaye sınıflarını temsil eden Halk Örgütleri Ulusal Konfederasyonu (CNOP) kurulmuştur¹⁴ (Topal, 2006:157).

İç pazara dönük üretime bağlı olarak, dolaysız üreticiler sadece üretim maliyetinin bir unsuru olmaktan çıkmış, aynı zamanda talep unsuru haline gelmiştir. Başka bir

¹⁴ Kuşkusuz ki; burada önemli olan, çeşitli sosyal sınıfları temsil eden kitle örgütlerinin kurulması değildir. Nitekim dünyanın birçok ülkesinde benzer örgütlenmelere rastlanabilir. Genel olarak Latin Amerika ülkelerinde görülen uygulamanın farkı, sözkonusu örgütlenmelerin korporatist bir temel üzerine kurulmasıdır ki; sınıf örgütlerinin hepsinin Kurumsal Devrimci Parti (PRI) üyesi olması bu durumu Meksika örneğinde oldukça net olarak açıklar.

deyişle, üretim dış pazara değil iç pazara yönelik yapıldığı için, Meksika nüfusunun çoğunluğunu oluşturan işçi ve köylülerin alım gücünün yükseltilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu doğrultuda yukarıda bahsettiğimiz işçi ve köylü örgütleri kurulmuş; bu örgütler parti ve devlet korumasına alınmıştır. Emek örgütleri ile devlet arasında Cardenas döneminde kurulan ilişkiyi *işbirliği* olarak tanımlayan Hansen (1971:114), sendika liderlerinin¹⁵ Kurumsal Devrimci Parti (*Partido Revolucionario Institucional*; PRI) kontenjanından seçilmelerine dikkat çekmiştir.

Meksika'yı, inceleyeceğimiz diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı kılan diğer bir unsur da kuşkusuz kırsal alanlarda emek hareketlerinde görülen yoğunluktur. İlk olarak 1910 Meksika Devrimi öncesi ve sonrasında ortaya çıkan kırsal alandaki hareketlilik günümüzde hala devam etmektedir.

19.yy'nin son çeyreğinde yaşanan gelişmelerin Meksika'nın kırsalındaki toplumsal sınıfların yapısı üzerinde önemli değişiklikleri de beraberinde getirdiği söylenebilir. Diaz (1872–1911) döneminde, kilise topraklarının el değiştirmesi, meta dolaşımının yanı sıra tarımsal üretimin de ticaret burjuvazisinin eline geçmesi demektir. Meksika'nın kuzey eyaletlerindeki tarımsal üretim alanları kısa süre içinde ticaret burjuvazisinin tekeline geçti. İşte bu gelişme, büyük toprak sahiplerinden toprak kiralayarak yaşamını sürdüren veya küçük toprak sahibi konumunda bulunan kırsal

¹⁵ Kuşkusuz zamanın Meksika'sındaki tek sendikal örgüt CTM değildir ve dolayısıyla korporatist yapının dışında kalan sendikal oluşumlar da vardır. Fakat bunların etkinliği ve kitleselliği CTM ile kıyaslandığında oldukça sınırlıdır. Cardenas döneminde CTM'ye bağlı sendikalara üye yaklaşık 1 milyon 200 bin işçi varken, CROM'a bağlı sendikalara üye işçi sayısı sadece 40 bin civarındadır. Üstelik bu konfederasyon devlet tarafından desteklenen bir konumda da değildir. Bu konuda bakınız: M. Tronsoco ve B. G. Burnett (1960)

orta sınıfların –ya da küçük burjuvazinin- tasfiyesi ve proleterleşmesi anlamına geliyordu. (McLynn: 2001: 30–34).

Devletin merkezileşmesi ve ticaret burjuvazisinin zenginleşmesi, Meksika'nın güney kesiminde komünal mülkiyet temelinde örgütlenen ¹⁶yerli-köylü toplulukları için de olumsuz sonuçlar doğurdu. Tarımsal üretimi denetimine alan ticaret burjuvazisinin güneydeki topraklara yönelmesi ve oradaki üretim üzerinde de kontrol sağlama isteği, yerli-köylü toplulukların iktisadi ve siyasi özerkliklerine son verilmesine bağlıydı. Merkezileşme siyaseti güden Diaz hükümetinin de desteğiyle güneydeki yerli komünlerinin topraklarına el koyulmaya başlandı. Böylece, Meksika'nın kuzey eyaletlerindeki tarım alanlarının tekelleşmesinin yanı sıra, güney bölgelerinde kapitalizmin yayılma sürecinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan pre-kapitalist bir toplumsal yapının topyekûn var olma savaşı sözkonusu oluyordu. Nitekim 1910 yılına gelindiğinde liberal-demokrat Madero'nun başlattığı isyan, Meksika'nın kuzeyinde küçük üreticilerin lideri konumunda olan Villa, güney eyaletlerinde ise yerli komünlerini temsil eden köylü lider Zapata önderliğinde tüm ülkeye yayıldı¹⁷. Villa'nın ve Zapata'nın kırsal alanlardaki isyan hareketleri Meksika

¹⁶ Latin Amerika kıtasının tüm ülkelerinde olduğu gibi Meksika'da da yerli halk Avrupalı (İspanyol) sömürgecilerinin katliamlarından payına düşeni almış; sağ kalanlar ise küçük köy cemaatleri halinde yaşamını sürdürmeyi başarmıştır. 16. yüzyıldan beri varlığını koruyan bu küçük köy topluluklarının özerk siyasi ve iktisadi yapısına 1857'de yürürlüğe konulan Anayasa ile resmi olarak son verilse de, fiili olarak 20. yy başlarına kadar herhangi bir uygulamaya rastlanmamıştır. Bu konuda bakınız: T. Demirer ve Et al. (2005).

¹⁷ Madero, Diaz hükümetinden memnun olmayan ticaret burjuvazisini temsil ederken, Panço Villa Kuzey Meksika'da tarım alanlarının burjuvazinin elinde tekelleşmesi sonucunda proleterleşen köylülüğü, Emiliano Zapata ise, Güney eyaletlerindeki komünal mülkiyet üzerine temellendirilmiş iktisadi ve siyasi yapılara sahip yerli-köylü cemaatleri temsil ediyordu. Madero'nun, Diaz'ın haksız yere el koyduğu toprakları iade etmesi yönündeki çağrısı, kendisinin de hesaplayamadığı boyutlara ulaştı. Madero'nun Meksika'nın kuzey bölgelerindeki verimli toprakları Panço Villa'nın birliklerinin işgaline uğradı. Güney'de ise Zapata, Panço Villa'nın da tam desteğini alarak, yerli-köylü cemaatlerinin özerk siyasi ve iktisadi yapılarını korumalarında ısrarlıydı. Bu talep, ülkede gerçekleştirilen tarımsal üretim üzerinde tam kontrol sağlamak isteyen ticaret burjuvazisinin ve

kırsalının tarihindeki ilk kitlesel emek hareketleridir. Bu hareketlerden Villa'nın liderliğinde olanı ordu güçleri tarafından bastırılmış, Zapata'nınki ise -kendisi bir komployla öldürülmesine rağmen- başarıya ulaşmış ve 1917 yılındaki Anayasa'da tanınan komünal özerlikle hayat bulmuştur. Bu süreçten Cardenas dönemine kadar ise kırsaldaki dolaysız üreticiyi temsil eden ciddi anlamda örgüt ya da hareketlenme görülmemiş, Cardenas döneminde ise –yukarıda da belirttiğimiz gibi- CNC kurulmuştur.

Aleman ve onu takip eden Cortines (1952–1958) hükümetleri döneminde işçi örgütleri ile devlet arasındaki ilişkinin bozulma sürecine girdiğine dikkat çeken Hansen (1971:115) bu dönemde, işçi sınıfı ile ülkenin en büyük işçi örgütü olan CTM üzerinde kurulan baskılara işaret eder. Ortalama %10 civarında seyreden enflasyon oranına karşılık işçi ücretlerindeki artış dondurulmuştur. Uygulamaya karşı çıkan sendika liderleri ise ya tutuklanmış ya da devlet kontrolünde bir işçi örgütü olan CTM'den uzaklaştırılmışlardır. Bu süreç CTM'den kopmalara yol açmış, 1956 yılına gelindiğinde CTM dışında yedi işçi örgütü daha faaliyete geçmiştir¹⁸.

1960'lı yıllardaki hükümetler de korporatist yapının çözülme sürecinin önüne set çekememiş; süreç hızlanmıştır. İşçi örgütlerinin devlet ve parti üzerindeki etkisi giderek azalmış, CTM'deki sendika yöneticileri ile örgütün tabanını oluşturan işçi sınıfı arasındaki bağlar zayıflamaya başlamış; sendika yöneticileri hükümetle

temsilcisi Madero'nun kabul edemeyeceği kadar radikaldi. Bu konuda bakınız: J. K. Middlebrooke (1995).

¹⁸ 1952 yılında kurulan Devrimci İşçi ve Köylü Konfederasyonu (*Confederacion Revolucionaria de Obreros y Campesinos*; CROC) ile 1956'da faaliyete geçen ve komünistlerin etkin olduğu Meksika Genel İşçi ve Köylü Birliği (*Union General de Obreros y Campesinos*; UGOCM), hükümet ve CTM karşıtı politikalara taraf olmuşlardır. Bu durum korporatist yapının çözülüş sürecine önemli bir işarettir. Bu konuda bakınız: M. Tronsoco ve B. G. Burnett (1960).

aralarını bozmamak için işçi taleplerinin ertelemesinde etkin rol oynamaya başlamışlardır.

2.3.Brezilya’da Emek Hareketinin Kısa Tarihi

Brezilya’daki erken dönem emek hareketlerinin Meksika’ya nazaran daha cansız olduğu söylenebilir. Vargas (1930–1945 ve 1950–1954) öncesi dönemde ciddi bir sanayileşmenin olmaması, olası bir işçi sınıfı hareketinin önündeki en önemli engel olarak görülmektedir. 20.yy’nin başlarında Brezilya ekonomisini sırtlayan kahve ve kakao üretiminde çalışan dolaysız üreticilerin de herhangi bir kitlesel eylem içinde yer almaması, kentlerdeki durumun benzerinin kırsalda da yaşandığının göstergesi olmuştur (Trancoso ve Burnett, 1960:76).

1909 yılında tekstil işçilerinin kurduğu Brezilya İşçi Konfederasyonu (*Confederação Operaria Brasileira*; COB) Brezilya tarihinin ilk sendika konfederasyonu olmuş ve fakat ne ekonomik ne de siyasi açıdan önemli bir başarı elde edebilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda ise Brezilya’nın kıyı kentlerinin önemini arttırmasıyla birlikte; liman, demiryolu ve madencilik sektörlerinde işçi örgütleri ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra balıkçılığın önemli bir sektör haline gelmesi, üye sayısı 30 bini bulacak olan Brezilya Genel Balıkçılar Konfederasyonu (*Confederação Geral dos Pescadores do Brasil*)’ nun kurulmasını beraberinde getirmiştir.

1929 yılında ise kentlerdeki çeşitli sanayi ve madencilik sektörlerinde çalışan işçiler Brezilya Genel Emekçiler Konfederasyonu (*Confederação Geral dos Trabalhadores do Brasil*; CGTB)'nu kurmuşlardır. Bu sendikal örgüt liberal ekonomi politikalarına karşı birçok işkolunda greve gitmiştir. Brezilya'da oligarşik rejimin devrilmesinde ve Vargas'ın iktidara gelişinde CGTB'nin örgütlediği grevlerin önemli etkisi olmuştur (Munck, 1981:220).

CGTB sınıf mücadelesini programına almış, Marksist eğilimli bir sendikaydı ve hükümetle herhangi bir işbirliğine girmeyi ilkesel olarak reddediyordu. Bu durum, CGTB'nin işçi sınıfı içindeki ağırlıklı etkisinin kaybolmasına yol açmaksızın konfederasyondan ayrılan kesimlerin sosyalist/sosyal-demokrat eğilimli yeni bir sendika konfederasyonu olan Ulusal Emek Konfederasyonu (*Confederação Nacional do Trabalho*; CNT)'nu kurmalarına yol açmıştır.

1930–1945 yılları arasındaki ilk döneminde Vargas, ithal ikameci sanayileşme politikaları doğrultusunda ciddi adımlar atmış ve emek örgütlerini iktidarının bağlaştığı haline getirmiştir. Bununla birlikte Vargas'ın emek örgütleriyle kurduğu ilişki, Meksika korporatizmini şekillendiren meslektaş Cardenas'ın emek örgütlerine yaklaşımından kısmen farklı olmuştur. Vargas, Cardenas gibi yeni bir sendikal konfederasyon kurup emek örgütlerini doğrudan kendine bağlamak yerine, ülkenin en güçlü emek örgütü konumunda olan CGTB içindeki sosyalist-komünist eğilimleri tasfiye ederek konfederasyonu kendi iktidarına yakınlaştırma yolunu seçmiş ve bunda da çoğunlukla başarılı olmuştur.

Vargas öncelikle çeşitli sosyal yasal düzenlemelerle çalışan kesimin sosyo-ekonomik şartlarında iyileştirmeler yapılması ve sendikal örgütlenmelerin önündeki yasal engellerin kaldırılması konularında önemli adımlar attı. Böylece işçilerin ve sendikacıların popüler desteğini alıp kendi kontrolü dışında herhangi bir radikal işçi hareketinin doğmasına engel olmayı amaçladı. Sosyal politika önlemlerinin ve sendikal özgürlüklerin etkili olmadığı zamanlarda da otoriter önlemlerle sendikalar içindeki farklı siyasi fraksiyonlara –özellikle de komünistlere- savaş açtı. Nitekim 1935 yılında CGTB içindeki komünist işçi ve sendikacıların bazı işkollarında düzenledikleri kitlesel grevler polis baskısıyla ezildi. 1937 yılına gelindiğinde CGTB’nin içindeki sol eğilimler önemli ölçüde tasfiye edilmişti. Aynı yıl yürürlüğe giren Anayasa ile ise grevler toplumsal düzen karşıtı, emek ve sermaye ilişkilerine zarar veren ve milli çıkarlara aykırı eylemler olarak nitelenerek yasaklandı (Trancoso ve Burnett, 1960:78).

Vargas’a göre, devlet çalışanların ihtiyaçlarını ve çıkarlarını temsil ettiği sürece, bağımsız sendikalar gereksiz ve hatta zararlı anlayışları temsil eden kurumlardı. Bu düşüncesi ve uygulamalarıyla Vargas, sendikaları hükümetinin sosyal güvenlik konularındaki danışma organlarına indirgeyerek sendikal örgütlerin sınıfsal niteliklerinden iyice uzaklaşmasına yol açtı¹⁹.

Brezilya’daki sendikal yaşama Vargas’ın düşünce ve uygulamalarının damgasını vurduğu 1935–1944 yılları arasında korporatist sendikacılık anlayışını benimsemeyen sol eğilimli işçiler ve sendikal örgütler illegal olarak bazı grevler

¹⁹ Vargas’ın sendikalara bakışı, 19.yy Alman sosyalistlerinden Lassalle’in sendikal mücadeleyi gereksiz gören bakışıyla önemli ölçüde örtüşmektedir. Lassalle’in sendika ile ilgili görüşleri için bakınız: A. Işıklı, (2003).

örgütlediler. Bu grevlerin de etkisiyle, 1945 yılının Ekim ayında Brezilya ordusu darbe yaparak Vargas'ı hükümetten düşürdü ve yerine Dutra'yı getirdi. Dutra 1946 yılında yeni bir Anayasa ilan ederek sendikal hak ve özgürlükleri genişletti. Grev bazı sınırlamalarla birlikte yeniden yasal hale getirildi. Fakat Vargas dönemindeki anti-komünist anlayış aynen devam ettirildi. Dutra, henüz seçildiği yıl CGBT'yi komünist fraksiyonlardan arındıramayacağını anladı ve konfederasyonu kapattı.

1950 yılında Vargas tekrar işbaşına getirildi²⁰. Vargas'ın anti-komünist mücadele programı değişerek devam etti. İlk döneminde baskı ve zora dayanarak komünist eğilimlerle mücadele eden Vargas, ikinci döneminde Brezilya sendikalarına ICFTU bünyesindeki uluslararası işkolu sendikalarına üye olmayı serbest bıraktı ve hatta teşvik etti²¹.

1954 yılında Vargas'ın intihar etmesinin ardından başkan seçilen Filho döneminde de anti-komünist mücadele Brezilya'daki korporatist sendikacılık anlayışına damgasını vurdu. Buna karşılık, devletle korporatist bir yapı üzerinden işbirliği içinde olan sendikalara –yani, yasal sendikalara- üye olan işçiler, işverenlerinin keyfi ücret kesintilerine ve işten çıkarma uygulamalarına karşı korundu.

1964'teki askeri darbe ise Brezilya işçilerinin arkasındaki devlet güvencesine ve dolayısıyla da korporatist anlayışa ciddi kısıtlamalar getirdi (O'Donnel, 1973:4–5).

²⁰ Vargas'ın tekrar işbaşına getirilmesi ordu içinde ciddi bir Vargas karşıtlığının olmadığı ve 1945'teki darbenin sendikaların tepkilerini hafifletmek için atılmış taktik bir adım olduğu şeklinde yorumlanabilir.

²¹ Söz konusu dönemlerde ICFTU'nun anti-komünist çizgisi için kapsamlı bir çalışma için bakınız: A.. Işık (1989).

1964–1970 yılları arasında emek hareketleri ve sendikal örgütlenmeler iktidarın biçimsel de olsa bağlaşığı olmaktan uzaklaştırıldıkları gibi mevcut örgütler üzerinden ciddi muhalefet odakları haline de gelediler (Dulles, 1970).

1970’li yıllarda kurulan ve faaliyetlerini genellikle illegal olarak yürüten Metal İşçileri Sendikası’nın 1979 yılında gerçekleştirdiği grev ve fabrika işgali ise, Brezilya işçi sınıfının uzun bir aradan sonra korporatist anlayışın dışında ve ona karşı bir çizgiye yönelebileceğine dair verilebilecek en önemli örnek olmuştur. Bu sendika ayrıca 1983 yılında kurulan ²²Merkezi İşçi Birliği (*Cetral Unica dos Trabalhadores*; CUT)’nin kuruluşunda da kritik bir rol oynayacaktır (Çakır, 2006:94).

2.4.Arjantin’de Emek Hareketinin Kısa Tarihi

Arjantin’de erken dönem emek hareketleri 19.yy’nin son çeyreğinden itibaren gündeme gelmeye başlamıştır. Emek hareketlerinin görece erken ortaya çıkmasının iki temel nedeni olduğu iddia edilebilir. Bunlardan birincisi, Arjantin’in Avrupa’ya et ihracıyla ilgilidir. 1850–1875 yılları arasında Arjantin’in et ihracında patlama görülmüş ve et üretimi, en kârlı sektörlerden biri haline gelmiştir. Ortaya çıkan işgücü talebini karşılamak üzere de hükümetler kentlerde büyük ölçekli et üretim merkezlerinin açılmasını ve bu merkezlerde çalışmayı teşvik etmişler ve bunun sonucu olarak da kırsal alanlardan kentlere doğru yoğun bir iç göç dalgası yaşanmıştır. Dolayısıyla şehirlerdeki ücretli çalışan sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir.

²² CUT, Topraksız Kır İşçileri ve İşçi Partisi deneyimiyle birlikte ele alınacağından bu bölümde değerlendirilmeyecektir.

İkinci neden ise 1848 Fransız Devrimi ve 1871 Paris Komünü deneyimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra çoğu İspanyol, İtalyan ve Fransız olmak üzere Avrupa'dan Arjantin'e doğru yaşanan –tabiri caizse- devrimci göçüdür. 1850–1900 yılları arasında bir milyondan fazla Avrupalı, Arjantin'e yerleşmiş ve göçmenler arasında yer alan birçok sosyalist, komünist ve anarşist militan ile işçi ve Komün üyesi, deneyimleriyle birlikte Arjantin emekçilerinin parçası olmuştur (Trancoso ve Burnett, 1960:42–43).

Arjantin'de ilk emek örgütü 1890 yılında kurulan Arjantin İşçi Federasyonu (*Federacion Obrera Argentina*; FOA)'dur. İlmli bir sendikacılık anlayışına sahip olan FOA'nın aksine, 1900 yılında kurulan Arjantin Bölgesel işçi Federasyonu (*Federacion Obrera Regional Argentina*; FORA) ise anarşist ve anarko-sendikalist eğilimleri olan ve dolayısıyla devletten hiçbir talepte bulunmayan uzlaşmaya yanaşmayan radikal bir çizgide hareket etmiştir. Peronist döneme kadar Arjantin'in en güçlü sendikal örgütü konumunda bulunan FORA'nın programında; siyasi partilerle işbirliği içinde olmadan ya da kendi partisini kurmaksızın, boykot, sabotaj, propaganda, işyeri grevi ve nihayet genel grev gibi iktisadi mücadele biçimleriyle kapitalizmi tasfiye etmek gibi amaçlar yer alıyordu.

1902'de kurulan Genel Emekçiler Birliği (*Union General De Trabajadores*; UGT) ise, FOA'nın devamı niteliğinde sosyalist/sosyal-demokrat bir siyasi eğilimi temsil ediyordu. 1909 yılında UGT ve küçük çapta faaliyette bulunan 17 işçi örgütü birleşerek Arjantin Bölgesel İşçi Konfederasyonu (*Confederacion Obrera Regional*

Argentina; CORA)’nu oluşturdular. 1920’de ise konfederasyon şeklindeki örgütlenmeden daha merkezi bir örgüt yapısına geçerek Arjantin Sendika Birliği (*Union Sindical Argentina*; USA) adını aldılar (Drake, 1996:84).

Bütün bu birleşmelere ve örgütsel değişikliklere rağmen FORA’nın emek hareketi üzerindeki ağırlığı eksilmeksizin sürmeye devam etti. 1926 yılına gelindiğinde, artık Marksist eğilimlerin daha baskın konumda bulunduğu FORA’ya üye 598 sendika ve 130 bin işçi varken, USA’ya üye olan sendika sayısı 52, işçi sayısı ise yalnızca 8 bin ile sınırlıydı. Aynı yıl FORA ve USA’dan bağımsız en büyük işçi örgütü ve demiryolu işçilerinin kurduğu Arjantin Işçi Konfederasyonu (*Confederacion Obrera Argentina*; COA) ise 75 bin üyeye sahipti. Marksist olan bu sendika üretim araçlarının kolektifleştirilmesi ve sınıf mücadelesi gibi maddeleri programına almıştı.

1930 yılındaki ordunun muhafazakâr darbesiyle birlikte birçok sendika kapatıldı. Yeni rejim özellikle FORO üzerinde ciddi baskılar kurdu ve FORO’nun Arjantin emek hareketi üzerindeki etkinliğini önemli ölçüde kırdı. Darbenin hemen arkasından kendisini COA ve USA’nın halefi olarak niteleyen Genel Emek Konfederasyonu (*Confederacion General del Trabajo*; CGT) kuruldu. Bürokratik-hiyerarşik bir örgütlenme olan CGT’nin merkez komitesi kendisine bağlı sendikaların ve işçilerin her türlü eylem kararında tek yetkili organdı. Programında anti-faşist mücadelenin yanı sıra, haftalık çalışma saatlerinin 40 saate indirilmesi ve yılda 15 günlük ücretli izin hakkı gibi talepleri vardı (Trancoso ve Burnett, 1960:45–48).

1943 yılında aralarında Peron'un da bulunduğu askeri darbe sonrasında ise Arjantin'deki sendikal örgütlenme ve emek hareketleri yeni bir döneme girdi. 1943–1946 yılları arasında kurulan askeri hükümette Çalışma Bakanlığı görevini üstlenen Peron, emek örgütlerini hükümetin dayanması gereken en önemli toplumsal destek tabanı olarak görüyordu. Sendikal örgütlerle, özellikle de CGT ile bakanlığı sırasında iyi ilişkiler kuran Peron 1946'daki seçimleri kazanarak devlet başkanı seçildi; kurduğu hükümette Arjantin halkının “*Evita*” olarak benimsediğı eşi Eva Peron'u da Çalışma Bakanı olarak tayin etti. Peron döneminde CGT'nin talepleri yasallaştırıldı ve Arjantin tarihinde ilk defa sendikaya üye olma, mesleki eğitim, sosyal güvenlik ve işsizlik sigortasından yararlanma hakkı gibi haklar 1946 Anayasa'sı tarafından güvence altına alındı (Işıklı,2005:1-2).

Peron iktidarıyla birlikte işçilerin yaşamında, yüksek ücret artışları ve barınmak için düşük ücretli ve kaliteli konutların tahsis edilmesi gibi sosyo-ekonomik iyileştirmeler olarak tanımlanabilecek önemli değişiklikler yaşanırken, Arjantin İşçi sınıfı CGT üzerinden devlete bağımlı hale getirildi. Sendikaların bağımsız veya hükümetin haberi olmaksızın herhangi bir eylem düzenlemesi yasaklandı. Peron 1945 yılında daha da ileri giderek, bütün sendika liderlerini peronist ilkelere sadık olup olmadıklarını anlayabilmek için özel polis birimlerince takibe aldırdı. Kısacası, Peron yönetimi altında Arjantin İşçi sınıfı; bir yandan –sosyal politika önlemlerinden dolayı- tarihinin en rahat günlerini yaşarken, bir yandan da bağımsız bir sınıf olma özelliğini önemli ölçüde yitirmiş oldu. Peron öncesi dönemde sıkça görülen grev ve doğrudan eylem biçimleri ya yasaklandı ya da tamamen hükümet iradesine bırakıldı (Akkaya,2002).

Peron iktidarı döneminde bağımsız sendikacılık hareketlerine izin verilmediği için, korporatist sendikacılık anlayışını reddeden bazı sendikacılar Uruguay'a geçerek yurtdışından Peron karşıtı bir muhalefet başlatarak ülke içindeki anti-peronist unsurları harekete geçirmeye çalıştılar.

Peron karşıtı muhalefet sadece bağımsız sendikacılık taraftarı olan sol kesimlerden gelmiyordu. Aynı zamanda içe dönük sanayileşme politikalarından ve yüksek reel ücretlerden rahatsız olan ticaret burjuvazisi de etkin muhalefete başladı. Ülkedeki ekonomik kriz ve çeşitli toplumsal sınıflardan gelen muhalefetin sonucu 1955 yılında ordu yönetime el koyarak Peron'u iktidardan uzaklaştırdı.

Peron devrildikten sonra ordunun işbaşına getirdiği Lonardi, CGT içindeki peronist egemenliği kırmak için CGT'nin merkez komitesini tamamen değiştirdi. Liberal ekonomi politikalarından yana olan Lonardi emek örgütlerine –merkez komitede yaptığı değişiklik dışında- dorudan müdahale etmek yerine CGT'nin etkinliğini kırmak için iki yol seçti. Bunlardan birincisi ekonomide liberal açılımlar yaparak CGT'nin devlet içindeki imtiyazlı konumunu zayıflatmak; ikincisi ise CGT dışında yeni sendikal örgütlerin ortaya çıkması için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaktı. 1957 yılında CGT'ye üye sendikalarda yapılan seçimler kısmen de olsa Lonardi'nin politikalarında başarılı olduğunu gösterdi. CGT içindeki bazı sendikalarda peronistler güçlerini korurken, bazı sendikalar Lonardi'nin yasallaştırdığı sendika konfederasyonu olan *Hür Sendikacılık Hareketi*'nin denetimine geçti.

1958 yılındaki devlet başkanlığı seçimlerini Peronist aday Frondizi'nin kazanmasıyla başlayan süreçte ise CGT üzerindeki peronist etki yeniden tahsis edildi. 1958–1976

yılları arasında bazı iniş ve çıkışların görülmesine rağmen, peronizm Arjantin sendikacılığı üzerindeki ağırlığını korudu.

1976 yılında General Videla önderliğindeki gerici darbeye birlikte ise peronizm ciddi bir gerileme dönemi yaşadı. Anti-enflasyonist bir ekonomi politikası güden Videla hükümeti reel işçi ücretlerin düşürülmesine yönelik adımlar attı. Bunun dışında hükümet işçi sendikalarını komünist ve peronist unsurların yuvaları olarak değerlendiriyor ve bu yüzden de sendikal örgütlerin politika yapma süreçleri üzerindeki etkisini kırmak istiyordu ve bu isteği doğrultusunda tam bir devlet terörü uyguladı. (Drake, 1996:161–162).

1976–1983 yılları arasında devam eden askeri rejim altındaki sendikalar ve Arjantin işçi sınıfı tam bir geri çekilme dönemi yaşadılar. En ufak bir muhalefet, rejim karşıtı olmakla suçlanarak ezildi. Bu dönemde sendikaların temel talebi demokratikleşme oldu ve diktatörlük rejiminin baskısından nasibini alan diğer toplumsal kesimlerle ittifaklar yapıldı. Bu dönemde insan hakları örgütleri sendikaların başlıca bağlaştığı haline geldi.

2.5.Venezüella’da Emek Hareketi’nin Kısa Tarihi

Venezüella’da Gomez (1909–1935)’in diktatörlüğü döneminde ciddi sendikal oluşumlara rastlanmamaktadır. Bu dönemdeki tek sendikal örgüt Venezüella İşçi Federasyonu (*Federacion Obrera de Venezuela*; FOV)’dur. Bu örgüt 25 bin üyesi bulunmasına rağmen önemli bir muhalefet odağı olamamıştır.

1935 yılında Gomez'in ölümünün ardından ilan edilen 1936 Anayasa'sı ile birlikte işçilerin sendikalaşma hakkı genişletilmiş ve aynı yıl Venezüella İşçi Sendikaları Konfederasyonu (*Confederacion Sindical Obrera de Venezuela*; CSOV) kurulmuştur (Trancoso ve Burnett, 1960: 95).

1936–1948 yılları arası Venezüella'daki çeşitli siyasi akımların emek hareketi üzerinde etkin olmaya çalıştığı dönemdir. Mevcut sendikal örgütler içerisinde etkin olmayı başaran ilk siyasi grup komünistler olmuştur. Komünistler, 1936-1943 yılları arasında birçok sendika üzerinde etkili olmayı başarmışlardır. 1943 yılında sosyal-demokrat eğilimli Betancourt ve hemen ardından da Galleos'un Demokratik Eylem Partisi (*Accion Democratica*; AD)'nden başkan seçilmeleriyle birlikte sendikalar üzerindeki komünist etkinlik kırılmaya başlamış ve zaman içerisinde sendikal güç AD'de toplanmıştır. AD'nin sendikal örgütlerin üzerindeki etkisiyle beraber işçi örgütleri kitleleşmiş ve merkezileşmiştir. Bu dönemde Venezüella'nın en büyük kitle örgütü olan Venezüella Emek Konfederasyonu (*Confederacion de Trabajadores de Venezuela*; CTV) kurulmuştur. CTV'nin kuruluşu ile beraber Venezüella'da da, birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi- hükümet yanlısı sendikacılık anlayışı gelişmeye başlamıştır (Gindin, 2006:110).

1949 yılındaki askeri darbe ise sendikal hak ve özgürlükleri önemli ölçüde baltamış ve CTV bünyesindeki birçok sendika kapatılmıştır²³. 1952–1958 yılları arasında

²³ Bu dönemde kapatılan sendikalardan 40 tanesi petrol sahasında örgütlü sendikalardır. Venezüella için petrolün ne kadar önemli bir sektör olduğu düşünülecek olursa, rejimin ve Venezüella sermayesinin petrol gibi kilit bir sektördeki sendikal örgütlenmelerden oldukça rahatsız olduğu söylenebilir. Kapatılan sendikaların dağılımı için bakınız: M. Trancoso ve B. G. Burnett (1960).

hüküm süren Jimenez'in baskı rejiminde de sendikalar üzerindeki denetim sıkılaştırılmıştır. 1953 yılında petrol işçileri, şartları tamamen hükümet tarafından hazırlanmış olan toplu sözleşme imzalamak zorunda bırakılmışlardır. Bu uygulama en büyük sendika konfederasyonu konumunda bulunan CTV'nin elindeki gücün daha çok sembolik olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Jimenez diktatörlüğü döneminde CTV dışında tamamen hükümet güdümünde olan yeni bir sendika konfederasyonu daha kurulmuştur. Ulusal Emekçiler Konfederasyonu (*Confederacion Nacional de Trabajadores*; CNT) diktatörlük rejimi tasfiye edildikten sonra CTV karşısında tutunamamış ve yavaş yavaş erimiştir. Yine sözkonusu dönemde, hükümet yanlısı sendikal tutumları reddeden siyasi eğilimlerin çabaları ise sonuçsuz kalmıştır. İlegal olarak faaliyetlerini sürdüren Komünist Parti bazı sendikalarda etkin olmaya çalışmışsa da, bu girişimler uzun soluklu olmamıştır (Trancoso ve Burnett, 1960:95).

1958'de yine ordu içinde bir general olan Larrazabal liderliğindeki muhalefet, arkasına AD'yi ve Jimenez döneminde iyice etkisizleştirilen CTV'yi alarak darbe yapmış ve Jimenez'i görevinden uzaklaştırmıştır (Gindin, 2006:111). Darbeden sonra geçici olarak devlet başkanlığını yürüten Larrazabal aynı yıl seçimlere giderek Venezüella'daki siyasi rejimi demokratikleştirmiştir. Yapılan seçimleri AD adayı Betancourt kazanmıştır. AD'nin yeniden işbaşı yapması ile birlikte, Jimenez'in kapattığı sendikalar yeniden açılmış ve hapsedilen sendikacı ve işçiler serbest bırakılmışlardır (Trancoso ve Burnett, 1960:96). Bu süreçte AD-CTV ilişkileri daha da derinleşmiş ve CTV hükümetin emek hareketi içindeki bağlaştığı haline gelmiştir.

CTV'nin sendikacılık hareketi içindeki uluslararası rolüne değinilecek olursa, bu konfederasyonun ABD'nin Latin Amerika'daki sendikal yaşama müdahalesinde etkin bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Uluslararası çapta sendikaların sosyalist/komünist etkilerden arındırılması için Latin Amerika'daki sendikalara mali destek sağlayan *Hür Emegün Gelişimi İçin Amerikan Enstitüsü* (AIFLD)'nin şubesinin CTV'nin Caracas'taki merkez binasının içinde yer alması CTV'nin misyonunu önemli ölçüde gözler önüne sermektedir (Robinson, 1992).

CTV'ye dair önemli eleştirilerin biri de petrol gelirlerinden önemli ölçüde pay kaparak, Venezüella İşçi Bankası'nın hisselerinin bir bölümünü satın almasıdır²⁴. CTV 1980'li yıllar boyunca tekrarladığı bu davranışıyla sınıf mücadelesinden ne kadar uzak olduğunu göstermiştir (Ercan, 2006:98–99).

CTV'nin AD'nin organik bir parçasıymış gibi davranma ve sermaye sınıfı ile yakın ilişkiler kurma sorunu sadece Venezüella'nın tarihine ilişkin bir sorun değil, aynı zamanda bugünün de sorunudur; çünkü bugün CTV benzer davranışlar içindedir ve Chavez karşıtı muhalefetin en önemli bileşenlerinden biri haline gelmiştir. CTV'nin bu tutumundan rahatsız olan bazı sendikalar CTV'den 2003 yılında ayrılarak Ulusal Emekçiler Birliğini (*Union Nacional de Trabajadores*; UNT)'ni kurmuşlardır (Gindin, 2006:109).

²⁴ Sendikaların örgütlü olduğu işkolundaki işletmeleri satın alması ya da bu işletmelerin hisselerinden işçilere pay verilmesi Venezüella'ya ilişkin bir durum değildir. Türkiye'de de 1995 yılında sendikal örgütler arasındaki işbirliğini temsil eden Demokrasi Platformu'nun dağılma sürecinde Hak-İş Konfederasyonu'nun özelleştirilmeye çalışılan Et-Balık Kurumuna talip olması benzer bir tutum olarak nitelenebilir. Demokrasi Platformu için bakınız: A. Işık (2003).

2.6.Sonuç ve Değerlendirme

Bu kısımda korporatizm kavramına ve korporatist sendikacılık anlayışına değindikten sonra, Meksika, Brezilya, Arjantin ve Venezüella'da erken dönem emek hareketleri olarak nitelediğimiz ve 19.yy'nin son çeyreğinden 20.yy'nin ilk yarısına kadar süren sınıf mücadeleleri ile ithal ikâmecî dönemde kıta ülkelerinde görülen korporatist uygulamalara yer verdik.

Meksika ve Arjantin'de 19.yy'nin son çeyreğinden itibaren sendikal örgütlere rastlanmasına rağmen, Brezilya ve Venezüella'da 20.yy'nin ilk yıllarına kadar sendikal örgütlenmelere rastlanmamaktadır. 19.yy'nin ikinci yarısından itibaren Avrupa'dan Meksika ve özellikle de Arjantin'e gelen siyasi göçmenlerin bu ülkelerdeki emek hareketlerinin görece erken başlamasında etkili oldukları söylenebilir.

Kıta ülkelerindeki erken dönem emek hareketlerinin radikal siyasi akımları benimsedikleri dikkat çekmektedir. Meksika ve Arjantin sendikacılık hareketinde, 20.yy'nin ilk çeyreğine kadar anarkosendikalist ilkeler hâkimdir. İlerleyen yıllarda, ya da Peronizmin sendikacılık üzerindeki etkisini henüz hissettirmediği süreçte, Arjantin sendikacılığı bir süre Marksist-Leninist çizgide devam etmiştir. Brezilya'da ve Venezüella'da ise kısa bir dönem için de olsa Marksist-Leninist ilkelerin etkili olduğu söylenebilir.

İlk sendikal oluşumların içinde sadece işçi ya da proleter unsurların yanı sıra, alt-orta sınıf olarak nitelenebilecek toplumsal kesimlerin de varlığına rastlanmaktadır (Meksika’da “*Küresel İşçi Evi*”, Brezilya’da “*Brezilya Genel Balıkçılar Konfederasyonu*” vb.).

Meksika’da –diğer Latin Amerika ülkelerine göre- kırsal alanda da önemli sınıfsal çatışmaların yaşandığı gözlenmektedir. 1910 Meksika Devrimi sürecinde Panco Villa ve Emiliano Zapata önderliğindeki ayaklanmalar önemli gelişmelerdir. Kırsal üretiminin ağırlıkta olduğu diğer bir ülke olan Brezilya’da ise bu tür eylemlere rastlanmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde (Meksika ve Brezilya’da olduğu gibi) ya da hemen sonrasında (Arjantin ve Venezüella’da olduğu gibi) sendikal örgütlerle yakın ilişkiler kuran hükümetlerin iş başına geldiği söylenebilir. Bu sürecin; Brezilya’da 1930’da Vargas’ın, Meksika’da 1934’te Cardenas’ın, Arjantin’de 1943’te Peron’un ve yine aynı yılda Venezüella’da Betancourt’un görev almasıyla başladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Meksika korporatizmi kurumsallaşmış yapısıyla dikkat çekmektedir. CTM, PRI bünyesine bağlı bir sendikal örgüt olarak kurulmuş ve hükümetin bağlaştığı, organik bir parçası olarak tanımlanmıştır. Brezilya’da ise, Vargas hükümetinin CGTB’yi sosyalist-komünist fraksiyonlardan arındırmak suretiyle yeniden yapılandırması dikkat çekmektedir. 1946’da Arjantin devlet başkanı seçilen Peron ise, 1943–46 yılları arasında Çalışma Bakanı iken yakın ilişkiler kurduğu CGT ile bağlantılarını

güçlendirmiş ve Arjantin korporatizmini tesis etmiştir. Venezüella'da ise Jimenez diktatörlüğü döneminde ittifak içinde bulunan AD ve CTV; Betancourt'un 1958'de bir kez daha seçilmesinden sonra, kurdukları ittifakı organik ilişkilere dönüştürmüşlerdir.

İthal ikameci kalkınma modelinde dolaysız üreticiler sadece üretim maliyetinin değil aynı zamanda talebin de bir unsuru olarak görülmektedir. Korporatist yapının güçlü olduğu ithal ikameci dönemde, emekçi kitlelerinin ve reel ücret seviyesinin yüksek olduğu ve kapsayıcı bir sosyal güvenlik sisteminin geliştirildiği söylenebilir. Yine bu dönemde, emekçi kitlelerin bağımsız örgütlenmelerine ise çoğunlukla soğuk bakılmaktadır. Sendika örgütler, sınıflar mücadelesinin ekonomik araçları olmaktan çok, hükümetlerin toplumsal yaşamdaki destekçisi konumundadırlar. Peron döneminde Peronizm dışındaki siyasal eğilimlerin sendikalarda güçlenmesinin önünün kesilmesi ve Vargas'ın anti-komünist tasfiye politikası benimsemesi bu duruma verilebilecek örnekler arasındadır. Aynı şekilde, Venezüella'da da CTV'nin, ABD'nin uluslar arası sendikacılık hareketini biçimlendirme amacına paralel olarak anti-komünist bir siyasi çizgide olması dikkat çekicidir.

Latin Amerika ülkelerindeki korporatist yapıların çözülme sürecine ilişkin şu tespitlerde bulunmak mümkündür: Meksika'daki çözülme sürecini 1950'lerde Aleman'ın başkanlığıyla başladığını söylemek mümkündür. 1982'de De la Madrid hükümetinin yapısal reformları ise korporatist düzenlemeleri tamamen tasfiye etmiştir. Brezilya ve Arjantin'de ise çözülmenin daha sert bir biçimde, askeri rejimler aracılığıyla gerçekleştiği söylenebilir. Venezüella'da ise görece yumuşak bir geçişin

yaşandığı iddia edilebilir ve fakat bu noktada Venezüella korporatizminin ve çözülme sürecinin kendine özgü yanını ortaya koymak gerekmektedir: Venezüella korporatizmi, petrole bağlı bir ekonomi üzerine tesis edilmiştir. Dolayısıyla devletin petrol şirketi PDVSA ile yabancı petrol sermayesinin ortaklığı önem arz etmiştir. Başka bir deyişle, ulusal kalkınma ve ithal ikâmecilik petrole bağlı bir ekonominin sınırlarına takılmıştır. Venezüella emekçi sınıflarının örgütleri, başta CTV olmak üzere, hükümetin bağlaştığı konumunda olmuşlar ve fakat diğer Latin Amerika ülkelerinin aksine, taban kitlelerinin sosyo-ekonomik çıkarlarını yeterince koruyamamışlardır.

3.LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE NEOLİBERALİZM

Latin Amerika ülkelerinden Meksika, Brezilya, Arjantin ve Venezüella'daki emek hareketinin kısa tarihine değindikten sonra bu ülkelerin neoliberalizm ile tanışma süreçlerine değinmekte yarar olacaktır. Söz konusu süreçler korporatist sendikacılık anlayışının nesnel zeminini büyük ölçüde ortadan kaldırdığından dolayı, sendika-dışı emek hareketlerinin doğuşuna da imkân vermiştir. Şimdi Meksika'dan başlamak üzere incelediğimiz Latin Amerika ülkelerinin ithal ikameci kalkınma modelinden neoliberalizme geçiş süreçlerini ve neoliberalizmin yarattığı sonuçları ele alalım.

3.1.Meksika'da Neoliberalizm

Çoğu Latin Amerika ülkesinin aksine, askeri darbeler Meksika'nın neoliberalizmle tanışmasına önayak olmamıştır. Ulusalçı-halkçı lider Cardenas'ın (1934–1940)

sınıflar arası çatışmaları korporatist bir yapı temelinde uzlaştırma çabalarının kısmen sonuç vermesinin ardından iktidara gelen Aleman hükümeti (1946–1951) döneminden itibaren sermaye lehine ekonomi politikalarının ağırlık kazandığı söylenebilir (Cypher, 1990:28). Bu süreç tam anlamıyla kapitalizmin neoliberal yeniden yapılandırılma sürecine denk düşmese de, korporatist yapının çözülüş sürecinin başlangıç noktası olarak yorumlanabilir. Gerçekten de; Cardenas dönemiyle karşılaştırıldığında, Aleman hükümetinin ithal ikameci kalkınma programlarında bazı geri adımlar attığı iddia edilebilir. Cardenas'ın, yeni sanayi kollarını, alt yapı yatırımlarını, kamu iktisadi teşebbüslerini ve ara mal üretimini desteklemek üzere kurduğu Ulusal Finans Bankası (*Nacional Financiera*; Nafinsa), Aleman döneminde sadece alt yapı yatırımlarını destekleme projeleriyle sınırlandırılmıştır (Topal;2006: 157–58).

Meksika'da 1960'lı yıllar, Aleman hükümeti ile başlayan sürecin- yani uzlaşmacı korporatist yapının kapitalist sınıflar lehine bozulmaya başladığı sürecin- devam ettiği yıllardır. Fakat 1950'li yılların aksine; bu dönem, ithal ikameci dönemdeki kalkınma politikalarıyla yabancı sermaye odaklarına karşı korunan ulusal sanayi burjuvazisinin, bağımsız davranma eğiliminde olan bir sınıf olarak Meksika hükümetine ve Kurumsal Devrimci Parti (*Partido Revolucionario Institucional*; PRI)'ye karşı muhalefete başladığı dönemdir. O'Connor (1973:6)'ın belirttiği gibi, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Nafinsa kredileri ile güçlendirilen ulusal sanayi burjuvazisinin, kendisini güçlendiren korporatist yapıya karşı muhalefeti söz konusu olmaya başlamıştır.

Echeverria (1970–76) ve Portillo (1976–82) hükümetleri dönemi ise korporatif yapının son çırpınıları ile birlikte tam tasfiye süreci olarak değerlendirilebilir. 1950–70 yılları arasında sermaye lehine düzenlenmeye başlanan ekonomi politikaları işçi ve köylü örgütlerinde ciddi rahatsızlıklara yol açmıştı. Başka bir ifadeyle; Meksika nüfusunun çoğunluğunu oluşturan işçi ve köylülerin PRI' ye olan güveni sarsılmış ve bu durum Echeverria hükümetinin zorunlu bazı adımlar atmasına yol açmıştı. Partisinin ve kendisinin toplumsal meşrutiyetini sağlamlaştırma doğrultusunda; Echeverria, popülist olarak nitelenebilecek politikalara yöneldi: işçi ve köylülerin yaşam standartlarını yükselteceğine, işsizlik sorununu çözeceğine ve dışa bağımlı ekonomiden vazgeçeceklerine dair vaatlerde bulundu. 1974 ve 75 yıllarında ulusal sanayiye desteklemeye ve yabancı sermaye girişini denetlemeye yönelik yasal düzenlemeler yaptı (Topal, 2006:157). Ancak Echeverria'nın bu yönelimleri, Meksika burjuvazisi ile arasını açtı. Korporatist yapının dışında ilk sermaye örgütü olan İşveren Koordinasyon Konseyi (*Consejo Coordinacion Empresarial*; CCE) kuruldu.

1976'da yapılan seçimlerde Meksika burjuvazisinin Echeverria'ya karşı desteklediği Portillo başkan seçildi. 1976–82 yılları arasında görev yapan Portillo hükümetini iki dönem halinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. 1976–81 yılları arasında arkasına aldığı Meksika burjuvazisinin desteğini kaybetmek istemeyen Portillo, popülist politikalara yönelmeyeceğini ve yabancı sermayeyi ülkeye çekecek gerekli yasal düzenlemeleri yapacağına dair ulusüstü finans kuruluşlarına söz verdi. Artan petrol fiyatlarının sağladığı ek gelirin yardımı ve alınan yüksek faizli dış borçlar ile içerideki sermaye çevrelerine uygun kredi olanakları yaratıldı. Fakat 1981 yılına

gelindiğinde, PRI ve Portillo halk desteğini önemli ölçüde yitirmişti. Portillo hükümeti son yılında, ilk beş yılıyla kıyaslandığında, oldukça farklı politikalar yürüttü. Alınan yüksek faizli borçlar Meksika hükümetinin ödemeler dengesinde ciddi sorunlara yol açmıştı. 1982 yılının Ağustos ayında Portillo hükümeti çok uluslu ticari bankalara borcunu ödeyemeyeceğini bildirdi. Beş yıl boyunca gerek IMF ve Dünya Bankası gibi ulu süstü finans kuruluşlarıyla ve gerekse yabancı sermaye gruplarıyla yakın ilişkiler kuran Meksika hükümetinin aldığı bu karar, yabancı sermaye odaklarıyla ortak girişimlerde bulunan yerli burjuvaziyi de şoke etmişti (Başkaya,1999: 18). Aynı yılın Eylül ayında ise ikinci radikal karar alındı: Alınan dış borçlarla finanse edilen özel ticari bankaların birçoğu kamulaştırıldı (Topal, 2006:159). 1982 yılına damgasını vuran bu kararlar özel olarak Portillo'nun, genel olarak da Meksika'daki korporatist yapının sonunu hazırladı.

Özellikle banka kamulaştırmaları, Meksika tarihinde bir dönüm noktasına tekabül eder (Ugalde; 1996; 25–28). Meksika sermayesinin devletle olan ilişkilerini yeniden düzenleme yoluna gittiği bir süreç söz konusudur. Artık sermaye, korporatizmin kendisine sunduğu olanaklarla yetinmemektedir ve korporatist yapının çizdiği sınırları aşma konusunda kararlıdır. 1982 yılından itibaren sermaye çevrelerince hükümet politikalarına yöneltile eleştiriler kapsam olarak da genişletilmiştir. Eleştiriler; hükümetin ekonomi politikalarına yönelik eleştiriler olmaktan çıkmış, korporatist yapının temeline odaklanmıştır. Devletin iktisadi alanı düzenleyen bir aktör olmaktan çekilmesi, kamu harcamalarının kısılması ve hatta merkezi hükümetin politik ve iktisadi otoritesinin dağıtılması gibi talepler başta Meksika Cumhuriyeti İşverenler Konfederasyonu (*Confederacion Personal de la Republica*

Mexicana; COPARMEX) olmak üzere sermaye örgütlerinin başlıca talepleri haline gelmiştir (Luna, 1995: 79–84). Federal Hükümetin iktisadi ve politik otoritesinin dağıtılması talebi doğrudan doğruya korporatist yapıyı hedef alan bir taleptir.

Aralık 1982’de De la Madrid hükümetinin işbaşına gelişiyle birlikte Meksika sermayesinin taleplerinin hayata geçtiği söylenebilir. Birinci dalga neoliberal rejimler kapsamında değerlendirilen De la Madrid hükümeti, çağdaş diğer Latin Amerikalı hükümetler gibi, siyasi alandaki biçimsel demokratikleşme sürecinin bir parçasını temsil etmekte ve yapılacak iktisadi reformlarla büyüme ve refah vaatlerinde bulunmaktaydı (Petras ve Veltmeyer, 2000:77 – 78).

De la Madrid (1982–1988) hükümetinin ilk icraatı ulusal kalkınma projesini hayata geçirmek olmuştur. Söz konusu proje kapsamında, belediyeler düzeyindeki sosyal faaliyetleri desteklemek, eyaletlerdeki toplumsal yaşamı canlandırmak ve bölgesel kalkınmayı yeniden yapılandırmak hükümetin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır.

1984 yılında yürürlüğe giren idari reform yasalarıyla birlikte, belediyelere Federal Hükümetten bağımsız olarak eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetleri sağlama yetkileri tanındı. Yol, köprü ve otoyol inşaatları gibi projelerin tasarımı ve uygulanması eyalet yönetimlerine bırakıldı (Topal, 2006:160).

Federal hükümetin yetkilerinin belediyelere ve eyalet yönetimlerine devredilme süreci “*Demokratikleşme Projesi*” olarak görünebilir. Özellikle başta De la Madrid

olmak üzere, çeşitli liberal çevrelerin “*yerelleşme demokratikleşme, demokratikleşme yerelleşmedir*” sloganından hareketle demokratikleşme adına ciddi adımlar attıkları ileri sürülebilir. Fakat böylesi bir yeniden yapılandırma projesini toplumsal sınıflar üzerinden okuyacak olursak; “*demokratikleşme projesi*”ni temellendiren sınıfsal çıkarlar su yüzüne çıkmaktadır. Federal hükümetin kamu harcamalarını kısıması ve kamusal alanı sivil toplum kuruluşları ve belediyelerle paylaşması durumu, hem IMF ve Dünya Bankası gibi ulusüstü finans kuruluşlarının politikalarıyla hem de özellikle Mexico City ²⁵dışında kümelenmiş sermaye çevrelerinin talepleriyle oldukça uyumludur (Rodrigez, 1997:62). Üstelik böyle bir idari reform; federal hükümet üzerinden sermaye sınıfıyla pazarlığa girişen emek örgütlerinin de eyalet ve belediye yönetimlerine yönlendirilmeleri demek oluyordu ki, bu da sendikal örgütleri işlevsiz kılıyordu (Petras ve Veltmeyer, 2000:65–67).

De la Madrid hükümetini takiben iktidara gelen Salinas (1988–1994) ve Zedillo (1994–2000) hükümetleri de Meksika kapitalizminin neoliberal politikalar doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına yönelik adımlar attılar. Özellikle Salinas döneminde özelleştirme politikaları hız kazanmıştır. 1988’den 1994’e gelindiğinde Meksika federal hükümetine ait kamu işletmelerinin sayısı 417’den 213’e düşmüştür. 1989 yılında yoksulluk sınırının altında yaşayanlar bir önceki yıla göre % 14 yükselerek % 92’ye çıkmış; 1988–93 yılları arasında ise ücretli çalışanların alım gücü % 55 oranında gerilemiştir (Demirer ve Özbudun, 1998:25). Zedillo dönemine

²⁵ Meksika’nın büyük sermaye grupları başkent Mexico City’de kümelenmekteydi; bu yüzden söz konusu çevrelerinin eyaletlerin ve belediyelerin kamusal hizmet görmesine dair federal hükümetten ilk etapta bir talebi olmamıştı. Fakat 1985’teki deprem felaketi büyük sermaye gruplarını da Mexico City dışında yatırım yapmaya zorlamıştır. Bundan dolayı kamu hizmetlerinin eyalet ve belediye yönetimlerine gördürülmesine imkân sağlayan yapısal reformlar büyük sermaye çevrelerinin de çıkarına olmuştur. Bu konuda bakınız: A. Topal (2006).

damgasını vuran gelişme ise altyapısı daha önceki hükümetlerle ABD arasında hazırlanan Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA)'nın yürürlüğe girmesidir. ABD, Kanada ve Meksika'nın taraf olduğu antlaşmayla birlikte ülkeler arası serbest ticaret rejimi iyice genişletilmiştir. Böylece ileri teknoloji sayesinde düşük maliyetli üretim yapma imkânına sahip olan ABD ve Kanada patentli ürünler Meksika'nın gümrüklerinden serbestçe girmiş ve bundan dolayı özellikle Meksika'nın kırsal kesimlerinde üretim yapan küçük üretici ve köylüler zor durumda kalmıştır.

2000 yılında Ulusal Hareket Partisi (*Partido Accion Nacional*; PAN)'ın iktidara gelişi ise bazı kesimler tarafından Meksika siyasi tarihi için bir dönüm noktası olarak gösterilmiştir. 1982'den itibaren uygulanan yerelleşme reformlarının da etkisiyle PRI 70 yıllık iktidarını kaybetmiş ve liberal Fox, PAN'dan başkan seçilmiştir (Middlebrook, 2004:1-2).

PAN'ın iktidara gelişi toplumsal sınıflar açısından, sermaye sınıfının ülke yönetimi üzerindeki etkisinin daha da belirleyici hale geldiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu dönemde başta COPARMEX olmak üzere birçok sermaye örgütü PAN'ı açıkça desteklemiştir (Topal, 2006:164-165).

3.2.Brezilya’da Neoliberalizm

Brezilya kapitalizminin yeniden yapılandırılma süreci de Meksika ve diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi korporatist yapının sermaye lehine çözülüş süreci olarak ele alınabilir.

1930 yılında ağırlıklı olarak şehirli orta sınıfa dayanan ve fakat kırsaldaki küçük üretici ile şehirlerdeki işçi sınıfının desteğini alan burjuva devrimiyle birlikte, Brezilya’da yeni bir sermaye birikim sürecine geçilmiştir. Bu dönemde ithal ikameci sanayileşme modeli öncülüğünde kalkınma hamleleri başlatılmıştır (Munck, 1985:45–47). 1964’teki askeri darbeye kadar olan süreçte Brezilya’daki emek-sermaye ilişkileri korporatist bir anlayışla düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde (özellikle Vargas döneminde) büyüyen işçi kitlesi lehine birçok sosyal ekonomik iyileştirme programları uygulanmıştır (Weaver, 1980:22).

1964 yılına gelindiğinde ise birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi Brezilya’da da örgütlü emeğin konumu yeniden tanımlanmıştır (Dulles, 1970:80). Ülke yönetimini ele geçiren askeri rejim korporatist yapı içerisinde güçlü bir konumu olan emek örgütlerini etkisizleştirmeye çalışarak sermaye sınıfı lehine ekonomi politikaları izlemiştir (Koonings ve Kruijt, 1999:118–119).

Vargas döneminde kamu tekelinde tutulan stratejik sektörlerin bazıları askeri darbelerin hemen sonrasında özelleştirilmiştir. Devletin madencilik şirketi demir madenlerinin işletilmesinde tekel olmaktan çıkartılarak yetkilerinin önemli bir

bölümünü ABD şirketi “*US Steel*” ile paylaşmak zorunda bırakılmıştır (Galeano, 1988:159).

Askeri diktatörlük döneminin son yılları Brezilya ekonomisinin iflasın eşiğine geldiği yıllardır. 1979 yılına gelindiğinde Brezilya toplam 50 milyon ABD doları ile en yüksek dış borcu olan ülke durumuna gelmiş, yıllık enflasyon oranı % 60’a çıkmıştır (Galeano, 1988:283).

1985 yılında askeri rejim referanduma giderek sivil yönetime geçilmesini kabul etmiştir. Gerek ekonominin iflasın eşiğine gelmesi, gerek toplumsal muhalefetin etkin eleştirisinin bir sonucu olarak siyasi rejimde yaşanan bu değişiklik neoliberal sürecin yeni bir evresine girildiğinin göstergesi olmuştur.

1964’ten 1985’e kadarki süreçte adım adım yürürlükten kaldırılan ithal ikameci modelin tam tasfiyesi sivil yönetimlerce gerçekleştirilmiştir. Aslında askeri rejimin son yıllarında Brezilya ekonomisini yönlendiren liberal iktisatçılar ve sermaye çevreleri daha o günlerde yeni bir makro ekonomik program uygulanmasını gerekli görüyorlardı; fakat söz konusu neoliberal programın uygulanması için bir süre daha beklenecekti (Petras ve Veltmeyer, 2000:65).

Saad-Filho (2006:60)’ya göre Brezilya’da yönetimin sivilleşmesi neoliberalizmin uluslararası etkinliğinin ve ithal ikameci modelin kısmi başarısızlığının yanı sıra, aynı zamanda ekonomik problemlerden sorumlu tutulan askeri rejime karşı oluşan demokratik ve sınıfsal tepkilerin bastırılmasına yönelik de bir gelişmedir.

Askeri yönetimden sonra işbaşına gelen Collor de Mello hükümeti, arkasına IMF ve Dünya Bankası'nın desteğini de alarak neoliberal politikaları uygulamaya koysa da uyuşturucu, rüşvet ve fuhuş skandallarından sonra istifa etmek zorunda kalmış, yerine vekillik eden Franco döneminde ise yürütülen yapısal reformlarda duraksama görülmüştür. 1994 yılına gelindiğinde başkan seçilen Cardero (1994–2002) dönemi ile birlikte, Brezilya kapitalizminin neoliberal ideoloji doğrultusundaki yeniden yapılandırılması müthiş bir hız kazanmıştır. Ancak yine de, uygulamada kendini çok fazla hissettirmese de, 1988'de mali piyasaların serbestleştirilmesine, 1989–92 yılları arasındaki uluslararası sermaye akışının önündeki engellerin kaldırılmasına ve 1990–94 yılları arasında ticari liberalizasyona ilişkin yasal düzenlemeler Collor de Mello ve Franco dönemlerinde gerçekleştirilmiştir.

1994 yılında başkan seçilen Cardoso'nun politikası ise kendinden önceki dönemlerde yasal çerçevesi hazırlanan planları uygulama yönünde olmuştur. Ayrıca seçildiği yıl IMF ve Dünya Bankası ile *Brady*²⁶ planı çerçevesinde dış borç müzakerelerini yürütme kararı almıştır (Saad-Filho, 2006:61).

Yine aynı yıl açıklanan “*Real Planı*” çerçevesinde ise ithal ikameci modelin tüm kurumlarıyla birlikte tasfiye edilmesi amaçlanmıştır. Real Planı sadece enflasyonu düşürmeye yönelik bir ekonomi politikası değildi; aynı zamanda enflasyonla mücadele adı altında özelleştirmeleri, bazı kamu bankalarının kapatılması ve çalışma yasasında önemli değişiklikleri kapsayan neoliberal yeniden yapılanma projesinin önemli bir ayağıydı (Saad-Filho ve Mollo, 2002). Özellikle çalışma yasasında

²⁶ Brady planı çerçevesinde IMF'ye kamu harcamalarının kısılacağı, reel ücretlerin kontrol altına alınacağına dair garantiler verilmiştir.

yapılan değişiklikle Brezilya sermayesinin talepleri karşılanmış; esnek çalışma saatleri ve ücret esnekliği gibi düzenlemeler yasalaştırılmıştır.

Brady ve Real planlarıyla birlikte korporatist yapının tamamen ortadan kalktığı iddia edilebilir. Görece güçlü bir devlet otoritesi altında uzlaştırılmaya çalışılan emek-sermaye ilişkileri tamamen korporatist yapının dışına çıkarılmıştır. Başka bir ifadeyle korporatizm sermaye lehine tasfiye edilmiş; emek-sermaye ilişkileri IMF ve Dünya Bankası gibi ulusüstü finans kuruluşlarının ve yerli sermaye odaklarının inisiyatifine bırakılmıştır.

1994–98 yılları, yani Cardoso’nun ilk dönemine rastlayan yıllar, Brezilya ekonomisinde önemli bazı düzelmelerin görüldüğü yıllar olmuştur. Ticari ve mali liberalizasyonun bir sonucu olarak ülkeye önemli miktarda yabancı sermaye girmiş - ki bu durumun aslında uluslar arası nakit hacminin oldukça yüksek ve faizlerin düşük olmasının bir sonucu olarak meydana geldiği anlaşılacaktır – ve söz konusu yabancı sermaye yardımıyla ödemeler dengesindeki sıkıntılar bir miktar giderilmiştir. Aynı şekilde 1994 yılında % 50’lere varan enflasyon, aynı yıl içinde % 6’ya kadar gerilemiştir (Işıklı, 2005).

Fakat 1998–2002 yılları arasında Brezilya ekonomisi yeniden kötüye gitmeye başladı. Uluslar arası nakit hacminin daralması sonucu Brezilya’ya akan sermaye transferi azaldı. Dolayısıyla ödemeler dengesi sorunu yeniden su yüzüne ıktı. Yabancı sermaye akışını yeniden canlandırmak için yükseltilen iç faiz oranları ise özel bankaların devlet tahvil ve bonolarına yatırım yapabilmek için dışarıdan daha

çok borçlanmasına yol açtı. 1999 para krizinin arifesinde Brezilya'nın toplam dış borcu 250 milyon doları buldu (Saad-Filho, 2006: 62).

Mali piyasaların liberalizasyonunun sonucu olarak ortaya çıkan serbest sermaye hareketlerine dayalı bir ekonomik program daha fazla istikrar sağlayamadı. 1998'in ikinci yarısında Brezilya piyasalarından yurt dışına kaçan büyük miktardaki sermaye, 1999 yılındaki para krizine yol açtı ve Real²⁷ %40 oranında değer kaybetti. Real-Dolar paritesi 1'den 1,4'e yükseldi. Bu oran 2000 yılında 1,8'e, 2001'de 2,5'e ve 2002 yılında ise 3,5'e yükseldi (Saad-Filho, 2006: 62).

2002 yılındaki başkanlık seçimlerini Cardoso kaybetti ve Lula da Silva, İşçi Partisi (*Partido dos Trabalhadores*)'nden başkan seçildi²⁸. Sendikacı geçmişi olan solcu bir devlet başkanının seçilmesi ve ardından uygulamaya koyduğu politikalar sadece Brezilya'da değil tüm dünyada ateşli tartışmalara yol açmıştır.

Lula seçimlerden 4 ay önce "*Brezilya Halkına Mektup*" olarak bilinen bir bildiriyle, seçildiği takdirde kendisinden önceki iktidarların ulusüstü kuruluşlara verdiği bütün sözleri tutacağını ve özel mülkiyet hakkına saygılı olacağını açıkladı (Petras, 2005:2-3). 2003 yılında, emeklilik yaşını 7 yıl yükselten bir yasal düzenlemeyi parlamentodan geçirdi. Buna karşılık "*Sıfır Açlık*" adı altında bir sosyal yardım projesi başlattı ve fakat proje hüsrarla sonuçlandı (Petras, 2003: 27-39).

²⁷ Cardoso döneminde ilan edilen Brezilya'nın yeni para birimi.

²⁸ Lula da Silva'nın yürüttüğü politikalar üçüncü bölümde MST tartışmalarında ayrıntılı olarak değerlendirileceğinden, bu bölümde bazı istatistikî verilerle sınırlandırılacaktır.

3.3.Arjantin’de Neoliberalizm

Arjantin de çoğu Latin Amerika lkesi gibi, neoliberalizmle tanışmadan önce ithal ikameci üretken sermaye birikimi yoluyla kalkınma yolunu seçen ve emek-sermaye ilişkilerini korporatist bir yapı temelinde şekillendiren bir ülkeydi. 1945–55 yılları arasındaki Peronist iktidar, ağır sanayi sektörlerinde kontrolü elinde bulundururken, ulusal burjuvaziyi hafif sanayi kollarında desteklemiş, imalat sektöründeki işçi sınıfını, örgütleri aracılığıyla kendine bağımlı kılmış ve fakat iç talebe dönük ekonomi politikalarının sonucu olarak emekçi sınıfların alım gücünü yüksek tutma yoluna gitmiştir (Beltran, 2006: 175).

Gerçekten de Peron döneminde yeniden bölüşmc politikalarla emekçi sınıflara yönelik sosyo-ekonomik iyileştirmeler yapılmış, sosyal güvenlik sistemi, eğitim tamamen ücretsiz hale getirilmiş ve korporatist temelde emek-sermaye ilişkileri düzenlenerek sanayi sektörlerinde sendikal örgütler kurulması desteklenmiştir (Işıklı, 2005).

İthal ikameci kalkınma modeli ve korporatist yapı 1976’daki askeri darbeye kadarki süreçte çoğunlukla muhafaza edilmiştir. Bu yıllar arasında Peronist Parti’nin en büyük rakibi Radikal Parti de çoğunlukla bu yönelimde hareket etmiştir (Beltran, 2006: 175).

1976'daki askeri darbe ve ardından gelen 7 yıllık diktatörlük dönemi ise birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi korporatist yapının örgütlü emeğin aleyhine çözülüş sürecini başlatmıştır (Collier, 1979:7).

1976–83 askeri rejim döneminin sermaye lehine ne kadar sınıfsal içerikli olduğunu etkileyici bir dille Galeano (1988:276) şöyle anlatır:

“Çağdaş Arjantin'in üzerinde büyük bir hayalet dolaşmaktadır:

Juan Domingo Peron... 17 Ekim 1945 günü Boenos Aires'in kenar mahallerinden merkeze doğru bir işçi dalgası iniyordu: “Peron” diye haykırıyordu bu işçiler sadece... Peron ve Evita “adaletçilik”i icat ediyorlardı böylece. Alabildiğine güçlü korporatist işçi sendikalarının en önemli mirası...

1976'da Arjantin ordusu bu çifte hayaleti kesinlikle belleklerden silme kararını verdi: Askeri diktatörlüğün amansızlığı, ülkede henüz hiç bilinmeyen doruklara ulaşacaktır çok geçmeden. Peronist hareket ve Marksist sol amansızca ezildi; ve en mücadeleci sendikalar kapatıldı; işçi önderlerinden öldürülmeyenler hapse tıkıldı. Binlerce ölü ve kayıp...”

Askeri diktatörlük döneminin iktisadi politikalarının başarısızlığı da siyasi baskısı kadar Arjantin halkına zarar verdi. 1981 yılına gelindiğinde çoğunluğu özel sektör borcu olan 35,7 milyar dolar dış borç vardı. Yabancı sermaye akışını arttırmak

isteyen askeri rejim özel borcu kamu borcuna dönüştürdü ve borç Arjantin halkının üzerine kalmış oldu (Işıklı, 2005).

Reel ücretlerin ülkenin gayri safi milli hâsılasına oranı 1975 yılında %48 iken bu oran 1980'de %29'a düşmüştür. İmalat sektörlerindeki istihdam %26 oranında azalmıştır. Fakat aynı dönemde diktatörlük rejimi işsizliğin ciddi boyutlara ulaşmasını engellemeye çalışmıştır. 1979 yılında işsizlik oranları %3–4 civarında seyretmiştir. Kuşkusuz ki; bu oranların oluşması ekonomik büyümeden çok işçilerin düşük ücretle de olsa çalışmaya razı edilmesine yol açan olumsuz sosyo-ekonomik koşullara ve grev gibi sendikal faaliyetlerin önündeki yasal engeller yoluyla işçi sınıfının sindirilmesine bağlanmalıdır (Drake, 1996: 156–158).

1984 yılında Alfonsin iktidarı (1984–1989) ile birlikte Arjantin tarihinin en kanlı diktatörlük dönemi sona ermiş ve fakat bu durum emek-sermaye ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmamıştır. Her ne kadar Alfonsin iktidarının ilk yılındaki tercihi ithal ikameci modeli diriltmek yönünde de olsa, askeri diktatörlük dönemde korporatist yapıya verilen zarar bu tercihi sonuçsuz kılmıştır (Beltran, 2006:174).

1985–89 yılları arasında Alfonsin bazı kamu işletmelerini özelleştirmeye çalışmış, fakat Peronistlerin etkin muhalefeti bu girişimleri sonuçsuz bırakmıştır. Esasen anti-enflasyonist bir ekonomik program yürütmeye çalışan Alfonsin, bu amacında başarılı olamamıştır. 1988 yılında enflasyon %343'e, 1989'da ise tarihi bir rekor kırarak %3080'e ulaşmıştır (Beltran, 2006:175).

Hiper-enflasyon koşullarında yapılan 1989 seçimlerini Peronist Parti'den Menem kazanmıştır. Fakat, Arjantin tarihinde korporatist yapıyı şekillendiren bu parti artık 1945–55 yılları arasındaki peronist partiden oldukça farklılaşmış, liberal aydınlara ve sermaye kesimine yakınlaşmıştır (Akkaya, 2002).

1989–94 yıllarındaki Menem iktidarı dönemine ise Alfonsin döneminde yapılmak istenip de yapılamayanlar damgasını vurmuştur. Anti-enflasyonist politikalar yürürlüğe konulmuş ve IMF'nin sıkı denetiminde birçok kamu işletmesi özelleştirilmiş, ithalat rejimi serbestleştirilmiş ve yabancı sermaye akışını kolaylaştıracak mali liberalizasyon politikaları güdülmüştür (Somel, 2004). Ekonomi 1994 yılında %4,87 oranında büyürken, enflasyon %4'e gerilemiş ve aynı yıl Arjantin 9,3 milyar dolar yabancı sermaye çekmiştir (Işıklı, 2005).

1994–99 yılları arasında ikinci kez göreve gelen Menem'in ilk döneminde uyguladığı iktisadi politikalar devam etmiştir. Yabancı sermaye akışının serbestleştirilmesi 1994 yılında nasıl Arjantin ekonomisine ciddi bir sıcak para akışı sağladıysa, bu sefer tam tersi olmuş, bir sene sonra daha yüklü miktarda sıcak para ülke dışına çıkmıştır. Ortaya çıkan parasal krizin sonucunda iç faiz oranları %17,85'e yükselmiş, birçok şirket iflas etmiş ve işsizlik oranı %16'ya çıkmıştır²⁹. Her ne kadar işsizlik bir yıl sonra 3 puan aşağı çekilse de; 1998 yılında en önemli ticaret partneri Brezilya'nın yaşadığı ekonomik durgunluğun Arjantin'e de yansması sonucu ekonomik sıkıntılar devam etmiştir. Bu şartlar altında yapılan 1996 yılı başkanlık seçimlerini De la Rúa kazanmış ve fakat hükümetin tercih ettiği iktisadi politikalarda önemli bir değişiklik yaşanmıştır. Menem döneminde artan dış borçlar De la Rúa hükümetinin de IMF'ye

²⁹ Bu süreç Arjantin işçi sınıfının yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiş; mücadeleciler bir işsiz hareketinin nesnel zeminini oluşturmuştur.

bağımlı tercihlerde bulunmasıyla iyiden iyiye yoksul emekçi kesimlerin üzerine yıkılmıştır (Işıklı, 2005).

2000 yılında De la Rúa hükümeti sıcak para akışını karşılamak amacıyla IMF'den 40 milyar dolar kredi almış; fakat, IMF krediyi kullanma şartı olarak sıkı mali ve para politikaları dayatmıştır. Bu durumda hükümet, memurların emeklilerin maaşlarında kesinti yaparak kamu harcamalarını kısma yoluna giderek, zaten alım gücü çok yüksek olmayan Arjantin halkının milli hasılaya olan katkısının daha da azalmasına yol açmış ve dolayısıyla da bütçe açığı artmıştır. 2001 yılına gelindiğinde ise, Arjantin borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmiştir.

2001–2003 yılları arasındaki siyasi istikrarsızlık döneminden sonra 25 Mayıs 2003 tarihinde Peronist Parti'nin sol kanadından Kirchner başkan seçildi. Oldukça zor dönemde başkan seçiler Kirchner'ın iktidarı da –Lula kadar olmasa da- ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir.³⁰

3.4.Venezüella'da Neoliberalizm

Venezüella üzerindeki İspanyol egemenliğinin son yıllarında üç temel sosyal sınıfın varlığından söz edilebilir. Bunlardan birincisi ve egemen konumda bulunan bölgedeki ticari faaliyetleri elinde bulunduran ve Venezüella'dan İspanya'ya artık aktarımını kontrol eden İspanyol tüccarlardır. Bunların güvenliği ise İspanya Kral'ını temsilen ülkede bulunan İspanyol yerel yöneticisi ve askeri birlikleri tarafından

³⁰ Kirchner'ın izlediği politikalar da Arjantin İşsiz İşçiler Hareketi'ni incelerken ayrıntılı olarak aktarılacağından bu bölümde yer almayacaktır.

sağlanıyordu. Venezüella'daki diğer bir sosyal sınıf ise 1910 yılında ülkede petrol bulununcaya kadar temel ihraç malı olan kakao bitkisi üreticileriydi. Bunlar büyük toprak sahibi konumundaydılar ve ağırlıkla Amerika kıtasında doğan İspanyol kökenlilerden (*Criollolardan*) oluşuyorlardı; fakat bunlar kamu görevlerinden ve ticari faaliyetlerden dışlandıklarından İspanyol tüccarları kadar güçlü bir konumda değildiler. Alt sınıflar olarak tanımlanabilecek üçüncü kategorideki sosyal kesimler ise toprak sahibi olmayan küçük köylülerden, az sayıdaki yerli nüfustan, şehir yoksullarından ve köle ticaretinin yoğun olduğu dönemlerde bölgeye getirilen Afrika ve Orta Amerika kökenlilerden meydana geliyordu (Özbudun ve Demirer, 2005: 194).

Bolivar önderliğindeki bağımsızlık mücadelesini yukarıdaki sınıfsal görüntü üzerinden okuyacak olursak; bu mücadeleyi, *Criollo* denilen büyük toprak sahiplerinin Venezüella'nın özellikle denizaşırı ticareti üzerinde tam denetimi olan ve ülkedeki siyasi-idari mekanizma üzerinde etkin konumda bulunan İspanyol tüccar sınıfı ile hesaplaşması olarak tanımlayabiliriz. Kendisi de bir toprak sahibi olmasına rağmen Bolivar'ın ortaya attığı toprak reformu vaadi ise alt sınıflardan özellikle yoksul köylüler için çekim merkezi haline gelmiş; Bolivar'ın hareketi kitleselleşmiştir. İspanyolların ülkeden çıkarılmasının ardından egemen konuma gelen *Criollolar* arasında güç mücadelesi ortaya çıkmış; siyasi istikrar sağlanamamıştır ve siyasi iktidarı ele geçiren her *Criollo* ittifakı, kendi diktatörlüğünü ilan etmiş ortaya çıkan askeri diktatörlükler dönemi 1953 yılında yapılan ilk demokratik seçimlere kadar devam etmiştir. (Çelik, 2006:38).

Seçimlerle birlikte başlayan kırk yılı aşkın bir süre ülke yönetimin merkez sol ve merkez sağ olarak nitelenebilecek iki siyasi parti tarafından belirlendiği edildiği söylenebilir. Bunlardan sosyal demokrat eğilimli olanı Demokratik Eylem Partisi (*Action Democratica*; AD) ve diğeri, yani merkez sağ eğilimli olanı ise Hristiyan Demokratlar (COPEI)'dır. Bu iki siyasi parti arasında ciddi bir farklılık bulunmamakta ve her iki parti de uluslararası konjonktüre uygun adımlar atabilmektedir. Her iki parti de 1960'lı yıllarda ekonomideki devlet etkinliğini arttırmışlar; diğer Latin Amerika ülkelerine kıyasla daha az da olsa yeniden blşm politika örnekleri uygulamışlar ve kendilerine bağlı bir yapıda da olsa emek örgütlerini teşvik etmişlerdir; fakat aynı iki parti 1970'lerden itibaren sermaye lehine daha net ekonomi politikaları izlemişlerdir. (Baloyra,1998).

Venezüella rneği bazı yönleriyle diğer Latin Amerika ülkelerinden farklılaşmaktadır. Daha önce incelediğimiz Meksika, Brezilya ve Arjantin'de ithal ikameci döneme damgasını vuran korporatist modelin etkinliğinden bahsetmiştik. Venezüella'da ise, korporatist yapının güçlü bir devlet otoritesi altında emek-sermaye uzlaşması sağlamak yerine, doğrudan güçlü bir sermaye sınıfı yaratma eğiliminde olduğu sylenebilir³¹. Burada önemli olan faktör ise Venezüella ekonomisinin temel direği olan petrol sektörüdür. 1910 yılından itibaren Venezüella ekonomisine yön veren petrol, uluslararası düzeyde belki de en stratejik sektör

³¹ Kuşkusuz, son tahlilde her korporatist yapı kısmi bir emek-sermaye uzlaşması üzerinden bir sermaye birikim rejimi tahsis etmek üzere kurulur ve uzun vadede güçlü bir ulusal burjuva sınıfı yaratma hedefi doğrultusunda hareket eder. Venezüella örneğini farklı kılan unsur ise, ulusal sermayenin kamu finansmanlarından elde ettiği önemli destekler üzerinden uluslararası bağlantılar kurmaya yönelmesi ve bu bağlamda iç talebe yönelik üretimden daha erken vazgeçmesidir. Bu konuda bakınız: F. Ercan (2006).

olmasından dolayı bağımsız, ithal ikameci ve korporatist bir Venezüella'nın ortaya çıkmasındaki en önemli engellerden biri olarak düşünülebilir³².

Sermaye birikim sürecinin devlet üzerinden devam ettiği yıllar olarak tanımlanan 1960–1980 arası dönemde petrol şirketleri üzerindeki devlet mülkiyeti % 8,9'dan %60'a kadar yükselmiştir (Ercan, 2006:92–93). Fakat bu durum yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi, petrol gelirlerinin Venezüella toplumuna adil bir bölüşüm politikasıyla yansıtıldığı anlamına gelmiyordu. Başka bir deyişle, devlet koruması altında bir iktisadi politika yürütüldüğü söylenebilirdi ve fakat özellikle 1970'lerden itibaren Venezüella nüfusunun ezici bir çoğunluğu petrol gelirlerinden yararlanamıyordu. 1980'ler ise stratejik sektörler üzerindeki devlet mülkiyetinin sermaye çevreleri tarafından sert eleştirilere maruz kaldığı, ya da neoliberalizme uygun yapısal reformların talep edildiği ve uygulamaya konduğu yıllar olmuştur.

Nihayet Demokratik Eylem Partisi'nin iktidara gelişinden sonra neoliberal süreç ivme kazanmış ve Venezüella ekonomisi de IMF reçetelerine teslim edilmiştir. Devlet merkezli ve petrol bağımlı ekonomiden özel girişimciliğe dayanan piyasa ekonomilerine geçiş ve uluslararası sistemin gereklerini yerine getirmek olarak nitelenen neoliberal yeniden yapılandırma süreci Venezüella'da kendini göstermiştir. 1980–1993 yılları arasında kişi başına düşen sosyal harcamalar %40 oranında düşmüştür (Roberts, 2003:58).

³² Petrolün varlığı tek başına Venezüella'yı bağımlı kılmaya yetecek bir sebep değildir. Nitekim Bugün anti-emperyalist bir çizgide olan Chavez iktidarının da bağımsızlığını önemli ölçüde petrol üretimi ve ihracatı üzerinden sağlamlaştırdığı söylenebilir. Dolayısıyla, sahip olunan yeraltı kaynaklarının uluslararası stratejik öneminden başka siyasi iktidarların tercihlerinin de bu konuda önemli bir yeri vardır. Venezüella'da petrolün önemi için bakınız: C. Parenti (2006).

1980–1998 arası ücretli çalışanların gelirlerinde de önemli düşüşlere yol açmıştır. 1990 yılındaki reel ücret seviyesi 1950'deki seviyenin bile altına düşmüştür. Bunun yanı sıra kamu ve özel işletmelerden işçi çıkarma süreçleri yaşanmış 1980 yılında kentlerde % 6,6 olan işsizlik 1990'da % 40 gibi çok yüksek boyutlara ulaşmıştır. Asgari ücretlerdeki alım gücü ise üçte iki oranında düşmüştür (Ercan, 2006:96).

Bu şartlar altında yapılan 1993'teki başkanlık seçimlerini Hristiyan Demokrat aday Caldera kazanmıştır. Caldera dönemi, Perez dönemindeki ekonomi politikaların artarak sürdürüldüğü dönem olarak nitelenebilir. Perez döneminde, eğitim harcamalarının % 40 civarında kısılmasının üstüne Caldera da bunun üstüne % 25'lik bir kesintiye gidince, Venezüella halkı için temel eğitim bile lüks haline gelmiştir. Perez döneminden farklı olarak; Caldera, özelleştirme uygulamalarını hızlandırmıştır. Özellikle demir-çelik fabrikasının özelleştirilmesi tepki toplamıştır³³.

Venezüella'da neoliberalleşme doğrultusunda bu gelişmeler yaşanırken ciddi karşıt hareketlerde oluşmuştur. Bunlardan birincisi tarihe ³⁴*Caracazo* ayaklanması olarak geçen ve yoksullaşan kır ve kent emekçilerinin ağırlığını oluşturduğu kendiliğindenci harekettir³⁵. Bu hareket askeri güçler tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve yüzlerce insan öldürülmüştür. Neoliberalizme karşı ikinci bir hareket ise bugünkü devlet başkanı Hugo Chavez'in de içinde olduğu 1992'deki darbe girişimi olmuştur.

³³ Ercan (2006:98)'a göre bu politika, Chavez'in seçim kampanyasında "*devleti yabancılara satıyorlar*" şeklindeki propagandasını anlamlı kılmıştır.

³⁴ "*Caracoza*", Caracas'ın İspanyolcadaki yazılışıdır. Caracas'ta 1989 yılında patlak veren isyana ilişkin literatürde şehrin İspanyolcadaki yazılışı tercih edildiğinden biz de bu ifadeyi kullandık.

³⁵ Bu hareket konumuz itibarıyla oldukça önem arzeder. Caracoza ayaklanması, hem ayaklanmayı çıkaran toplumsal kesimin Bolivarcı Devrimin kitlesel tabanını oluşturması bakımından hem de ilerleyen süreçte Chavez karşıtı girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açacak kitle radikalizmini temsil etmesi açısından, Venezüella'nın yakın tarihindeki en önemli sosyal olaylardan biridir.

Girişim başarısızlıkla sonuçlanmış; Chavez ve arkadaşları tutuklanmışlardır (Işıklı, 2005).

Neoliberalizme karşı geliştirilen söz konusu hareketlerin başarısızlığına rağmen 1998 yılındaki seçimlerde Chavez, *Beşinci Cumhuriyet Partisi*'nden başkan seçilmiş ve Venezüella'nın neoliberalizm macerası en azından kesintiye uğramıştır³⁶.

3.5.Sonuç ve Değerlendirme

Bu kısımda Meksika, Brezilya, Arjantin ve Venezüella'da korporatist ve ithal ikameci modelin çözülüş süreci ile neoliberal ekonomi politikalarına ilişkin bazı yasal düzenlemelerle bu politikaların sonuçlarını değerlendirmeye çalıştık.

Brezilya ve Arjantin'de korporatist yapının tasfiyesi ve neoliberal yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi aşamalarında askeri rejimler oldukça işlevsel olmuş, demokratik muhalefeti ezmişlerdir. Meksika ve Venezüella'da ise ithal ikameci dönemde egemenliklerini korporatist yapıya dayandıranlarla, neoliberal yapısal düzenlemeleri hayata geçirenler aynı siyasi partiler olmuştur.

Brezilya ve Arjantin'de demokratik ve sınıfsal tepkilerin ezilmesinden sonra sivil rejimlere geçilmiş ve bu rejimler neoliberal ekonomi politikalarının yaşama geçirilmesi için yasal düzenlemeler yapmışlardır. 1990'ların başlarında her iki ülkede de mali piyasalar ve ticaret rejimleri serbestleştirilmiş; IMF ve Dünya Bankası'nın

³⁶ Chavez dönemini çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak değerlendireceğimizden dolayı, söz konusu döneme bu kısımda yer vermedik.

önerdiği ekonomi politikaları benimsenerek enflasyon düşürülmeye çalışılmıştır. Özelleştirme politikaları hükümetlerin sürekli gündeminde olmuş; çalışma saatleri ve ücretler esnekleştirilmiştir.

Meksika’da ise neoliberal düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle, yerel yönetim birimlerinin –yani eyalet ve belediyelerin- yetkilerinin genişletilmesi paralel seyretmiştir. Kamu hizmeti görme ehliyetinin hükümetin yanı sıra, sivil toplum kuruluşları ve belediyelere de verilmesi; hem ulus üstü finans kuruluşlarının hem de Meksika sermayesinin talepleriyle örtüşen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Venezüella’da ise neoliberalizm, petrol gelirlerinden sosyal harcamalara ayrılan payın düşürülmesi, reel ücret seviyelerinin gerilemesi ve stratejik bazı işletmelerin (demir-çelik fabrikası) özelleştirilmesi gibi ekonomi politikalarıyla hissedilmiştir.

Neoliberal ekonomi politikalarının toplumda yarattığı tahribata rağmen; “demokratikleşme” sloganı, söylem düzeyinde her zaman ön planda tutulmuştur. Meksika’da uygulanan yerelleşme reformları PRI’nın otoriter yönetimine karşı demokratikleşme hamleleri olarak gösterilmiş; Brezilya ve Arjantin’de sivil rejimler –aslında askeri rejimlerin alt yapısını kurduğu- neoliberal politikaları uygularlarken diktatörlükten demokrasiye geçiş sürecinde olduklarını sürekli vurgulamışlardır. Sonuç itibariyle; söylem düzeyinde “demokratikleşme” sloganı, sanki tüm toplumsal sınıfları kapsıyormuş gibi kullanılmasına rağmen, emekçi sınıflar korporatist yapı dâhilinde hükümetlerin sağladığı ayrıcalıklardan yoksun bırakılmış ve karar alma mekanizmalarından uzaklaştırılmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİ

1.SENDİKA-DIŞI EMEK HAREKETLERİNİN DOĞUŞU

Latin Amerika’da son çeyrek asırda yaşanan toplumsal hareketlenmelere baktığımızda; sendikacılık hareketleri hariç, üç dalga halinde seyreden ve birbirlerinden çeşitli yönleriyle ayrılan sosyal hareketlerin varlığından bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi 1970’lerin sonlarından 1980’lerin ortalarına kadar ki dönemde etkinliğini sürdüren ve ulusal veya uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından yönlendirilen hümanist, feminist ve ekolojist temalı sosyal hareketlerdir. Postmodernizmin kimlik üzerinden yaptığı tanımlamalara uygun olarak gelişen bu sınıf-dışı hareketler, dönemin –özellikle Arjantin ve Şili’deki- terör estiren otoriter diktatörlük rejimlerine karşı gelişmiştir. Daha sonraki yıllarda ise bu hareketlerin yanı sıra emek temelli sosyal hareketler de ortaya çıkmaya başlamıştır. (Petras, 2002:158–171).

Günümüzde varlığını sürdüren, kır merkezli ve bölgedeki yerli halkların talepleriyle ortak olarak gelişen ikinci dalga sosyal hareketler ise küçük üreticilerin, topraksız köylülerin ve büyük çiftliklerde düşük ücretle çalışan tarım işçilerinin taleplerini dile getiren toplumsal oluşumlardır (Veltmeyer, 1993:204–208). Başlıca amaçları, toprakların yeniden dağıtımını sağlamak ve bölgedeki yerli halkların ekonomik ve siyasal özgürlüklerini savunmak olan bu sosyal hareketlere, Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC), Bolivya’da yerli ve köylülerin hareketi olan Cocalerolar,

Ekvator'daki köylü halkın çıkarları için mücadele eden CONOIE ve bizim araştırmamızda sendika-dışı emek hareketleri olarak çalışacağımız Meksika'daki Zapatistalar (EZLN) ve Brezilya'daki Topraksız Kır İşçileri Hareketi (MST) örnek olarak gösterilebilir. Tüm bu örgütlenmeler yerel yapılar olmalarına karşın oldukça net bir şekilde neoliberalizm karşıtı ve anti-emperyalist vurgular yapmaktadırlar.

2000'li yıllara doğru gelişen üçüncü dalga sosyal hareketler ise ikinci dalgadakiler gibi emek temelli hareketlerdir ve günümüzde faaliyetlerini arttırarak sürdürmektedirler. Kent merkezlerinde oluşan bu sosyal hareketlerin aktivistleri gecekondualarda yaşayan ve geçici işlerde istihdam edilen ve bu yüzden de çoğunlukla işsiz olan gençlerdir. Dominik Cumhuriyeti'nde bu tür gelişmeler yaşansa da, işsiz işçiler hareketlerinin en yoğun yaşandığı ülke Arjantin'dir. Özellikle 2001 yılındaki ekonomik krizden sonra etkinliklerine hız veren MTD (*Arjantin İşsiz İşçiler Hareketi*), sendikalı olmayan ve zaman zaman düzensiz işlerde çalışarak hayatlarını kazanan militan emekçi kesimlerden oluşmaktadır (Petras, 2002:158–171).

Sendika-dışı emek hareketlerinin tabanının düşük gelirli veya işsiz kesimlerden oluştuğunu belirtmiştik. Bu kesimleri sendikal örgütlenmeler içinde olan görece daha iyi durumdaki emekçilerden ayrı bir yapılanmaya götüren nedenlerin başında ise özellikle 1980 sonrası uygulanan sermaye yanlısı ekonomi politikalarının sonuçlarını görmekteyiz. Esnek istihdam modellerinin hayata geçirilmesine ve enformel sektörün yaygınlaşmasına bilinçli olarak göz yumulması işçi sınıfının yapısındaki heterojenleştirmeyi arttırmıştır. Enformel sektörde ve oldukça kötü koşullarda çalışan

işçiler, formel sektörlerde örgütlenmiş ve korporatist sendikacılık anlayışında ısrar eden sendika ve konfederasyonlardan gerekli desteği göremeyince de farklı bir örgütlenme stratejisi gütmüşlerdir. İşsiz işçi hareketlerinin doğuşu bu şekilde açıklanabilir. Kırsal alandaki hareketler ise, neoliberal dönemde hız kazanan serbest ticaret anlaşmaları sonucunda büyük tekellerle rekabet edebilecek durumda olmayan küçük üretici ve tarım işçilerinin topraklarını veya işlerini kaybetmesi ve yine sendikalardan yeterli desteği alamamaları sonucunda farklı örgütlenme modellerine başvurmaları ile ortaya çıkmıştır (Petrus ve Vetmeyer, 2000).

Venezüella’da bugün yaşananlar, yani Bolivarcı Devrim ve Chavez’in iktidara gelişi ikinci ve üçüncü dalgadaki emek hareketlerinin Venezüella özelinde de etkili olduğunu göstermektedir. Meksika, Brezilya ve Arjantin’den farklı olarak, buradaki hareket, bir muhalefet odağı oluşturmaktan ziyade Venezüella’daki Chavez iktidarının en büyük destekçisi konumundadır ve bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Neoliberalizmle birlikte ortaya çıkan mülksüzleşme ve proleterleşmenin Venezüella’yı ne ölçüde değiştirdiği ve toplumsal sınıflar üzerinde ne gibi etkiler yarattığı açısından Bolivarcı Devrim önemli bir olgudur.

Sendika-dışı emek hareketlerinin ortaya çıkış süreçlerine dair genel bir çerçeve çizdikten sonra, şimdi de her hareketi çeşitli ölçütler temelinde açıklamaya çalışalım.

2.ZAPATİST HAREKET (EZLN)

2.1.İlkel Sermaye Birikimi Süreci ve Meksika Yerlileri

EZLN'in taleplerinden belki de örgüt için en önemli olanı yerli halkların özerkliği sorunun çözülmesidir. Sözkonusu sorunun ortaya çıkışını sadece yakın döneme ilişkin bir sorun olarak ele alıp değerlendirmek, sorunun tarihsel süreçteki yerini açıklamak açısından yetersiz olacağından, ilkel sermaye birikimi sürecinde genel olarak Latin Amerika'nın, özel olarak da Meksika'nın bu süreçteki konumunun genel çerçevesini belirlemek gerekmektedir.

İlkel sermaye birikimi sürecinden, Latin Amerika kıtasının kapitalizmle olan ilişkisinin dışsal olduğu tarihsel dönemi kastediyoruz. Kabaca bu dönemi, Portekiz ve İspanyol sömürgeciliğinin başladığı 15. yüzyılın sonları ile Kıta üzerinde ulus devletlerin kurulmaya başlandığı 19. yy başları arasına yerleştirebiliriz. Bu dönem, Kıta'nın kapitalizme eklenme sürecinde kendi egemen sınıflarını oluşturamadığı ve dolayısıyla da kapitalist artı-değer üretiminin Kıta'da henüz başlamadığı dönemdir. Robinson (2003:149) ilkel sermaye birikimi sürecini, Latin Amerika'nın dünya kapitalizmiyle bütünleşme sürecindeki *kolonyalist-merkantilist aşama* olarak tanımlamaktadır.

“Amerika’da altın ve gümüşün bulunması, yerli halkın kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlere gömülmesi (...) kapitalist üretim çağının pembe renkli şafak işaretiydi. Bu pastoral

gelişmeler, ilkel sermaye birikiminin belli başlı adımlarıydı”

(Marks, 1986:770).

Marks'ın esaslı bir şekilde özetlediği gibi; Amerika kıtası, Avrupa'da tohumları ekilecek olan kapitalist toplum açısından oldukça önemli bir yere sahipti. Özellikle altın ve gümüş gibi değerli yeraltı kaynaklarına sahip Latin Amerika'dan aktarılan kaynak transferi ileride Avrupa'da güçlü bir ticaret burjuvazisinin oluşumuna katkıda bulunacaktı.

İlkel sermaye birikiminin sosyal ve kültürel sonuçları ise EZLN'in konumu itibariyle daha da önem kazanmaktadır: 17. ve 18. yy'de egemenliklerini İngiltere'ye kaptırsalar da, Portekiz ve İspanya Kıta üzerinden kolay kolay silinmeyecek izler bırakmışlardır. Latin Amerika'da yaşayan yerli nüfusun katledilmesi bölgenin demografik ve etnik yapısını oldukça değiştirmiştir. Yerli halklar kendi yurtlarında küçük cemaatler haline getirilmişlerdir (Özbudun, 1998:66-68).

Dolayısıyla yerli dilleri de marjinalleşmiş, Portekizce ve İspanyolca Kıta'nın anadilleri olmuştur. Günümüzde Kıta'nın “*Latin Amerika*” olarak adlandırılması bile Portekiz ve İspanyol egemenliklerinin ne kadar kalıcı izler bıraktığını bizlere gösterir. Bunların yanı sıra, Avrupa'dan Kıta'ya gelen Hristiyan misyonerlerin propagandası ve askeri zor yoluyla yerlilerin dilleri gibi dinleri de marjinalleşmiş ve Hristiyanlık –ağırlıklı olarak da Katoliklik mezhebi- asli din haline gelmiştir (Özbudun, 1998:68–69).

Bu gelişmeler, araştırma sorunsalımızla doğrudan ilişkili olamamakla birlikte; sendika-dışı emek hareketi olarak değerlendireceğimiz toplumsal hareketlerin doğuşuna ilişkin bazı ipuçları vermektedir. Yerli halkların bugünkü konumlarını anlayabilmek için de ilkel sermaye birikim sürecinin önemini teslim etmek durumundayız: Meksika'daki Zapatist Hareket'in kitle tabanını oluşturan yerli-köylü halk yığınlarının tarihsel süreçte önce marjinalleştirilmesi, günümüzde ise kapitalist ilişkilere entegre edilme çabaları arasındaki paradoksun söz konusu toplumsal hareketlerin doğuşu üzerinde belirleyici rol oynadığını düşünüyoruz.

2.2. EZLN, Direniş ve Eylemler

Zapatistalar, 20.yy'nin ilk yıllarındaki Meksika Devrimi'nin liderlerinden Emiliano Zapata'nın isminden esinlenerek bu ismi kullanmaktadırlar. Zapata gibi, Kızılderili yoksul köylülerin ve yerel komünlerin taleplerini günümüze taşıyan Zapatistalar; Meksika hükümetinin ABD ve Kanada ile ekonomik bütünleşmeye gitmesini, E. Zapata zamanında elde edilen yerli halkların kazanılmış haklarını güvence altına alan her türlü hukuki veya *de facto* düzenlemeye karşı bir saldırı olarak görüp, isyan sürecini başlatmışlardır (Marcos, 2005:2-3).

1980'lere kadar ki tarihsel süreç zarfında zaman zaman merkezi hükümetle sürtüşmeler yaşasalar da, özerkliklerini büyük ölçüde muhafaza etmişlerdir. Fakat neoliberalizmin Meksika'da kendini hissettirmesinden sonra, Meksika yerlilerinin komünal mülkiyete ve mutabakat anlayışına dayanan yaşam tarzları, serbest ticaret

rejiminin iyice genişlemesiyle birlikte tehdit edilmeye başlanmıştır (Winter, 1998:199-201).

Nitekim 1990'ların başında bu tehdit kendini iyice hissettirmiştir. Çeşitli ülkelerden ileri teknoloji sayesinde düşük maliyetle elde edilen ürünlerin Meksika sınırından rahatça girmeye başlamasıyla, bunlarla rekabet şansı bulunmayan yoksul yerli halklardan oluşan köylüler ellerinde tuttıkları komünal toprakları zengin toprak sahiplerine devretmek zorunda kalmışlardır. Bu durum, Meksika'daki merkezi hükümet tarafından aktif olarak desteklenince de yerli halklara toprak işgali yapmaktan başka bir yol kalmamıştır. 1994 yılında, Meksika gibi bir üçüncü dünya ülkesinin, ABD ve Kanada gibi gelişmiş büyük ülkelerin ekonomileriyle tam entegrasyona gitme kararı alıp NAFTA'ya taraf olması ise bardağı taşıran son damla olmuş ve Meksika'nın yerli halkları "*Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu*" adı altında Meksika hükümetine ve neoliberal politikalara karşı savaş başlatmışlardır (Esteve, 1998:115-119).

2.3.EZLN'in Örgütlenme Modelleri

Zapatista Hareketi'nin politik mücadele yöntemlerini ve ulaşmak istediği hedefleri belirttikten sonra, hareketin örgütlenme modelleri hakkında birşeyler söylemek EZLN'in politik duruşunu daha iyi kavramamıza yardımcı olabilir. Zapatistalar'ın komünal topluluklardan oluşan dayanışmacı yaşam tarzı, örgütlenme anlayışlarına da yansımıştır. Geleneksel gerilla mücadelesi yürüten yapıların tersine; EZLN, komünal toplulukların her birinin delegeler yollayarak seçtikleri bir komutanlık anlayışıyla

yönetilmektedir. Bunun yanı sıra, kökenleri Mayalar'a dayanan Meksika'daki yerli halkların çok uzun bir süredir yaşattığı mutabakat anlayışı da hareketin karar alma süreçlerinde çoğulculuk ya da temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasiyi tercih etmeleri sonucunu doğurmaktadır (Winter, 1998:197-205). Zapatist Hareket'i demokratik kılan unsurlardan biri de, kendilerini, kapitalizmin toplumu sınıflara bölen etkilerinden korumayı –sahip oldukları siyasal ve ekonomik özerklik sayesinde- başarabilmeleridir.

EZLN'in sivil kanadının örgütlenmesinde en önemli rolü *Caracol* ya da *Junta de Buen* denilen taban komiteleri oluşturmaktadır. Zapatist Hareket'in kontrolündeki belediyelerin oluşturduğu birliklerden oluşan *Junta de Buen*, yerli topluluklarının ya da cemaatlerinin arasında ortaya çıkan sorunları çözmek için tasarlanmış oldukça yetkili bir idari yapılanmadır. Meksika yerlisi bir aydın ve eylemci olan Gustavo Esteva'ya göre *Junta de Buen*, Zapatista köylerindeki yerli cemaatleri arasındaki –EZLN'nin askeri kanadı da dâhil olmak üzere- en yetkili yapılanmadır. 2003'ün Ağustos'undan itibaren EZLN, askeri bir örgüt olarak sivil yerleşim yerlerinden (köylerden) çekilmiş ve *Junta de Buen*ler, âdem-i merkeziyetçi bir siyasi-toplumsal yapılanmanın yetkili organları haline gelmişlerdir.

Fransa'nın Bask bölgesinden bir antropolog olan Andre Aubry ise *Junta de Buen*'in bağımsız bir idari yapılanma olarak değerlendirilmesinin yanlış olacağının altını çizmektedir. Aubry' e göre, yerleşim yerleri yine EZLN'in doğrudan etkisi altındadır. Bundan dolayı da; *Junta de Buen*, hükümetin yerini alacak alternatif bir yönetim anlayışını temsil etmez (Demirer ve Özbudun, 2005: 42–45).

Yukarıda da belirtildiği gibi, taban örgütlenmeleri Zapatista kontrolündeki yerli komünlerinde oldukça önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra, EZLN’i demokratik kılan en önemli unsurlardan biridir. Bunun yanı sıra, yerli komünlerinde kadının toplumsal rolü, Meksika’nın kentleşmiş bölgelerindeki kadının toplumsal rolünden çok daha ileri bir seviyededir. Kadınlar, *Junta de Buen* oluşumunda erkeklere göre daha aktif konumdadırlar. Evlilik ilişkileri ise, kadını erkeğin denetimine sokan sıkı bir sözleşmeye değil; kadın ve erkeğin bir arada yaşama isteklerine bağlanmıştır (Wilmot, 1998:133–135).

EZLN ve örgütün tabanını oluşturan yerli komünlerinin geleneklerinin merkezîyetçilikten uzak olmasını ve kadın-erkek ilişkilerini tarihsel süreklilik içinde değerlendirdiğimizde ise oldukça ilginç benzerlikler karşımıza çıkmaktadır. Latin Amerika Kıtası’nın Portekizliler ve İspanyollar tarafından sömürgeleştirilmelerinden önce Kuzey Amerika’da yaşayan *Iroquois* toplumu içindeki aile ilişkilerini inceleyen Engels (2000:102–112), aile ilişkileri ile mülkiyet ilişkileri arasında altı çizilmesi gereken paralellikler kurmuştur. Özel mülkiyetin olmadığı ve bu bağlamda kadın-erkek ilişkisinin de komünal mülkiyet temelinde şekillendiğini tarihsel kanıtlar eşliğinde belirleyen Engels, diğer komünal topluluklarda olduğu gibi *Iroquois* yerlilerinde de sosyal eşitlik temelinde kurulan aile ilişkilerinin varlığından bahsetmektedir.

Çalışmasında Eski Yunan ve Roma toplumlarında devletin ortaya çıkış sürecini de ele alan Engels (2000:128–152), *Iroquois* yerlilerinde devlet tarzı bir örgütlenme

yerine toplumsal sınıflar arası sömürü ilişkileri üzerine kurulmamış yönetim birimlerinden söz etmektedir. Bu yönetim birimlerinin kimlerden oluşacağı ve yetkileri ise doğrudan yerli aşiretleri tarafından belirlenmektedir. Başka bir deyişle, *Iroquois* yerlilerindeki toplum yönetimi, sınıflı toplum örneklerinden çok daha katılımcı bir idare anlayışı yansıtmaktadır.

EZLN'nin toplumsal örgütlenme yapısını Engels'in yukarıdaki tespitlerinin ışığında okuyacak olursak; yerli topluluklarda görülen demokratik yönetim anlayışını ve kadının toplumsal yaşamdaki aktif rolünü, EZLN'in yeni bir siyaset anlayışı tahsis etmesinin sonucu olarak değil de, ilkel komünal mülkiyete dayalı toplumsal yapının bir uzantısı olarak değerlendirmek daha anlamlı olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, Meksika'nın güney eyaletlerinde yaşayan yerli topluluklardaki komünal mülkiyet anlayışı, özel mülkiyete dayalı toplumsal sistemler tarafından tam olarak tasfiye edilmemiştir. İşte bu istisnai durum, EZLN'in örgütlenme yapısının genel çerçevesini nesnel olarak belirlemektedir.

2.4.EZLN, İşçi Sınıfı, Sendikalar ve Siyasi Partiler

EZLN'i işçi sınıfı, sendikalar ve siyasi partilerle olan ilişkileri bakımından değerlendirmeye çalışalım. Bu ilişkiyi ortaya koymadan önce Meksika'daki sendikal ve siyasal yapıların ana hatlarıyla ortaya konulması gerekmektedir.

Dış dinamiklerin ve Meksika burjuvazisinin etkileri dışında, EZLN'in doğuşuna neden olan önemli bir faktör de emek cephesinde ortaya çıkmıştır. Korporatist

modelin temelini teşkil eden ve sosyal diyalog yoluyla sağlanabilen uzlaşmaya sermaye ve hükümet tarafından artık ihtiyaç duyulmamaya başlanması, Meksika'daki kemikleşmiş sendikal stratejileri işlevsiz kılmıştır. Neoliberal ekonomi politikalarının yürürlüğe konulmasıyla birlikte gündeme gelen özelleştirmelerin ve serbest ticaret anlaşmalarının sonucunda işsizlik artmaya başlamış; yoksul emekçi kesimlerin alım gücünde önemli düşüşler gözlenmiş ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler inanılmaz boyutlara ulaşmıştır (Demirer ve Orhangazi: 1998:18–20).

Bahsettiğimiz gelişmeler karşısında korporatist yapının emek kanadını oluşturan ve Meksika'daki en büyük sendika konfederasyonu olan CTM, tabanının çıkarlarını koruyamamaya başlamış ve 1988 ile 1996 arasında üyelerinin yüzde kırkını kaybetmiştir. Korporatist yapının işlevsel olduğu dönemde önemli imtiyazlar elde eden CTM bürokrasisi ise ayrıcalıklarını yitirmemek için neoliberal iktidar odaklarıyla tam bir bütünleşmeye girerek, hem sınıfsal tabanından tam olarak bir kopma yaşamış hem de kendi iradesi dışında gelişen her türlü radikal sosyal hareketlere karşı tavır alarak muhafazakâr bir tutum sergilemeye başlamıştır. CTM lideri Fidel Valenquez'in Chiapas'taki yerli halkın – Zapatistalar'ın – ayaklanma girişimine karşı hükümeti acil olarak müdahaleye çağırması, muhafazakâr tutumlarının en çarpıcı örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. CTM'nin tutucu çağrısına karşı, Zapatistalar da Mayıs 1994'te açıkladıkları programlarında, Meksika işçilerinin CTM bünyesinden ayrılarak kendi hareketlerine destek verecek oluşumlar içinde yer almalarını içeren maddelere yer verdiler (Roman ve Arregui, 1997:101–107).

CTM ile EZLN arasındaki düşmanlık boyutlarına ulaşan kötü ilişkilere değindikten sonra, Meksika'daki diğer sendika konfederasyonu olan FORO'yu kısaca ele alalım. Korporatist yapının çökmesinden sonra yeniden yapılandırılan emek-sermaye ilişkilerinin emek kanadını temsil eden FORO; mevcut iktidar yapılarına ve neoliberalizme karşı çıkmadan, temsil ettiği işçilerin sektörel çıkarlarını koruma gayesiyle hareket eden ve reformist çizgide olan sendika konfederasyonudur. Bu bağlamda, FORO'nun işçilerin sektörel çıkarlarının ötesinde bir sorun teşkil eden EZLN hareketiyle hiçbir organik bağı ve ortak eylem anlayışı yoktur. Fakat bu konfederasyonun Zapatistalar'a karşı bir tavır geliştirdikleri de söylenemez. Zira, EZLN ile tam bir ittifak içinde olan ve bizim birazdan bahsedeceğimiz CIPM ile ortak mitingler düzenlemekte bir sakınca görmemektedir (Roman ve Arregui,1997: 109).

EZLN ile yakın ilişkiler geliştiren ve ortak eylemler düzenleyen işçi örgütü ise CIPM'dir. Anarko-sendikalist ve Marksist etkilerin ağırlıkta olduğu CIPM, sınıf temelli, sektörel çıkarların ötesinde makro konulara karşı politika geliştiren, militan hareketlerle işbirliği içinde olan ve sendika liderlerini tabandan gelen işçi aktivistlerin oluşturduğu bir örgüt olarak karşımıza çıkar. Temmuz 1996'da EZLN ile birlikte işçi, köylü ve yerliler arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla "*İş ve Sendika Özgürlüğü üzerine Ulusal Danışma*" (*Nacional Sobre Trabajo y Libertad Sindical*)'yı kurmuşlardır. Bunun yanısıra, Zapatistalar'ın sivil örgütü olan –fakat 20 kasım 2005 tarihinde, *Devrimci Yerli Komutanlığı Gizli Komitesi* (EZLN-CCRI-CG) tarafından dağıtılan *Zapatista Ulusal Kurtuluş Cephesi* (FZLN)'nin işçi komiteleri CIPM üyesi işçilerden oluşmaktadır ve bu işçi komitelerinin bir bölümü,

Chiapas'taki ordu güçlerinin geri çekilmesi için açlık grevi yaparak Zapatist Harekete destek vermişlerdir (Roman ve Arregui,1997: 110–111).

EZLN; yatay örgütlenme modelleri kullandığından ve işçi sınıfını merkeze alan yaklaşımlara soğuk baktığından dolayı, merkeziyetçi bir yapıya sahip ve mücadele stratejisini işçi sınıfına odaklayan Meksika Komünist Partisi ile herhangi bir organik bağ kurmayı gerekli görmemektedir. Meksika Komünist Partisi ile EZLN arasında herhangi bir ortaklık kurulamamasının nedenleri arasında, bugünkü siyasal yaklaşımlarında görülen farklılıkların yanı sıra tarihsel ayrışmaların da varlığından söz edilebilir. Meksika Komünist Partisi'nin Leninist örgütlenme stratejilerine bir tepki olarak, kadro yerine kitle stratejileri güden ve kır alanlarında yaşayan yerli ve köylü halklarla organik bağlar kurarak siyaset yapan PP (Halkın Politikası)'nin ideolojik söylemlerinin EZLN üzerinde etkili olduğu söylenebilir (Şensever, 2003:151–152).

2.5.EZLN ve İdeoloji

EZLN'in mücadele stratejilerini, hedeflerini, örgütlenme modellerini ve de son olarak sendikalar ve siyasi partilerle olan ilişkilerini ortaya koyduk. Şimdi de, Zapatistalar'ın hangi özelliklerinden dolayı hangi ideolojilere yakınlaştıklarını ve bizim bu hareketi niçin ısrarla emek temelli bir hareket olarak değerlendirdiğimizi açıklamaya çalışacağız.

EZLN'in ulusal kurtuluş mücadelesi veren veya gerilla sosyalizmi amacı güden gruplardan farklı olarak, devleti yıkmayı ya da sınıf esasına göre değiştirmeyi amaçlamayan yaklaşımları, bu hareketin, Batı'da birçok aydın tarafından "post-modern" olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Postmodernizmin söyleme verdiği önem ve EZLN'in mücadelesinde etkin bir söylem becerisi geliştirmesi birbirleriyle örtüşmektedir.

EZLN'in siyaset anlayışı, Esteva'ya göre, ulus-devlete alternatif bir hükümet projesidir. Esteva, yürürlükteki özerklik örneğinin, toplumsal yaşamın merkezi bir hükümet olmadan da yürütülebileceğinin kanıtı olarak değerlendirmektedir. Esteva'ya göre; Zapatistalar, 200 yıldır siyasi iktidarı ele geçirmeye çalışan muhalif hareketlerin donmuş siyasal imgelemelerine yeniden hareket kazandırdı: *"İktidar olmadan da olur!"* (Demirer ve Özbudun, 2005: 34-38).

Esteva dışında EZLN'i alternatif siyaset yapan bir örgüt olarak değerlendiren diğer bir yazar ise Harvey'dir. Harvey (2005:1-2)'e göre de EZLN, küreselleşme çağının gereklerine uygun siyaset yaparak yüzyıllar boyunca dışlanmış Meksika'nın yerli halklarının, demokratik siyasetini yürüterek kendini farklı kılmaktadır.

Holloway ise, Zapatist Hareket'in siyasi yönelimlerini öven diğer bir kuramcıdır. Holloway (1998:159-198), Zapatista isyanının anti-kapitalist bir isyan olup olmadığını incelediği yazısında EZLN'i, siyasi iktidarı almaya yönelmeyen ve bunun yerine özerk alanlar inşa ederek küresel iktidarlara meydan okuyan kapitalist küreselleşme karşıtı bir ayaklanma olarak tanımlamıştır.

Fakat Zapatistalar'ın mücadele edilmesi gereken düşman olarak neoliberalizmi bir odak olarak belirlemeleri ve dolayısıyla çok yönlü iktidar alanlarını tek merkezde birleştirmeleri, onları yerel bir alanla sınırlayan görüşün pek de geçerli olmadığını gösterebilmektedir (Şensever, 2003:151–152).

Zapatistalar'ın Chiapas'taki isyan girişimini postmodern isyan olarak nitelendirmek oldukça yaygın bir görüştür. Postmodernizmin sınıf temelli hareketlerin önemini yitirdiği iddiası ve günümüzdeki sosyal hareketlerin kimlik sorununu ön plana çıkaran hareketler olacağı üzerine yaklaşımı da, EZLN'in etnik bir temelden politika yapmasıyla ilişkilendirilmekte ve bundan dolayı da Chiapas'taki isyan girişimi, postmodern isyan olarak nitelendirilmektedir. Fakat burada önemli olan nokta, hareketin aktivistlerinin Meksika'nın yerlilerinden oluşması değildir; zira her toplumsal hareket amaçları ne olursa olsun- doğmuş olduğu coğrafyanın iç dinamiklerini bünyesinde barındırmıştır ve bundan sonra da barındıracaktır. Dolayısıyla Zapatistalar'ın etnik temelde ele alınıp alınamayacağı konusunda belirleyici olan nokta, Zapatist Hareket'in yerli halklardan oluşan bir toplumsal hareket olması değil, bu hareketin talep ve amaçlarının yerli halkların kimlik sorunlarıyla sınırlı olup olmamasıdır. EZLN'in taleplerine bakıldığında ise, yerli halkların özerkliği ile ilgili amaçlarla birlikte neoliberalizme, ulusüstü finans kuruluşlarına, sendika bürokrasisine ve ataerkil ilişkilere karşı başkaldırı da kendini göstermektedir. Bu bağlamda, Zapatistalar'ı etnik bir hareket olarak değerlendirmek; hareketin diğer bileşenlerinin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir.

Zapatistalar'ın merkezi yapılanmalara karşı federatif ve yerel örgütlenme ağlarını benimsemesi, bu hareketi anarşist ve otonom geleneklere yakınlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, ulusal meclis üzerinden mücadeleye pek sıcak bakmamaları ve kendilerini merkezi iktidarın dışında tutmaya çalışmaları da EZLN ile anarşizm arasında ortaklık teşkil eden noktalar. Fakat Zapatistalar, geleneksel anarşist yapılar gibi devlet iktidarının doğasını düşman olarak görmemektedirler (Şensever, 2003:147). EZLN'in siyasal yapılardan uzak durması, merkeziyetçiliği reddetmesi ve işçi sınıfını tek devrimci özne olarak görmemesi ise, Zapatistalar'ın Marksizmle ayrıştığı noktalar. Bununla birlikte, taleplerini elde etmek için gerilla stratejileri kullanmalarını, Latin Amerika'daki geleneksel gerilla sosyalizmi yöntemlerinin bir yansıması olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur (Petras, 2002: 196–200).

Zapatistaları çeşitli ideolojilerle ilişkilendirdikten sonra, şimdi de bu hareketi niçin emek temelli bir hareket olarak ele aldığımızı açıklamaya çalışalım. Öncelikle şu belirtilmelidir ki birçok aydın tarafından post-modern olarak değerlendirilen EZLN isyanı aslında modern dünyanın bildik sorunlarıyla yakından ilgilidir. Zapatistalar'ı isyana yönelten başlıca gelişmeler şu şekilde aktarılabilir:

Meksika'nın güneyinde yer alan *Chiapas* eyaletinin ekonomisi 1970'ler boyunca yüzde 10,5 büyümüştür. Bölgede hayvancılık önemli bir yer tutarken, tarım ürünlerinin dışsatımı, Meksika toplam tarım ürünleri dışsatımının yüzde 12,5'ine kadar yükselince, bölge giderek uluslararası piyasaların dalgalanmalarına daha açık hale gelmiştir. Başta kahve ve mısır olmak üzere, bölgede üretilen tarım ürünleri ülke ekonomisi içinde önemli bir yer tutuyordu. Aynı yıllarda eyaletin kuzeydoğusunda

petrol sanayi hızla gelişti. Yoksul yerliler petrol sanayinde yaygın şekilde işçi olarak çalışmaya başladı. Bölgenin dokusunda petrol ile başlayan değişimler, Dünya Bankası'nın desteğiyle eyalet sınırları içinde yapılan birçok baraj projesiyle iyiden iyiye derinleşti. İnşa edilen barajlar nedeniyle yüz bine yakın insan topraklarını terk etmek zorunda kaldı. Bu arada, bölgenin zenginliklerinin farkına varan birçok büyük toprak sahibi, yerlilerin elindeki toprakları zorla ele geçirmeye başladı. Bu durum hükümet tarafından desteklenince de, büyük toprak sahiplerine yerlilere karşı elde ettikleri toprakları korumak için paramiliter birlikler kurma hakkı tanındı (Petras, 1997:17-25). Sonuç olarak, Zapatista direnişi kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinin ortaya çıkardığı tahribatlara karşı bir isyan olarak tanımlanabilir.

Zapatista Hareketi'ni postmodern olarak görme eğiliminde olanlar, hareketin etnik unsurunu, *Marcos*'un söylemlerini, EZLN'in internet yoluyla duyurular yapmasını ve EZLN'in iktidarı hedeflememesini ön plana çıkarmaktadırlar. Fakat, Chiapas yerlilerinin çok büyük bir kısmının evinde elektrik bile bulunmamaktadır. Yani, modern dünyadaki sınıfsal ilişkilerden kaynaklanan çelişkiler tüm sertliğiyle Meksika'da sürmektedir. Üstelik bu çelişkiler küresel sermayenin çıkarları sonucu şekillenen Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) ve Amerikalar arası Serbest Ticaret Anlaşması (FTAA) gibi neoliberal bölgesel anlaşmalarla daha da derinleşmektedir. Bu bağlamda; Zapatist Hareket, ekonomik ve siyasal özgürlüklerine tecavüz etmeye başlayan neoliberal küreselleşmeye karşı yerli halkların başkaldırısı niteliğinde, sendika-dışı emek hareketidir.

3.TOPRAKSIZ KIR İŞÇİLERİ HAREKETİ (MST)

3.1.MST'nin Toprak İşgalleri, Stratejileri ve Amaçları

Latin Amerika'daki ikinci dalga sosyal hareketlerin bileşenlerinden biri de Brezilya Topraksız Kır İşçileri hareketidir. Brezilya'nın kırsal alanlarındaki topraksız köylülerin, küçük üreticilerin ve büyük toprak sahiplerinin arazilerinde düşük ücretle çalışan kır işçilerinden oluşan MST, toprak işgalleri yaparak taleplerinin kabul edilmesini sağlamaktadır.

MST'yi eylem yapmaya iten gelişmeler EZLN'in oluşmasında etkili olan tarihsel faktörlerle benzerlik göstermektedir. Bu gelişmeler, temel olarak neoliberal ekonomi politikalarının Brezilya'da uygulamaya konulması üzerine şekillenmiştir.

Brezilya azgelişmiş bir ülke olmasına rağmen, kahve ve kakao üretiminde dünyada birinci sırada yer alan ve kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (GSMH)'nın yıllık yaklaşık 6000 dolar olduğu oldukça büyük bir ekonomiye sahiptir. Fakat büyük bir ekonomiye sahip olmasına rağmen, bu ülkede gelir dağılımındaki adaletsizlikler hat safhadadır ve nüfusun önemli bir bölümü (üçte ikisi) açlık sınırlarının altında yaşamaktadır. Açlık sınırının altında yaşayan yoksul nüfusun oldukça önemli bir kısmı tarım sektöründe çalışan köylü ya da işçilerden, yani kır emekçilerinden oluşmaktadır (Yeğin, 2004:9–15).

Neoliberalizmin ekonomi politikalarının hayata geçirilmesiyle birlikte, Brezilya'nın kır emekçileri ellerindeki küçük toprak parçalarını büyük çiftçilere devretmek zorunda kalmışlar ve bu büyük çiftliklerde düşük ücretle çalışmaya başlamışlardır. Fakat bu değişim kabullenilmemiş ve 1980'lerin ikinci yarısından itibaren MST öncülüğünde toprak işgalleri gerçekleştirilerek kaybedilmiş topraklar geri alınmaya başlanmıştır (Wallerstein, 2003:5).

MST, toprak işgallerini ana strateji olarak benimsemekte ve parlamenter-demokratik mücadele yöntemlerini reddetmektedir. MST'nin siyasi parti gibi mücadele araçlarına soğuk bakmasının ve doğrudan eylem stratejilerinde ısrar etmesinin nedeni ise yaşadıkları deneyimlerden kaynaklanmaktadır. MST liderleriyle yapılan bir söyleşide; hareketin oluşmaya başladığı ilk yıllarda, aralarında seçtikleri birçok MST aktivistinin parlamentoya girdikten sonra kırsal alandaki emekçilerin sorunlarıyla ilgilenmemeye başladıkları ve yozlaştıkları belirtilmiştir (Petrus, 2002:135–140).

MST toprak işgalleri yoluyla amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmakla birlikte, hareketi Brezilya'nın kırsal alanlarıyla sınırlamamak için dünyanın diğer bölgelerindeki küreselleşme karşıtı hareketlerle iletişim kurmaya önem vermektedir. MST, 2001 yılında Porto Alegre eyaletinde düzenlenen Dünya Sosyal Forumu (DSF) süreçlerinde aktif rol oynamış ve forumun kurucu üyeleri arasında yer almıştır. 2001 yılındaki DSF sırasında, Fransız aktivist *Jose Bove* ile birlikte hareket eden MST aktivistleri bir kimya devi olan *Monsato* çokuluslu şirketinin tarım alanlarını işgal ederek ve genetik tarım yöntemiyle yetiştirilen 2,5 hektarlık mısır ve soya ekinini tahrip ederek kendi organik bitkilerini yetiştirmeye başlamışlardır

(Şensever, 2003:47). Bunun yanı sıra MST, DSF sonrasında; köylülerin sorunlarının tartışıldığı “Köylü Kampı”nı kurarak, diğer ülkelerin kır emekçileriyle diyalog içine girmiştir.

3.2.MST’nin Örgütlenme Modelleri

MST’nin örgütlenme modeli, hiyerarşik ve merkezîyetçi olmayan, birbirleriyle iletişim içinde ve eş zamanlı olarak eylemler gerçekleştiren komünal topluluklar üzerinden olmaktadır. Toprak işgali kararı her komünal toplulukta ve komün içinde yaşayan herkesin aktif olarak ve doğrudan katıldığı halk toplantılarında alınmakta ve daha sonra diğer komünal topluluklara bildirilerek ortak eylem planları yapılmaktadır. Daha kapsamlı toprak işgalleri yapılacağı zaman komünal topluluklar karar aşamasında bir araya gelmekte ve halk meclisleri kurulmaktadır. Eylem aşamasına gelinmeden önce herkese açık tartışmalar yapılmakta ve doğrudan oylama yoluyla işgalin yapılıp yapılmayacağına karar verilmektedir. Toprak işgalinin kararlaştırılması aşamasında, kurulan halk meclislerinde ve yapılan kongrelerde on bini aşkın hareket aktivistinin bir araya gelmesi sık rastlanır bir durum olarak kendisini göstermektedir (Veltmeyer, 1993:204–225).

Toprak işgalleri başarıyla sonuçlandığı zaman elde edilen toprakların mülkiyeti kolektif olarak sahiplenilmektedir.

MST’nin liderleri de hareketin yatay örgütlenme modeline uygun olarak, aktivistler arasından çıkmaktadır. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, liderler toprak

işgallerine ve halk toplantılarına katılan ve komünal topluluklar içinde yaşayan tecrübeli aktivistlerden meydana gelmektedir. MST'deki liderleri analiz eden bir araştırmaya göre, MST liderlerinin barınma, beslenme ve mal varlığı açısından diğer MST aktivistlerine göre bir ayrıcalığı söz konusu değildir. Yapılan araştırmada ele alınan MST liderlerinin üçte ikisi topraksız köylülerden ve tarım işçilerinden oluşurken, üçte biri küçük üreticilerden oluşmaktadır (Petras, 2002:180–198).

3.3. MST, İşçi Sınıfı, Sendikalar ve Siyasi Partiler

MST, topraksız köylüler, tarım işçileri ve küçük üreticilere dayanan bir toplumsal hareket olarak emek temelinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Brezilya'nın kırsal kesimlerinde yaşayan ve sendikal örgütlenmeye gitmemiş kır işçilerinin radikal bir örgütü olarak gösterilebilir (Bernstein, 2001:31–44).

MST amaçlarını gerçekleştirmek için izlediği toprak işgali stratejisini, herhangi bir siyasal veya sendikal yapının bünyesine girmeksizin, kendi iradesiyle yapmaktadır. Bu bağlamda, MST ile sendikal ve siyasal oluşumlar arasında organik bağdan söz edilemez. Fakat Lula önderliğindeki İşçi Partisi (PT) ve İşçi Partisi ile yakın ilişkileri olan ve bizzat bu parti tarafından kurulan Birleşik İşçi Merkezi (CUT) ile MST arasında sıcak ilişkiler kurulmuştur. 1983'de kurulan ve sınıf mücadelesini benimseyen CUT, kısa bir süre on milyon üyesiyle Brezilya'daki en büyük sendika konfederasyonu olmuştur. CUT ve PT, MST oluşumunu “*kardeş hareket*” ilan etmiştir (Petras, 2002:187). Ancak biraz önce de belirttiğimiz gibi; MST, CUT veya

PT'nin hiyerarşik olarak altında yer alan veya onların direktifleriyle hareket eden bir alt örgüt değil, bağımsız bir yapıdır.

Lula'nın iktidara gelişinin ardından MST gibi toplumsal kitle hareketleriyle aralarına mesafe koyması ve toprak reformu sözlerini yeteri kadar uygulayamaması ise PT ve Lula için önemli bir eleştiri kaynağı olmaktadır. Brezilya'da bugün beş milyon civarında topraksız köylü ailesi vardır ve bu ailelerin taleplerini seslendiren MST, Lula'yı ve PT'yi soruna çözüm üretebilmeleri için desteklemiştir. 2003 yılında toplam 60 bin aileye toprak sözü veren Lula hükümeti, ancak 10 bin civarında aileye toprak verebilmiştir. Bu sayı, Lula öncesi dönemde iktidarda olan Cardoso döneminin sekiz yıllık ortalamasının dörtte biri kadardır ki; bu durum MST-PT ilişkilerinde tansiyonun yükselmesine yol açmıştır (Savran, 2006:131).

PT, MST ile olan ilişkilerinin yanı sıra, ayrıca da değerlendirilmesi gereken ve Latin Amerika'nın yakın tarihi için önemli bir siyasi oluşumdur ve kıta genelinde -siyasi lideri Lula ile beraber- belki de en çok tartışılan siyasi partidir. PT, kurulduğu dönemde kitle tabanına çok önem veren ve bu yönden işçilerin, partinin siyasi ve idari kontrolünde etkin olmasını amaçlayan bir örgüttü; fakat zaman içinde parti üyeleri içinde kitle tabanını temsil eden kesim hem sayısal olarak gerilemiş, hem de parti yönetimi üzerindeki denetimini kaybetmeye başlamıştır (Savran, 2006:135). Bunun yanı sıra, Lula'nın ve PT'nin özellikle iktidara gelişinden sonra, neoliberal politikalara karşı farklı bir tutum geliştirdikleri söylenebilir. PT, 1989 yılında Brezilya'nın dış borçlarının ödenmemesini savunurken, 1994 yılında dış borçların ertelenmesini talep etmeyi tercih etmiş ve nihayet 2002 yılındaki genel seçimlerden

hemen önce ise iktidara gelmeleri durumunda dış borçların ödenmesine dair geçmiş hükümetlerin verdiği sözleri tutacağını ilan etmiştir (Petras, 2005: 1-3).

Lula'ya yönelik eleştirel değerlendirmelerin yanı sıra, olumlu değerlendirmeler de mevcuttur. Yoğun bir neoliberal saldırının sözkonusu olduğu günümüzde; sol partilerin, sağ partilerle ittifak içinde de olsa hükümet olmasının, küresel kapitalizm koşullarında azımsanmayacak kadar önemli bir durum olduğunu savunur. Hernecker'a göre, Lula'nın IMF yanlısı ekonomi politikaları terk edememesinin altında politik bir iradede çok, Brezilya'nın içinde bulunduğu zorlu ekonomik koşullar bulunmaktadır (Ellner, 2006:37-39).

3.4.MST ve İdeoloji

Latin Amerika üzerine birçok araştırma yapan Petras (2002:180–198)'a göre; devrimci öznenin belirsizliği üzerinden hareket eden postyapısalcı görüş ve yaklaşımların aksine; MST, emekçi sınıfların çıkarlarını güden ve bu anlamda sınıf orijinli bir harekettir. Nitekim biz de çalışmamızı bu yörüngeye oturtmaya çalışarak, hareketin sınıfsal tabanını ve sınıfsal tabanla birebir ilişkilendirilebilecek strateji ve amaçlarını ortaya koyduk. Oldukça açık bir şekilde kendini gösteren sınıf siyasetine rağmen, bazı çevreler –aynen EZLN hareketinde olduğu gibi- MST'yi içinde barındırdığı “*yerli ve siyah halk*” unsurlarından dolayı etnik temele oturtmaya çalışarak, hareketin sınıfsal yönlerini görmezden gelmektedirler. Bu konuyla ilgili görüşlerimizi EZLN'i incelerken aktarmıştık. Bu yüzden MST'nin niçin emek temelli bir hareket olarak ele alınması gerektiğini bu kısımda tekrarlamayıp,

hareketin postmodernizm dışında ilişkilendirilebileceği diğer ideolojileri aktarmaya çalışalım.

MST liderleriyle yapılan bir röportajda, MST aktivistlerinin ne tür bir toplumsal düzen istediklerine ilişkin sorular sorulmuştur. Bu konuda görüşülen tüm aktivistler sosyalist bir toplum arzuladıklarını belirtmişler; fakat ne tür bir sosyalizm sorusunda görüş birliği sağlayamamışlardır. Söyleşiye katılan aktivistlerin üçte biri PT'nin demokratik sosyalizm programını desteklediklerini söylerken, üçte biri Küba'daki sosyalist rejime benzer bir yapılanma istediklerini söylemişlerdir. MST aktivistlerinin üçte biri ise Brezilya'nın iç dinamiklerine özgü, katılımcı bir sosyalizmden yana olduklarını belirtmişlerdir. Fakat her üç grup da SSCB deneyimindeki gibi bürokratik bir yapılanmaya karşı çıkmıştır ve bu konudaki görüşlerini de Rusya'da uygulanmış olan "*reel sosyalizmin*" merkezîyetçi yönlerine dikkat çekerek beyan etmişlerdir (MST, 2003).

MST'nin ilişkilendirilebileceği başka bir ideolojik yaklaşım ise anarşizmdir. MST de, EZLN gibi, yatay örgütlenme modeli benimsemesi ve merkezileşmeye karşı olması nedenleriyle anarşizme yaklaşmaktadır. Fakat EZLN'i araştırırken rastlamadığımız bir nokta MST konusunda kendini gösterir; çünkü MST için, Dünya Bankası IMF gibi ulusüstü finans kuruluşlarının ve çok uluslu sermaye odaklarının yanı sıra devlet iktidarının doğası da, zengin sınıflar lehine uygulanan ekonomi politikalarının sorumluları arasındadır. Bu bağlamda, anarşist yaklaşımların MST üzerinde – EZLN'e kıyasla – daha etkili olduğu söylenebilir. Fakat MST ile İşçi Partisi (PT) arasındaki sıcak ilişkiler dikkate alındığında ve MST aktivistlerinin bir

bölümünün Lula'nın “*demokratik sosyalizm*” projesini destekledikleri düşünüldüğünde, devlet kurumu ile ilgili görüşlerinde saplantılı bir karşı çıkışın olduğu ileri sürülememektedir.

MST'yi sosyalist kuramlardan uzaklaştırıp, anarşizme yaklaştıran başka bir unsur ise entellektüelizm konusunda kendini göstermektedir. EZLN'in ve *Marcos*'un güçlü bir entelektüel söyleme sahip olmasına karşın, MST içindeki bazı militanlar, entellektüelizmi küçümsemekte ve teorinin ancak eylem stratejilerinin daha iyi uygulanması konusunda yararlı olabileceğini düşünmektedir. Söz konusu aktivistlere göre, teorik bilgi birikimi kendi içinde veya entelektüel gelişim için kullanılırsa eylem aktivizmi için işlevsel olamaz (Petras, 2002: 180–198). Bu bağlamda asıl olan eylemdir ve teori eylemi destekleyen yardımcı bir unsurdur. Başka bir şekilde ifade edecek olursak; MST aktivistleri için eylem teoriye gereksinim duymadan da işlevsel olabilir ve fakat teori eylem olmadan hiçbir işe yaramaz. MST'nin bu konudaki görüşleri, I. Enternasyonal'de Marksistler ile Bakuninciler arasındaki tartışmayı anımsatmaktadır. Marksistlerin kurama verdiği önemden rahatsız olan Bakunin pratiği ön plana çıkarıyor ve 1873'te şu yorumu yapıyordu.

“Enternasyonal’de son dokuz yıl içinde, dünyanın kurtarılması için gerekli olandan daha fazla düşünce üretimine tanık olundu, sanki dünya gerçekte düşüncelerle kurtulacak... Zaman artık düşünce değil, eylem ve olgu zamanıdır”
(Thomas, 2000:320).

Kanımızca, yukarıda belirttiğimiz bazı militanların entelektüel tartışmalara soğuk bakmalarının altında yatan neden, entelektüel bilgi birikimine duyulan içi boş bir düşmanlıktan ziyade, acil eylemlere olan gereksinimdir.

MST'nin en önemli liderlerinden olan Stedile ise, MST'yi devrimci bir sosyal hareket olarak tanımlamaktadır. MST'nin neoliberalizm karşıtı konumunun aynı zamanda toprak üzerinde kurulan özel mülkiyete da karşı bir konum olduğunun altını çizen Stedile, kendilerini işçi sınıfının parçası olarak gördüklerini belirtmiştir (Yeğin, 2005:1-3).

MST üzerinde özellikle de örgütlenme aşamasında oldukça etkili olan başka bir unsur ise hareketin sosyo-dinsel kökenleridir. MST aktivistleri arasında azımsanamayacak kadar dini lider bulunmaktadır ve bu dini liderlerin dayandığı Katolik-Hristiyan inancı MST'nin oluşum sürecinde oldukça önemli olmuştur. Brezilya özelinde ve Latin Amerika genelinde Katoliklik inancı, Avrupa'daki sınıfsal ilişkilerdeki yansımasının tersine, kapitalizme ve dayandığı özel mülkiyet kurumuna karşı ahlaki bir protesto niteliği taşımaktadır. Üstelik Löwy (2006:211)'e göre bu ahlaki protesto, ironik bir biçimde, Marksist kuramın toplumsal analizleriyle paralellikler göstermektedir. Çünkü Brezilya özelindeki Katoliklik inancı -ki bu da bir tür kurtuluş teolojisi olarak adlandırılabilir- İsa'nın öğretisinin ötesinde- yoksul insanları, yardım ve şefkat bekleyen mağdurlar olarak değil, kendi tarihlerinin ve kendi kurtuluşlarının öznelere olarak ele almaktadır ve bu anlamda da direnişi meşrulaştırmaktadır.

4.İŞSİZ İŞÇİLER HAREKETİ (MTD)

4.1.MTD'nin Stratejileri ve Amaçları

Latin Amerika'da 2000'li yıllarla birlikte faaliyete geçen ve üçüncü dalga sosyal hareketlerden en önemlisi MTD'dir. Kent merkezli gelişen ve aktivistlerinin geçici işlerde çalışan emekçilerden ve işsiz işçilerden oluştuğu Arjantin İşsiz İşçiler Hareketi; sendikal örgütlenmeden yoksun ve *barrio* denilen varoşlardan gelen aktivistlerin anayolları trafiğe kapatmaları ve belediye binalarını işgal etmeleri suretiyle, taleplerini hükümete kabul ettirmeye çalışmaktadır (Akkaya, 2002).

Arjantin 1970'lerin ortalarından itibaren neoliberal ekonomi politikalarla tanışmış ve IMF ile Dünya Bankası'nın istikrar ve yapısal uyum programları yürürlüğe sokulmuştur. 1976–83 dönemindeki askeri rejim, 1983–89 yılları arasında işbaşına gelen Alfonsin ve 1989-99'da iktidarda olan Carlos Menem hükümetleri neoliberal politikaları Arjantin ekonomisine enjekte etmişlerdir. Bunların arasından özellikle Menem hükümeti döneminde, yapısal uyum programlarının tavizsiz bir şekilde uygulandığı ve yeni bir birikim rejimine geçildiği söylenmektedir (Kozanoğlu, 2001:18). 1990'ların ikinci yarısından itibaren Arjantin ekonomisinde kendini hissettiren mali liberalizasyon politikaları sonucunda, yabancı fonlar ülkeye serbestçe girmeye başladı. Bunun üzerine yaşanan spekülasyonlarla birlikte Arjantin finans sektörü derin bir krize girdi ve yaklaşık yüz otuz bin milyar dolar tutarındaki sermaye yurtdışına transfer edildi (Akkaya, 2002). Bütün bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak yoksullaşan Arjantin'de emek temelli sosyal hareketler oluşmaya

başladı. 2000 yılında elektrik ve petrol üretim merkezlerinin özelleştirilmeye başlanmasıyla birlikte ilk sosyal hareketler gözlemlendi ve MTD tarafından hükümete ve eyalet yönetimlerine dilekçeler verilerek özelleştirmelerin durdurulması istendi. Bu gelişme üzerine Arjantin hükümeti işçilere alternatif istihdam alanları sağlanacağı garantisini verse de, aynı yıl IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda işçilere verilen sözleri uygulamaya koymadı. Bunun üzerine MTD ilk kitlesel eylemini gerçekleştirerek Arjantin'i Güney Amerika Kıtasına bağlayan anayolları trafiğe kapadı.

2001 yılında Arjantin ekonomisi dibe vurunca, formel sektördeki işsizlik oranı %16'ya yükseldi. MTD hareketinin filizlendiği Arjantin'in kuzeyinde küçük bir kasaba olan *General Masconi*'de yaşanan işsizlik – Arjantin'in bütününe göre- yoksul varoşlardaki durumun çok daha vahim bir hale dönüştüğünü açıklamaktadır. Bu kasabadaki petrol rafinerisinin kapanışıyla birlikte on beş bin nüfusluk kasabadaki işsizlerin sayısı beş bine yükselmiştir (Dinerstein, 2001:7). Bu gelişmeler sonucunda aktivistlerinin sayısındaki artışla birlikte Ağustos 2001'de MTD, en kitlesel ve önemli sonuçlar doğuran yol kesme eylemini gerçekleştirdi. Yüz bin kişinin katıldığı eylemin etkinliği karşısında telaşa düşen uluslararası finans burjuvazisi, Arjantin borsasındaki yatırımlarını geri çekerek finans sektörünün felç olmasına yol açtı. Yaşanan bu gelişmeler ve eylemin başkent Buenos Aires'te gerçekleşmesi hükümet güçlerinin çok sert müdahalesine neden oldu; beş MTD aktivisti çıkan çatışmalar sonucunda yaşamını yitirirken üç bin gösterici tutuklandı. Bu eylemin sonucunda MTD, geçici iş ve gıda yardımı taleplerini hükümete kabul ettirmeyi başardı (Petras, 2002:198–200). Aynı yılın eylül ayında, Buenos Aires'e

özel büyük sanayi kuruluşlarının inşa edilmesi konusunda hükümet tarafından alınan karara karşı MTD yol kesme eylemine yine başvurdu ve hükümet bu kararı uygulamaktan vazgeçti. Bu kararın alınmasında MTD ile birlikte hareket eden işçi ve memur sendikalarının greve gitmesi de hayati bir önem taşıdı.

MTD'nin yol kesme eyleminden başka başvurduğu ikinci bir eylem stratejisi ise belediye binalarının işgalidir. Arjantin'in federal bir devlet olduğu düşünülürse iktidar erkinin sadece merkezi hükümet tarafından kullanılmadığı ve eyalet ile belediye yönetimlerinin de idari rejimin önemli ve yetkili bileşenleri olduğu ileri sürülebilir (Akkaya, 2002). Bu durumda belediye binalarının işgal edilip, yönetimin MTD tarafından devralınması, taleplerinin hayata geçirilmesi aşamasında önem arz etmektedir. Nitekim bu tür eylemlerinin sonucunda MTD; gıda yardımı, geçici istihdam olanakları, su arıtma tesisleri, ekmek fırını ve ilk yardım kliniklerinden oluşan üç yüzden fazla sosyal projenin *barriolarda* hayata geçirilmesini sağlamıştır.

MTD, bina işgalleri ve yol kesme eylemleriyle elde ettiği kısa vadeli kazanımlarının yanı sıra, uzun vadede gerçekleştirilebilecek bazı hedefler çizmiştir: Devletin düzenlediği bir ekonomik modelle kalkınma, yapısal uyum ve istikrar programlarının reddi, hareketin aktivistlerinin yargılanmaması, küçük ve orta boy üreticiye maddi destek, işten çıkarmaların yasaklanması, MTD'nin elinde bulunan kasabalardan askeri birliklerin çekilmesi, dış borçların ödenmemesi, emekli fonlarına kamu kontrolü ve açlığı provoke eden rejimlerin tasfiyesi (Akkaya, 2002)...

4.2.MTD'nin Örgütlenme Modelleri

MTD âdem-i merkeziyetçi bir yapıda eylemlerini gerçekleştiren ve *barriolar* ile işgal edilmiş belediye yönetimlerinde örgütlenen bir taban hareketidir. İşgal edilen belediyeler ile *barriolar* ortak hareket ederek karar almaktadırlar. Her *barriodan* temsilciler belediyelerde yer almaktadırlar. Bunun yanı sıra, *barrioların* gayri-resmi liderleri ve militanları mevcuttur. Yol kesme ve bina işgali gerçekleştirmek için, işgal edilmiş belediye binaları varsa bu binalarda, eğer yoksa *barriolarda* yaşayan herkesin katıldığı ve “genel meclis” olarak tanımlanan toplantılarda karar alınmaktadır (Kozanoğlu, 2001:22–23).

Yol kesme eyleminde kurulan barikatlar polis veya askeri birlik tehdidi ile karşılaşır, komşu *barriolardan* gelen MTD aktivistleri destek sağlamaktadır ve hareket kitleselleşmektedir. Yol kesme eylemi sırasında doğrudan bir polis müdahalesiyle karşılaşılmazsa, hareketin aktivistleri dönüşümlü olarak nöbet tutmaktadır; bu nöbetçilere “barikat gözcüsü” denilmektedir (Dinerstein, 2001:9-11).

Yapılan eylemler sonucunda talepler elde edilirse, işlerin dağıtımı MTD liderleri tarafından yapılmamakta; ortak karar alınarak, eyleme katılan tüm aktivistlerin iradesi doğrultusunda işler ve kazanımlar taksim edilmektedir.

MTD'nin makro konularda aldığı kararlar (örneğin yapısal uyum programlarına karşı veya askeri birliklerin *barriolardan* çıkartılması doğrultusunda alınan kararlar) her

barrio temsilcisinin katıldığı ulusal çapta düzenlenen toplantılar sırasında alınmaktadır.

4.3. MTD, İşçi Sınıfı, Sendikalar ve Siyasi Partiler

MTD düzensiz işlerde çalışan, sendikasız ve sosyal güvenceden yoksun olan işsiz işçilerin oluşturduğu emek temelli bir harekettir. Bu bağlamda sendikalı, yüksek ücretli ve kent merkezlerindeki önemli sektörlerde çalışan işçi sınıfı ile organik bağlar kuramamıştır. İşsiz işçiler ile sendikalı-örgütlü işçi kesimi arasında iletişim kurulamamasının nedenleri gerek Arjantin’de hakim olan sendikacılık anlayışından ve geleneksel işçi sınıfının sendikal örgütlerin güdümünde hareket etmesinden ve gerekse MTD’nin bağımsız konumunu riske sokabilecek ittifaklara soğuk bakmasından kaynaklanmaktadır (Dinerstein, 2001:10-11).

Arjantin’deki hâkim sendikacılık anlayışı Meksika ile önemli benzerlikler göstermektedir. Korporatist bir anlayışla şekillenen Arjantin sendikacılığı popülist Peron iktidarı ve onu takip eden ithal ikameci politikalar uygulayan hükümetlerle uyumlu bir şekilde sürmekteydi. Özellikle Peron iktidarı, sendikalar ve işçi sınıfı ile sıcak ilişkiler kurmuş; bu sayede hem siyasi meşruiyetini sağlamış hem de işçi sınıfının bağımsız bir örgütlenmeye giderek radikalleşmesini önlemiştir (Castorina, 2006:201). Fakat neoliberalizmin Arjantin’de de kendisini hissettirmesiyle birlikte yapılan özelleştirmeler ve bunun sonucunda artan işsizlik, hâkim sendikacılık anlayışının tabanından kopmasını beraberinde getirmiştir. Peronist dönemde ülkenin en büyük sendika konfederasyonu olan *Genel Emek Konfederasyonu* (CGT)’nun neoliberalizmle birlikte kitleselliğini kaybetmesi bu duruma örnek olarak

gösterilebilir (Hernecker, 1997:92–95). İşçi tabanından uzaklaşan CGT bürokrasisi, korporatist yapının işlevsel olduğu Peronist dönemdeki imtiyazlarını koruyabilmek için – aynen Meksika’daki CTM gibi – uygulanan neoliberal politikalara tepki vermemiş ve MTD gibi radikal sosyal hareketlerle ittifak yapmaktan ısrarla kaçınmıştır.

Arjantin’deki diğer bir sendika konfederasyonu olan Arjantin İşçiler Kongresi (CTA) ise, CGT’nin neoliberal politikalar uygulayan Menem hükümetiyle işbirliği içine girmesine bir tepki olarak doğmuş, birkaç yıl illegal olarak faaliyet gösterdikten sonra 1997’de resmen tanınmıştır (Petras, 2002:201–207). CTA Meksika’daki FORO ile benzerlikler göstermektedir. FORO gibi mevcut sistemin dışına çıkmaksızın ve radikal eylemler düzenlemeksizin bünyesinde bulundurduğu işçilerin sektörel çıkarlarını korumaya çalışan CTA’nın, MTD ile organik bağı bulunmamaktadır. Sadece Eylül 2001’de özel sanayi kuruluşlarının *Buanes Aries’e* girmesini hedefleyen hükümet politikalarına karşı grev kararı alarak MTD’nin yol kesme eylemiyle eş zamanlı bir eylem gerçekleştirmiştir.

Görüldüğü üzere, Arjantin’deki sendikalar MTD ile işbirliği yapmaktan çoğu zaman kaçınmaktadır. Fakat düzenli işlerde çalışan sendikalı işçi sınıfı ile örgütsüz ve militan işsiz işçiler arasında bağ kurulamamasının nedeni, sadece sendikaların reformist ve bürokratik yapılarından kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda, işsiz işçileri bünyesinde barındıran MTD de sendikalarla ilişkiye girmekten ısrarla kaçınmaktadır; çünkü MTD aktivistleri gerçekleştirdikleri bağımsız eylemler sayesinde hükümetten tavizler koparabildiklerini düşünmekte ve eğer sahip oldukları âdem-i merkeziyetçi yapıdan uzaklaşıp sendikalarla ortak hareket ederlerse MTD’nin

gücünü tabanından alan -hatta tabanıyla özdeş olan – yapısının militanlığını yitirip yozlaşacağına inanmaktadırlar (Dinerstein, 2001:10–11).

MTD, siyasal partilerle ittifak yapıp ortak eylemler düzenlemeyi, farklı siyasal ve ideolojik yapıların hareket içinde sekter sonuçlar doğurmasından endişe ettiği için tümüyle reddetmektedir. Görüldüğü üzere, MST ile PT arasındaki sıcak ilişkilere benzer bir yakınlaşmanın MTD ile herhangi bir siyasal parti arasında gelişmediği söylenebilir (Castorina, 2006:201–202).

Bunu rağmen 2003 yılında iktidara gelen sol peronist başkan Kirchner ile başlayan süreç, MTD açısından da ele alınması gereken bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kirchner'in iktidara gelmesiyle birlikte sosyal politika önlemlerine önem verilmeye başlanmış ve Arjantin ekonomisinin üstündeki en büyük yükü oluşturan dış borçlar bugün tamamen ödenmiştir. Yüklü miktarda dış borcu bulunan Arjantin, alacaklı kesimleri borcunu ödememekle tehdit ederek, IMF'den sürekli ek vadeler ve uygun krediler sağlamış ve bu strateji sayesinde oldukça rahat bir nefes almıştır (Somet, 2005:1–3).

Kirchner-MTD ilişkilerinin ise inişli çıkışlı bir seyrinin olduğu ileri sürülebilir. Castorina (2006:203)'ya göre, Kirchner hükümeti MTD ile uzlaşmayla karşı koymayı, işbirliği ile baskıyı, sosyal yardım ile nefreti ironik bir biçimde bir araya getirmeyi başarmıştır. Devlet tarafından sağlanan sosyal yardımların, MTD aktivistlerinin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü karşılaması, MTD'nin faaliyetlerine devam edebilmesi için en temel ekonomik kaynak haline

gelmiş ve bu durum MTD'nin örgütsel bağımsızlığını sınırlamıştır. Örgütsel bağımsızlığın tehlikeye düşmesi ise, MTD içinde önce tartışmalar yaşanmasına sonra da bazı kopmaların yaşanmasına yol açmıştır.

4.4.MTD ve İdeoloji

MTD'yi herhangi bir ideolojiyle birebir ilişkilendirebilmek oldukça zor görünmektedir. Fakat hareketin eylem stratejileri, makro düzeydeki talepleri ve MTD'yi eleştiren yaklaşımları temel alarak bu hareketi, ideolojik-kuramsal bazı yaklaşımlarla sınırlı da olsa ilişkilendirebiliriz.

MTD sahip olduğu sınıfsal tabanın kapitalist birikim rejimi içinde oynayacağı rol dolayısıyla, ³⁷bazı klasik Marksist sınıf tezinin savunucuları tarafından eleştirilmektedir. Klasik Marksist sınıf anlayışına göre, MTD ve benzeri sosyal hareketler kalıcı sonuçlar doğuramazlar; çünkü devrimci dönüşüm sonucunda gerçekleştirilebilecek kalıcı sonuçlar ancak sendikal örgütlenmeye tabi olan ve kapitalist birikim rejiminin temelini oyabilecek kilit sektörlerde (kent merkezlerindeki imalat sanayinde) çalışan işçi sınıfının radikalleşmesi ve siyasallaşması sonucunda sağlanabilir (Akkaya, 2002). Halbuki, MTD bu tür bir işçi sınıfını değil; atomize olmuş kent yoksullarını temsil etmektedir. Bu durumun yanı sıra; kentlerdeki yoksul kesimin varlığı, örgütlü işçi sınıfının mücadelesini de baltalayabilecek bir konum arz etmektedir; zira MTD gibi hareketlerin tabanını oluşturan işsiz işçiler düşük ücretle ve sosyal güvenceden yoksun koşullarda

³⁷ Günümüzde "*Arjantin İşsiz İşçiler Hareketi*" ve benzeri sosyal hareketleri sınıf bilincinden uzak, lumpen ya da küçük burjuva hareketleri olarak değerlendiren en önemli Marksistlerden biri Eric Hobsbawm'dır. Bu görüşlerin eleştirisi için bakınız. Y. Akkaya (2002).

çalışmaya hazır olan bir kitledir ve bu yönüyle sendikalı işçilerin taleplerini aşağıya çekebilecek bir durum teşkil etmektedir. Bu görüş teorik açıdan oldukça tutarlı görünse de, böylesi bir görüşün MTD pratiğinde kendisini doğrulayan herhangi bir yanının bulunduğunu söylemek oldukça zordur.

Marksizmin sınıf tezi üzerinden yapılan söz konusu MTD değerlendirmelerinin eksik noktaları şunlardır: Öncelikle, işçi sınıfı ile sendikalar arasındaki ilişki doğru kurulamamıştır; çünkü işçi sınıfının sendikalı olmasına Marksizm tarafından verilen önem, sendikaların işçilerin sınıf mücadelesini öğreneceği okullar olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat Arjantin'deki sendikal yapılar işçilere sınıf mücadelesini değil, sektörel çıkarlarını işbirlikçi şekilde korumayı öğretmekle yetinmektedir. Bir diğer eksik nokta ise MTD'nin bu değerlendirmeleri yapanlar tarafından atomize olmuş yoksul kesimlerden oluşan bir hareket olarak değerlendirilmesi ve bu yönüyle örgütlü işçi sınıfının taleplerini aşağıya çekerek kapitalist sınıflara hizmet eden bir hareket olarak ele alması hususunda kendini gösterir. Halbuki, MTD yol kesme eylemlerini ve bina işgallerini kitlesel bir şekilde yapmaktadır ve bu yönüyle hiç de atomize değildir (Petras, 2002:207–209).

MTD oluşumunu ideolojilerle ilişkilendirmeye çalışacak olursak; hareket aktivistlerinin ³⁸ siyasallaşmayı ısrarla reddetmesi MTD hareketini, Marksizmden uzaklaştıran bir yöndür. Bunun yanı sıra merkeziyetçi yapılanmalara soğuk bakması da MTD'yi Marksizmden uzaklaştırmaktadır. Fakat bu durum Arjantin İşsiz İşçiler

³⁸ MTD'nin siyasallaşmama konusundaki ısrarı, düzen içi siyasi partilerle ilişkiye girmeme ve kurumsal bir siyasi parti kurmama olarak yorumlanmalıdır; zira MTD oldukça radikal eylemlerle ve politik taleplerle hükümetin karşısına çıkmaktadır. Dolayısıyla MTD için siyasallaşmama, apolitik olma durumu değildir.

Hareketi'nin işçi sınıfı temelli bir hareket olmadığı anlamına gelecek şekilde yorumlanmamalıdır; çünkü MTD aktivistlerinin hemen hemen hepsi emek gücünün dışında başka bir gelir sahip olmayan yoksul işçi ve işsizlerden oluşmaktadır

MTD'nin ilişkilendirilebileceği ideolojik yaklaşımların biri de anarşizmdir. Hareket içindeki anarşist vurgu, doğrudan eylem dışında başka stratejiler kullanılmamasında, entellektüelizm karşıtlığında ve siyasallaşmama ısrarında kendini gösterir.

MTD, gerçekleştirdiği eylemler sırasında, hükümet yetkililerinin bizzat eylem alanına gelmelerini talep etmekte ve pazarlık sürecinin bu şekilde yürütülmesini istemektedir. Başka bir deyişle; hareketin kontrolünde olmayan yerlerde –örneğin Valilik veya Bakanlık binalarında- pazarlık yapmaktan kaçınmaktadırlar. Bu durum, MTD'nin geçmişteki deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. MTD faaliyetlerine başladığı ilk yıllarda aralarından seçtikleri temsilcileri hükümet yetkilileriyle kapalı kapılar ardına göndermiş ve bu suretle yürütülen müzakerelerden istedikleri sonuçları alamadıkları gibi; görüşmeye giden temsilcilerin, hükümetin sunduğu sosyal güvenceli ve yüksek ücretli iş gibi cazip teklifleri kabul ederek hükümetle işbirliği içine girdikleri gözlenmiştir (Akkaya, 2002). MTD'nin eylem alanında görüşme isteği, doğrudan bir ideolojiyle ilişkilendirilememekle birlikte, siyasetçilere ve bürokratlara karşı duyulan derin güvensizliğin anarşizan bir yansıması olarak ele alınabilir.

5.BOLİVARCI-CHAVİST HAREKET (veya BOLİVARCI DEVRİM)

5.1.Bolivarcı-Chavist Hareketin Ortaya Çıkışı, İsyân ve Devrim

Bolivarcı-Chavist Hareket yukarıda incelediğimiz diğer sendika dışı emek hareketlerinden farklı olarak sadece neoliberal yeniden yapılandırma projesine tepki niteliğinde olmayıp, aynı zamanda günümüz Venezüella'sında başkan Chavez'i iktidara taşıyan ve Chavez iktidarını da muhalefet odaklarına karşı destekleyen emek hareketi niteliğindedir. Başka bir deyişle, Bolivarcı-Chavist Hareketin ortaya çıkışı hem Venezüella halkının neoliberal politikalara karşı tepkisini hem de Chavez'in iktidara yürüyüş sürecini birlikte anlatmaktadır. Bu bağlamda hareketin ortaya çıkış süreci bir yandan kitlelerin kendiliğinden isyanını yansıtan *Caracoza* ayaklanmasıyla ilişkiliyken diğer yandan ise Chavez'in iktidara yürüyüş öyküsünün başlangıç noktasıdır.

5.1.1.Caracoza İsyanı

Neoliberal politikalar sonucu ortaya çıkan mülksüzleşme ve proleterleşme dalgalarını, Caracoza ayaklanmasının nedenleri olarak göstermek yanlış olmayacaktır. Gerçekten de Caracoza ayaklanmasının taban kitlesine bakıldığında, üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun bırakılmış bir kitlenin varlığı, ya da aynı anlama gelecek şekilde işçi sınıfının varlığı hemen göze çarpmaktadır. Söz konusu kesim sadece emek gücünü satmak dışında başka bir geçim kaynağı olmayan değil; aynı zamanda örgütlenme olanaklarından yoksun bırakılmış ya da sendikal örgütlerin

yeterince temsil edemediği bir kesimi, yani işçi sınıfının en alt tabakalarının sınıfsal konumlanışını bire bir yansıtmaktadır.

Caracoza ayaklanmasının tabanını oluşturan sınıfsal profil Venezüella'nın en kitlesel sendikası olan CTV'de örgütlü işçi sınıfının diğer tabakalarından farklı kılan diğer bir unsur da “*ücret*” olgusunun yokluğudur. Ücret, bir yönüyle işçiyi kendi emeğine yabancılaştıran bir niteliğe sahip olmasına rağmen, diğer yönüyle sınıfsal çelişkilerin ve karşıtlıkların netleşmesine yardım eder. Başka bir deyişle mücadelenin neye ve kime karşı verilmesi gerektiğine dair ilk işaretleri verir (Ercan, 2006: 89–90).

Kuşkusuz ki “*ücretli çalışanlar*” bir kategori olarak tek başlarına işçi sınıfının konumlanışını açıklamak konusunda yetersiz kalacaktır. Başka bir ifadeyle açıklayacak olursak, ücret tek başına işçi sınıfının oluşum sürecini –ya da genel olarak sınıfsal süreçleri- açıklamak konusunda yeterli bir kavram değildir; aksi takdirde mülksüzleşme sürecini sınıfsal süreçleri açıklamak konusunda dikkate almamış ve kapitalizmin neoliberal ideolojisi doğrultusunda yeniden yapılandırılma sürecini kavramsal kategoriler uğruna feda etmiş oluruz³⁹.

Caracoza isyanına geri dönecek olursak, bu hareket çoğunluğu işsiz ve yoksul kitlelerden oluşan on binlerce insanın başkent Caracas ve diğer büyük kentlerde kendiliğindenci bir tepkiyle sokaklara döküldüğü bir isyan hareketi olarak gelişmiştir. Kırsal alanlarda ve gecekondü bölgelerinde yaşamak zorunda bırakılan yoksul kesimlerin kent merkezlerine inerek market ve süpermarketleri

³⁹ Bu konuda; Işıklı'nın, neoliberal kapitalizme dair; neoliberal kapitalizmin, insanları emek güçlerini satarak geçimlerini sağlamaktan bile mahrum bıraktığına ilişkin yorumu söz konusu kitlelerin tanımlanması açısından işlevsel olabilir. A. Işıklı (1999).

yağmalamaları ve lüks arabaları ters çevirip yakmaları ile başlayan isyan, yine aynı gün (27 Şubat 1989) ordu ve polise karşı sıcak çatışmaya dönüşmüştür. Ayaklanma dört binin üzerinde isyancının polis ve ordu güçleri tarafından öldürülmesiyle, on binin üstünde insanın yaralanması ve tutuklanmasıyla son bulmuş; ve fakat isyan, Venezüella’da uygulanan neoliberalizme karşı, umulmadık derecede kitlesel –hem de ciddi bir örgüt desteği olmaksızın- ortaya çıkması bağlamında tarihe geçmiş ve mevcut hükümetin ve ordunun meşruiyeti sorgulanmaya başlanmıştır.

Kentlerdeki sosyo-ekonomik profillere bakıldığında, isyan hareketine neden olan sınıfsal çelişkilerin de su yüzüne çıktığı görülmektedir. Venezüella, dünyanın en önemli petrol üreticilerinden biri olan ve elde edilen petrol gelirlerinin kent merkezlerinde yaşayan mutlu azınlık tarafından paylaşıldığı bir ülkedir. Dolayısıyla muazzam ülke gelirine rağmen, elde edilen gelirin paylaşımı son derece adaletsizdir. Kentlerdeki sosyo-ekonomik profil de bu adaletsizliği net olarak yansıtmaktadır. Kent merkezlerinde lüks bir yaşam süren ayrıcalıklı kesim yaşadıkları mekânları özel güvenlik güçleriyle koruma altına almış ve kent merkezlerinden izole edilmişlerdir (Garcia, 2005: 110–112). İsyen hareketini bu açıdan, yoksul kitlelerin, zengin azınlığın refah içindeki yaşamına karşı biriktirdiği nefretin patladığı nokta olarak değerlendirmek de mümkün olmaktadır.

5.1.2.Bolivarcı Devrim ve Chavez

Genel olarak; *Bolivarcı Devrim*’in gerçekleşmesinin altında yatan en önemli nedenin Caracoza İsyanı ile başlayan süreç olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu sürecin

şekillenip Bolivarcı Devrim’le sonuçlanması, Chavez’in önemli bir siyasi figür olarak Venezüella tarihinde yerini almasıyla da doğrudan ilişkilidir.

Chavez’in siyaset sahnesine çıkışı ile Caracoza İsyanı’nın sonuçları arasında oldukça açık bir ilişki söz konusudur (Hernecker, 2002:4–5). Caracoza İsyanı’nın, Chavez ve arkadaşları üzerinde yarattığı etkiyi bizzat Chavez’in kendisi şöyle anlatmaktadır:

“O sırada basit bir askerdim. İyi bir geleceğe sahip olan her sıradan asker gibi benim açımdan da herşey yolunda gidiyordu, ama sonra kendime sordum: ‘Bu tüfekle ne yapmalıyım, onu kime yönlendirmeliyim?’... Kasırğa dizginlerinden boşalmıştı ve ben ne mi yaptım? Silahımı yere atarak askerliği mi bıraktım, yoksa silahımı yoksul köylülere mi yönelttim? Ya da tüfeğimi, halkı bu durumlara sokanlara mı yönelttim? Yoldaşlarım ve ben ‘Lanet olsun silahlarını kendi halkına yönelten askere...’ diyen Bolivar’ın yolunu seçtik”

İsyan, yoksul halk kitlelerinin merkez sol (AD) ve merkez sağ (COPEI) hükümetlere olan güvenini iyiden iyiye sarsmış, seçimlere katılım oranı 1990 yılında 1980’li yıllara kıyasla %35 oranında düşmüş; başka bir deyişle, Venezüella’da ciddi bir temsil krizi dönemi yaşanmaya başlamıştır. İşte bu süreçte neoliberalizm karşıtı söylem ve girişimleriyle dikkat çeken Chavez yeni bir umut kaynağı olmuştur.

1980’li yılların sonunda, yani henüz Caracoza İsyanı’nın gerçekleşmediği ve fakat neoliberal politikaların yıkıcı etkilerinin hissedildiği bir dönemde, ordu içinde albay olan Chavez gizli bir fraksiyon (*Bolivarcı Devrim Hareketi*) kurarak orduda hakim eğilim olmayı denemiştir. 1992 yılındaki darbe girişimini sonuçsuz kalmasıyla birlikte bu denemesinde başarısız olmuş ve tutuklanmıştır. Yaklaşık iki yıl sonra

serbest bırakılmasıyla ordudan ayrılarak aktif siyasete atılan Chavez kendi siyasi partisini, Beşinci Cumhuriyet Hareketi (*Movimento Quinta Republica*; MQR)'ni kurmuştur (Albo, 2006: 48).

1998 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimlerini kazanan Chavez Bolivarcı Devrim programını yürürlüğe koyarak, neoliberal politikaları kesmeye başlamıştır. Son sekiz yıldır Venezüella Devlet Başkanlığı görevini yürüten Chavez 2000 yılında yapılan seçimleri yeniden kazanmış, 2004'teki referandumdan sonra başkanlığını –bu sefer uluslararası gözlemciler eşliğinde- bir kere daha meşrulaştırmıştır.

5.2.Bolivarcı Devrimin Örgütlenme Modelleri

Bolivarcı Devrimin ortaya çıkış sürecini kısaca açıkladıktan sonra, şimdi de devrim sonrasında hareketin toplumsal düzlemdeki örgütleniş modeli üzerinde duralım.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, gecekondularda yaşayan yoksul ve işsiz kesim, Chavez'in ve Bolivarcı Devrimin en önemli destekçisi konumundadır. Bu kesimin kurumsallaşmış bir örgüt temelinden olmasa da, Chavez'e olan destekleri Chavez'in bugün hala iktidarda olmasının temel sebebidir.

Bolivarcı Devrim sonrasında, Chavez'in toplumsal zemindeki örgütlenme stratejilerine değinilecek olursa ilk olarak Bolivarcı Devrim'in taban komiteleri göze çarpmaktadır. Taban komitelerinden belki de en önemli olanı kolektif mülkiyet esasına dayalı *işçi kooperatifleridir*. Sermaye sınıfının mülkiyetindeki işletmelerin ve

devlet mülkiyetindeki kamu işletmelerinin yanında -şimdilik- üçüncü bir tür olarak dikkat çeken işçi kooperatifleri deneyimi⁴⁰, Chavez'in işçi sınıfı içerisindeki desteğini de sağlamlaştırmakta ve böylece Chavez karşıtı sendikal örgütlerin işçi sınıfı üzerindeki etkisinin kırılması amaçlanmaktadır (Çelik, 2006: 40).

İşçi kooperatifleri modelinde, devlet ya kendi kurduğu devlet mülkiyetindeki kamu işletmelerinin orada çalışan işçilerin kolektif mülkiyetine geçmesi için yasal düzenlemeleri yapmak suretiyle; ya da sermaye sahiplerinin çalıştırmadığı fabrika ve diğer işletmelerin orada çalışan işçilerce kolektif olarak sahiplenilmesine izin vermek suretiyle yeni bir mülkiyet rejimi düzenlemektedir. Chavez yönetimi işçi kooperatifleri modeli için Halk Ekonomisi Bakanlığı kurmuş ve bakanlık, 2005 yılı verilerine göre 210 bin işçinin çalıştığı 6840 kooperatifin kurulmasına öncülük etmiştir.

Yine aynı yıl haftalık televizyon programı *Alo Presidente*'de Chavez, kapalı olan 136 fabrikanın kamulaştırma amacı ile incelemeye alındığını açıklamıştır. Kooperatif olarak örgütlenen işçiler hükümetten düşük faizli borç alarak 9 yıldan beri kapalı olan bir kakao fabrikasını satın alarak işletmeye başlamıştır. Chavez konuşmasında geliştirmeğe çalıştıkları bu yeni tip kooperatifçilikle "*bireyselcilik öngören kapitalist model yerine ortaklaşa çalışmanın ortak varlık oluşturduğu*"nın altını çizmiş ve işçi kooperatifleri uygulamalarına hız vereceklerini açıklamıştır (Martin, 2005).

⁴⁰ *Invepal* kağıt fabrikasının önce devletleştirilip sonra da yönetiminin işçilere devredilmesi işçi kooperatifleri modeline ilişkin verilebilecek iyi bir örnektir. Invepal deneyimi için bakınız: Girdib, J. (2005), "*Venezüella'da İşçilerin Yönettiği Kâğıt fabrikası*", çev: S. Oğuz, <http://www.venezuellanalysis.com> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2005)

Bolivarcı Devrim sonrasında gündeme gelen diğerk bir örgütlenme modeli ise Bolivar Çemberleridir (*Circulas Bolivarianas*). Söz konusu örgütlenme modeliyle birlikte;

“yurttaşlık bilincini yükseltmek, her türden katılımcı örgütleri geliştirmek, bireysel ve toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi için yenilikleri ve yaratıcılıkları teşvik etmek... sağlık, eğitim, spor, kamu hizmetleri, barınma, çevrenin doğal kaynaklarının ve tarihi mirasın korunması alanlarında toplum ihtiyaçları ile paralel olarak projelerin koordine edilmesi...”

gibi hedeflerin amaçlandığı söylenebilir (Morgül, 2006:46).

Yukarıda sayılan hedefleri politik düzlemde okuyacak olursak, sözkonusu hedeflerin gerçekleştirilmesi üzerinden Bolivarcı Devrim’in taban desteğinin güçlendirilmesinin amaçlandığı ileri sürülebilir.

İşçi kooperatiflerinin ve Bolivar Çemberlerinin yanı sıra, diğerk bir örgütlenme stratejisi de toprak reformları yoluyla kırsal alandaki topraksız köylü ve kır işçileri arasında güçlü bir taban desteğine sahip olmaktır. Brezilya gibi Venezüella’nın da en önemli sorunlarından biri olan toprak mülkiyetindeki adaletsiz dağılımın önüne geçmek isteyen Chavez yönetimi, toprak reformu uygulamalarına yönelmiştir. Ülke çapında önemli ölçüde köylülere toprak dağıtılmış ve bu yolla hem gelir adaletsizliğinin kısmen önüne geçilmiş; hem de Bolivarcı Devrim’e destek kırsal alanda da yayılmaya başlamıştır (Rangel, 2005:8).

Bolivarcı Devrim, sadece ulusal çaptaki iktidarını sağlamlaştırma yolunu seçmemiş; aynı zamanda neoliberal dünya düzenine alternatif arayışı içine girmiştir. Bu

arayışını da; diğer Latin Amerika ülkeleriyle kurduğu iktisadi ve sosyal ittifaklar aracılığıyla hayata geçirmiştir. Chavez'in iktidara gelişinden bu yana attığı en önemli uluslararası adımlardan biri Venezüella ve Küba'nın katıldıkları ve ABD egemenliğindeki Amerikalılararası Serbest Ticaret Anlaşması (ALCA)'na karşı kurulan Amerikalılararası Bolivarcı Alternatif (*Alternativa Bolivariana para la America*; ALBA) olmuştur. Böylece bir yandan Latin Amerika ülkeleri arasında ABD'yi dışarıda bırakan en önemli iktisadi işbirliklerinden biri kurulurken, diğer yandan ise 1959 yılındaki Küba Devrimi'nden bu yana ABD tarafından Küba'ya uygulanan ambargoların Küba ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkisi bir nebze olsun hafiflemiştir. ALBA, Küba'nın ekonomik izolasyonuna son vermiştir. 2004 Ekiminde yapılan anlaşma gereği, Küba ucuz petrol karşılığında sağlık, eğitim ve çeşitli alanlarda profesyonel eğitim vermeyi üstlenmiş; geçen yaz imzalanan 49 yeni anlaşma ile ise, Küba ile Venezüella arasındaki ticaret hacmi daha da genişletilmiştir. Venezüella'nın kamusal petrol şirketi PDVSA, Küba'da Sovyet döneminden kalma atıl petrol rafinerisini işletmeye ve Küba'nın Meksika Körfezi'ndeki karasularında petrol arama çalışmalarına başlamıştır (Zat, 2005:26-31).

ALBA dışında Latin Amerika ülkeleri arasındaki iktisadi işbirliğini ifade eden ve Türkçeye *Güney Pazarı* olarak tercüme edilen MERCOSUR'a ise; Brezilya, Arjantin, Uruguay, Paraguay ve son olarak da Venezüella katılmıştır. Tarihsel, kültürel ve ekonomik benzerlikler taşıyan Güney Amerika ülkelerinin bölgesel işbirliği girişimleri epey eskilere dayanmasına rağmen, bu ülkelerdeki istikrarsızlık dönemleri ve ekonomik çöküntüler ile ABD yanlısı dış politika güden hükümetlerin

varlığı sebebiyle, MERCOSUR'un hayata geçmesi için sol eğilimli hükümetlerin işbaşına gelmesi beklenmiştir (Zat, 2005:28–29).

5.3.Bolivarcı Devrim, İşçi Sınıfı, Sendikalar ve Siyasi Partiler

Bolivarcı-Chavist Hareket'in ortaya çıkış sürecini tartışırken, Caracoza ayaklanmasının ve bu ayaklanmada başrolü oynayan işçi sınıfının en alt kesiminin, Bolivarcı Devrim'in en büyük dayanağı olduğunu belirtmiştik. Bunun yanı sıra, Bolivarcı Devrim hareketinin örgütlenme stratejisinde işçi kooperatiflerinin önemli bir yer tuttuğuna da işaret ettik. Şimdi ise, işçi sınıfının sendikalar aracılığıyla Bolivarcı Devrim ve Chavez iktidarı karşısında ne gibi bir tutum içinde olduğuna ve Bolivarcı Devrim'in siyasi partilerle olan ilişkilerine değineceğiz.

1989 yılında patlak veren Caracoza İsyanı'ndan Chavez'in devlet başkanlığına seçilmesine kadar olan dönemde CTV, Venezüella'nın en büyük sendika konfederasyonu olma özelliğini sürdürmüştür.

CTV, 1990'ların başından itibaren neoliberal politikaların tam destekçisi olmuştur. 1994 yılında CTV yönetiminin, o dönemin devlet başkanı Caldera ile birlikte altına imza koyduğu anlaşma olan “Birlikte Yönetim” projesi ile birlikte; CTV'nin Ticaret Odası ve Çalışma Bakanlığı ile olan işbirliği yeni bir boyut kazanmış ve CTV, neoliberal politikaların aktif uygulayıcısı konumuna gelmiştir (Gindin, 2006: 111).

1998'deki seçimlerde Chavez'e karşı Caldera'yı destekleyen CTV, Hristiyan Demokratların seçimi kaybetmesinden sonra oluşturulan Chavez karşıtı ittifaklara yönelmiştir. CTV, "Demokratik Koordinasyon" (*Coordinadora Democratica*) içinde AD ve Hristiyan Demokratlar gibi merkez sol ve merkez sağı temsil eden siyasi partiler ile birçok sivil toplum kuruluşu ve toplumsal hareketle birlikte hareket etmiştir.

Bu ittifak içinde Venezüella'nın en büyük işveren örgütü olan FEDECAMARAS'ın da yer alması, CTV'nin konumunun iyice sorgulanmasına yol açmıştır (Morgül, 2006: 53). Üstelik bu ittifakın 2002 yılındaki Chavez karşıtı darbenin hemen öncesinde kurulması da akıllarda soru işareti bırakmıştır.

CTV'nin 1980'lerde iyice netleşen anti-komünist ve ABD yanlısı sendikal politikaları, 1990'ların ilk yarısında da devam etmiş; Chavez'in iktidara gelişiyle birlikte ise ABD orijinli sendikal merkezlerden alınan mali destek Bolivarcı Devrim hareketine karşı kullanılmıştır. Bu konuya dikkat çeken Scipes (2005:1-4), CTV'nin, 1997-2001 arasında *Uluslararası Emek Dayanışması için Amerikan Merkezi* (ACILS)'nden, 587,926 dolar mali destek aldığını ve 2002 yılında ise alınan 116,001 dolar mali destekle birlikte ACILS'dan CTV'ye aktarılan yardımın 703,927 doları bulunduğunu belirtmektedir.

Chavez'in iktidara gelişinin ardından emek yanlısı ekonomi politikaları geliştirilmesinin sonucunda CTV'ye bağlı sendikalar yavaş yavaş konfederasyondan ayrılmaya başlamışlardır. CTV'den ayrılan sendikalar 2003 yılında Ulusal Emek

Birliği (*Union National Trabajadores*; UNT)'ni kurmuşlardır. Venezüella Çalışma Bakanlığının verilerine göre 2003 ve 2004 yıllarında kamu işletmelerinde imzalanan toplu iş sözleşmelerinden %76,5'i UNT'ye bağlı sendikalarla imzalanırken, CTV'ye üye sendikalarla imzalanan toplu iş sözleşmesi oranı %20,2'dir. Geriye kalan %3,3'lük oran ise her iki konfederasyona da üye olmayan sendikalarla imzalanan toplu iş sözleşmelerini yansıtmaktadır. 2003 ve 2004 yıllarında Venezüella'da yapılan bütün toplu iş sözleşmelerinde ise iki konfederasyon arasındaki farkın kapandığı görölmektedir. Yapılan toplu iş sözleşmelerinin %50,3'ü UNT bünyesindeki, %45,2'si ise CNT bünyesindeki sendikalarla imzalanmıştır. Bu istatistikî bilgilerden UNT'nin daha çok kamu işletmelerinde örgütlü olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

CTV'den ayrılan sendikaların aynı sıra, Bolivarıcı İşçi Gücü (*Forcea Bolivarianos de Trabajadores*; FBT) de UNT'nin kurulmasında önemli bir rol oynamış; UNT'nin kuruluşundan sonra ise FBT'ye bağlı birçok sendika ayrılarak UNT'ye katılmıştır.

FBT, Chavez'in iktidara gelişine destek sağlamış ve Chavez karşıtı darbe girişimine tepki göstermiştir. FBT'nin, "*Chavista Sendikacılığı*" olarak da bilinen sendikal eğilimi UNT bünyesinde bazı tartışmalara yol açmıştır. Chavez iktidarı ile organik bağları bulunan FBT'nin ve FBT'den UNT'ye geçen sendikaların eğilimi, UNT bünyesindeki Chavez karşıtı olmamakla beraber bağımsız sendikacılıktan yana olan sendika liderleri tarafından eleştirilmektedir. Fakat bu görüş ayrılığı –en azından şimdilik- UNT içinden kopmalara yol açmamıştır (Gindin, 2006: 118–119).

Bolivarcı–Chavist Hareket’in siyasi pratiklerle ilişkilerine bakıldığında ise; Chavez’in ve Beşinci Cumhuriyet Hareketi’nin siyasi partiler içinde yalnız kaldığı söylenebilir. Demokratik Koordinasyon⁴¹ üyesi olan siyasi partilere bakıldığında bu durum iyice netleşmektedir. Sözkonusu platforma katılan siyasi oluşumlar arasında; AD ve COPEI gibi merkez partilerin yanı sıra, Venezüella Komünist Partisi ve Leninist eğilimli Kızık Bayrak Partisi ile sosyalist çizgide denilebilecek Venezüella Devrim Partisi ve Sosyalist Lig gibi siyasi parti ve kurumlar ve “*Sosyalizme Doğru Hareket*” (MAS) gösterilebilir. Bu siyasetler arasından MAS ve Venezüella Komünist Partisi 1998 yılındaki devlet başkanlığı seçimlerinde Chavez’i desteklemişler ve fakat 1998–2002 yılları arasındaki icraatları yeterli görmeyerek desteklerini tamamen çekmişlerdir.

5.4.Bolivarcı Devrim ve İdeoloji:

Chavez’in siyasi partiler ve sendikalarla olan ilişkilerine değindikten sonra, Bolivarcı Devrim’in hangi ideolojik yaklaşımlarla ilişkilendirilebileceğine dair yapılacak değerlendirme önem kazanmaktadır.

Chavez’in İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde ve sonrasında ortaya çıkan ulusalcı-popülist liderlerle özdeşleştirilmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Bu bağlamda, Chavez’in Arjantinli Peron veya Meksikalı Cardenas gibi liderlerle benzer ve onlardan ayrılan yönlerine ilişkin bazı çalışmalar yapılmıştır. Weyland, Chavez’i

⁴¹ *Demokratik Koordinasyon* üyesi siyasi yapılar içinde sol eğilimli olanların yanı sıra “Öncelikle Adalet” (*Primera Justicia*) gibi aşırı sağ temsil eden ve hatta faşist olarak nitelenebilecek siyasi partiler de bulunmaktadır. Bu durum oldukça ilginç bir platformun yaratıldığını tescil etmekle birlikte, sözkonusu platform, oldukça heterojen ve bu bağlamda da kurumsallaşma derecesi düşük bir yapılanma olarak Venezüella’daki siyaset sahnesinde yer almaktadır.

neopopülist ve milliyetçi bir lider olarak tanımlamaktadır. Weyland'ın bu tanımı yapmasında, Chavez'in ithal ikameci ekonomi modelini yeniden canlandırmaya yönelik girişimlerinin ve anti-emperyalist söylemlerinin etkili olduğu ileri sürülebilmektedir (Connif, 1999: 237–240). Buna karşılık Ellner ve Hellinger (2003:224) ise bu tanımlamayı reddederek, Chavez'in neopopülist ve milliyetçi olarak nitelenmesini, Chavez'e yapılacak bir haksızlık olarak değerlendirirler.

Söylem düzeyinde bakıldığında Chavez'i popülist veya milliyetçi/ulusalcı bir lider olarak nitelemek bir dereceye kadar kabul edilebilirlik taşımaktadır. Gerçekten de Chavez, Venezüella'nın siyasi ve iktisadi bağımsızlığına dair söylemleri, ABD karşıtı demeçleri ve sürekli Simon Bolivar'a atıfta bulunmasıyla popülist-ulusalcı bir lider olarak tanımlanabilir. Fakat Ercan (2006:84)'ın da altını çizdiği gibi, bir lideri ya da o liderin izlediği siyasi çizgiyi popülist olarak niteleyebilmek için, o liderin verdiği demeçleri tek veri olarak kullanmak, yeterli bir açıklamaya karşılık gelmiş olmaz. Bunun yanı sıra, Chavez'in uygulamaya çalıştığı ekonomik program ile ithal ikameci politikaları birbirinin devamı olarak nitelemek, Chavez iktidarının ve Bolivarcı Devrim'in kendine özgü yanlarının da göz ardı edilmesi demektir. Başka bir deyişle Chavez'i ve Bolivarcı Devrim'i arkasında yatan sınıfsal süreçlerden bağımsız olarak ele almak ve Chavez iktidarını popülizm türü olarak nitelemek, yeterince doğru bir yaklaşım değildir.

Yukarıdaki tartışmayı örneklerle somutlayacak olursak; Arjantinli lider Carlos Menem'in ve hatta Peru diktatörü Fujimoro'nun da popülist, neopopülist ve milliyetçi olarak nitelenmelerine sıkça rastlanmaktadır. Bu liderler, *ulusal*

bağımsızlık gibi söylemler geliştirmiş olmalarına rağmen; Arjantin ve Peru kapitalizmlerinin neoliberal politikalar doğrultusunda yeniden yapılandırılması konusunda, etkin roller oynamışlardır. Bu durumda da, popülist, neopopülist ve milliyetçi gibi nitelermelerin bir taraftan yukarıda verilen örneklerle ilişkilendirilmeleri diğer taraftan ise Chavez'e yönelik olarak kullanılmaları, söz konusu nitelermeleri anlamsızlaşmaktadır. Bu noktada Ellner ve Hellinger'in bu nitelermeleri niye Chavez'e yapılan haksızlık olarak değerlendirdikleri de daha anlaşılır olmaktadır.

Söylem düzeyinden Chavez'in ilişkilendirildiği başka bir ideoloji ise sosyalizmdir. Gerçekten de Chavez, yaptığı konuşmalarda sosyalizm kavramını sıkça ve farklı anlamlara gelebilecek şekilde kullanmıştır.

Verdiği bir demeçte Chavez, Bolivarcı Devrim'i 21.yy'nin şartlarına uygun bir sosyalizm anlayışı olarak tanımlamaktadır. Chavez, hümanist ve demokratik bir sosyalizm olarak tanımladığı Bolivarcı Devrim'in, anti-neoliberal, anti-emperyalist ve hatta anti-kapitalist yanlarını birçok defa vurgulamıştır (Martin, 2005:1-3).

Bir konuşmasında ise Chavez (2005:10), katolik-hristiyan inancı ile bağlantılar kurmakta, İsa Peygamber'in de eğer yaşasaydı kapitalizme karşı mücadele edeceğini iddia etmekte ve hristiyanlık inancının sosyalizme daha yakın bir inanç olduğunu ileri sürmektedir.

Başkan Hugo Chavez'in kardeşi ve Küba'nın Venezüella büyükelçisi olan Adan Chavez ise kendisiyle yapılan bir röportajda; Bolivarcı Devrim'i, önceleri kapitalizm ile sosyalizm arasında üçüncü bir yol olarak kurumsallaştırılmaya çalıştıklarını ve fakat ilerleyen süreçte bunun mümkün olmadığını görerek kapitalizme karşı oluşturulabilecek tek toplumsal düzenin sosyalizm olduğunu söylemektedir. Kendisini Marksist olarak tanımlayan Adan Chavez; Bolivarcı Devrim'i, Latin Amerika'nın kendi tarihindeki siyasi öğretiler ile – ki bu Simon Bolivar'ın öğretileridir- Marksizmin bilimsel yaklaşımının bir ortaklığı olarak nitelemektedir (Woods, 2005:1).

Ulusalcı-popülist ve sosyalist nitelemelerinin yanı sıra, Bolivarcı Devrim ve Chavez yönetimine ilişkin otoriter demokrasi, seçilmiş diktatörlük, bölgenin negatif gücü ve demokrasiye tehdit gibi genelde ABD merkezli geliştirilen yakıştırmalar da kullanılmaktadır. Kuşkusuz ABD merkezli geliştirilen bu yakıştırmalar; bir iktidarın ideolojik yönelimlerini betimlemekten çok, başka bir iktidarın kendi ideolojisi doğrultusunda yakıştırmalarda bulunmasından öteye bir anlam taşımamaktadır. (Wingerter, 2006:2).

Bolivarcı devrim'in ABD karşıtı siyasi konumlanışı Latin Amerika ölçeğinde oldukça önemli olmakla birlikte; Venezüella'da bazı siyasi kesimler, Chavez'e karşı cephe almaksızın, yapılanları yeterli görmemekte ve sürecin hızlandırılmasını istemektedirler. Çoğunlukla sınıf bilincine erişmiş sendikalar, mahalle ve halk kooperatifleri, toplumsal köylü hareketleri ve özellikle işçi yönetiminde olan işletmeler ve hareketlerde örgütlenen solcu gruplar sosyalleştirme sürecinin

hızlandırılması, işgücünde %50'yi bulan işsizliğin ve yarı-işsizliğin azaltılması için yerel üretim işletmelerinin çoğaltılması talep etmektedirler. Aynı zamanda, seçimde adayların tabandan değil yukarıdan seçilmesini antidemokratik bularak eleştirmektedirler (Petras, 2005:4).

Chavez'e ve Bolivarcı Devrim'e atfen kullanılan bütün ideolojik eğilimler ve yakıştırmalar; Bolivarcı Devrim olgusu sınıfsal süreçler üzerinden değerlendirilmediği sürece, yeterince açıklayıcı olmaktan uzak olmaktadır. Başka bir deyişle, Chavez'i ve Bolivarcı Devrim'i tarihsel süreklilik ve bütünlük içinde değerlendirmek ve bunları arkasındaki toplumsal ilişkiler üzerinden okumak, Chavez'i ve Bolivarcı Devrim'i herhangi bir ideoloji ile ilişkilendirebilmenin ön koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Chavez'in iktidara geliş sürecini toplumsal sınıflar temelinde değerlendirecek olursak; neoliberalizmin kendini hissettirmesiyle birlikte, Venezüella kapitalizminin yeniden yapılandırılma sürecine girdiği ve muazzam bir mülksüzleşme ve proleterleşme dalgasının başladığı tespit edilmelidir. Kamu tekelindeki bazı stratejik sektörlerin özelleştirilmeleri, eğitimin serbest piyasa koşullarına göre yeniden düzenlenmesi, ticaret rejiminin serbestleştirilmesi ve korumacı devlet politikalarından tamamen vazgeçilmesi gibi bilinçli olarak yürürlüğe konulan politikalar, ülkenin toplumsal ve sınıfsal yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır.

Yukarıda belirtilen değişikliklerden en önemlisi işçi sınıfının yapısında ciddi bir farklılaşma ve tabakalaşmanın ortaya çıkmasıdır ki; söz konusu farklılaşma ve

tabakalaşmanın dolaysız sonucu olarak Bolivarcı-Chavist Hareket'in taban kitlesinin doğduğu ileri sürülebilir.

Bolivarcı Devrim öncesinde AD ve COPEI'nin neoliberal süreçte uyguladıkları ekonomi politikalarının, yine bu süreçte oluşan işçi sınıfı kitlesinin taleplerini karşılayamamaları ise Venezüella'nın kemikleşmiş siyasi geleneğini kırmış ve Chavez iktidarına giden yolu açmıştır.

Neoliberalizmle birlikte mülksüzleşen ve proleterleşen kitlenin, Chavez iktidarı süresince Bolivarcı Devrim ile olan bağının daha da güçlendiği söylenebilir. Nitekim 2000 yılındaki genel seçimleri kazanması, 2002'deki darbe girişiminin geri püskürtülmesi ve son olarak da 2004 yılındaki referandum ile, Bolivarcı Devrim, söz konusu mülksüzleşen ve proleterleşen kitlenin de ortağı olduğu bir iktidar bloğunu anımsatmaktadır⁴².

Ancak sadece seçimlerde elde edilen başarılar ve askeri darbe girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerinden Chavez iktidarını saf bir işçi sınıfı iktidarı olarak kavramsallaştırmak da çok doğru olmayacaktır. Venezüella'nın en stratejik üretim sektörü olan petrol üzerindeki mülkiyetin henüz tam olarak

⁴² Chavez'in uygulamaya koyduğu çeşitli sosyal projelerin de bu konuda oldukça etkili olduğu söylenebilir. Chavez iktidara geldikten sonra kurduğu ve yoksul Venezüellalara yiyecek, yurt, yol parasını da içeren bedava lise eğitimi sağlayan *Mission Ribas*'ın bütçesi 2005 yılında yapılan düzenlemelerle ayda 50 milyon dolara kadar yükseltilmiştir. Bu kurumundan mezun olanların büyük çoğunluğu ise üniversite eğitimi veren *Mission Sucre* kurumuna kaydolmuştur. Bu yılın sonuna kadar *Mission Ribas*'tan yaklaşık 210,000 kişi'nin mezun olacağı tahmin edilmektedir. Bu konuda bakınız: S. Munckton (2005).

kamusallaştırılamaması ve yabancı petrol şirketleri ile yapılan bazı anlaşmalar –daha önceki dönemler ile kıyaslandığında az da olsa- uluslararası sermaye odaklarının Venezüella ekonomisi ve Chavez yönetimi üzerinde baskı kurabilmesinin önünü açan bazı gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Chavez iktidarı süresince, devlet mülkiyetindeki petrol şirketi olan PDVSA'nın yönetim kurulunun Bolivarcı Devrim karşıtı unsurlardan tasfiye edilmesi ve Venezüella'da faaliyette bulunan yabancı petrol şirketleri üzerindeki vergilerin artırılmasının yanı sıra toprak reformu uygulamaları ve işçi kooperatifleri deneyimi ise Chavez yönetimin sınıfsal karakterini burjuvazinin çıkarlarından uzaklaştırmaktadır (Fox, 2006:1–2). Özellikle işçi kooperatifleri deneyimi ve toprak dağıtılan ailelerin kollektif tarım yapmaya teşvik edilmeleri, bugünün Venezüella'sını geçmiş dönemlerdeki korporatist uygulamalarda bulunan Peron'un Arjantin'inden veya Cardenas'ın Meksika'sından çok daha ilerilere taşımaktadır.

Bolivarcı-Chavist Hareket'in kitle tabanını neoliberalizmin mülksüzleştirme ve proleterleştirme sonuçlarına bağlayan Petras (2005:1–2) ise Chavez yönetiminin içindeki sınıfsal farklılıklara değinmektedir. Chavez hükümeti'nin Venezüella'da "21. yy Sosyalizmi" denen bir projeyi dile getirmeye başlaması Bolivarcı Devrim'in içinde sağ ve sol kanatların olduğu gerçeğini gözden kaçırmamıza yol açmamalıdır. Petras'a göre, Chavez yönetimi içindeki sağ kanat sağlık ve eğitim için bütçeden daha fazla pay ayırmayı kabul etmekle birlikte mülkiyet sisteminin değişmesine karşı bir tavır almaktadır. Bu mücadele içinde sağ kanat, bir işçi denetimini değil, işçilerle mülk sahipleri arasında bir tür korporatist işbirliği ilişkisini yeniden tesis etmeyi

savunmaktadır. Sol kanat ise, bunun mümkün olmadığını çünkü kapitalistlerin işçiler tarafından üretime ilişkin alınan tüm kararlarını sabote edeceklerini ileri sürmektedir.

Sonuç itibariyle, Venezüella'daki Bolivarcı Devrim olgusuna ve Chavez iktidarına yönelik net bir sınıf iktidarı tanımı yapmak pek mümkün görünmemektedir. Venezüella'da yaşananları, bir toplumsal sınıfın başka bir toplumsal sınıfın iktidarını elinden alıp kendi iktidarını kurması olarak ele almaktan ziyade, sınıflar arası mücadelede bir aşama olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Ercan (2006:68-69)'a göre, bu konuda en anlamlı değerlendirmeyi de Marksist kuramcı Gramsci'ye atıfta bulunan Chavez'in bizzat kendisi yapmaktadır:

“Antonio Gramsci'yi hatırlayarak, Venezüella'da gerçek bir kriz, fakat tarihsel bir kriz olduğunu söyleyerek başlamak istiyorum. Bildiğiniz üzere Gramsci'ye göre gerçek kriz, bir şeyin ölmek üzere olduğu ama henüz ölmediği, aynı zamanda bir şeyin doğmak üzere olduğu ve fakat henüz doğmadığı bir durumu anlatıyor. Bu, tarihsel krizdir. Venezüella'da olan da tam budur”.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın birinci bölümünde, sendika-dışı emek hareketlerinin kuramsal ve metodolojik çerçevesi başlığı altında, *toplumsal hareket*, *toplumsal hareket sendikacılığı* ve *sendika-dışı emek hareketi* kavramlarını birbirlerine benzeyen ve birbirlerinden farklılaşan yönleriyle ele almaya çalıştık. Yeni toplumsal hareket kavramının daha çok sanayi sonrası toplum veya postmodern kuramcılarının tercih ettiği bir kavram olduğunun altını çizerek, sözkonusu kavramın emek temelli örgütlenmelerden çok, kadın hareketleri, çevre hareketleri ve etnik kimlik taleplerini gündeme getiren sosyal oluşumlara yönelik olarak kullanıldığını vurgulamaya çalıştık. Bazı sosyal hareket kuramcılarının tezleri üzerinden toplumsal hareket kavramının yaptığı kimlik vurgusuna dikkat çektik ve sözkonusu tezlere yönelik eleştirilerimizi sunduk.

Yine bu bölümde, toplumsal hareket sendikacılığı kavramını emek temelli bir hareket olarak değerlendiren görüşlere yer vererek toplumsal hareket sendikacılığının nesnel ve öznel nedenlerini temellendirmeye çalıştık. Öncelikle, THS'nin neoliberalizmle birlikte ortaya çıkan mülksüzleşme ve proleterleşme dalgalarının yeni bir sendikacılık anlayışına duyulan gereksinimler üzerindeki belirleyici etkilerinden bahsederek, çeşitli THS tanımlamaları eşliğinde geleneksel sendikacılık anlayışının işlevsizleşme sürecine değindik. Bununla birlikte, THS'ye yönelik bazı eleştirel değerlendirmeler ile THS savunucuları arasında gerçekleşen tartışmalara yer verdik.

Birinci bölümün son kısmında ise sendika-dışı emek hareketi kavramı üzerinde durarak, sözkonusu kavramı neden tercih ettiğimizi vurgulamaya çalıştık. Bunu yaparken; öncelikle, sendika-dışı emek hareketlerinin oluşum süreçlerini açıklamaktan ziyade bu hareketleri betimlemek açısından işlevsel olan kent yoksulları, kır yoksulları ve yerli halk hareketi gibi terimlerin neden tek başlarına açıklayıcı olamadıklarına dair fikirlerimizi aktardık. Kent yoksulu ve kır yoksulu terimlerinin, sendika-dışı emek hareketleri kapsamında ele aldığımız MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist Hareket'in kitle tabanına sınıfsal oluşumlardan çok, sosyo-ekonomik kategoriler olarak baktığının altını çizerek, sözkonusu kategorik değerlendirmenin tarihsel bir süreci açıklamak konusunda yetersiz kalacağını belirtmeye çalıştık. Yerli halk hareketi teriminin ise, başka bir kimlik kategorisi – yani etnik kimlik kategorisi- üzerinden EZLN'i değerlendirmeye tabi tuttuğunu belirtmeye çalışarak aynı yanlışlığı tekrarladığını savunduk. EZLN, MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist Hareket'in toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler dikkate alınmadan değerlendirilmesinin doğru olmayacağına işaret ederek, sınıfsal süreçleri sözkonusu hareketlerin ortaya çıkmasındaki temel neden olarak gördüğümüzü aktarmaya çalıştık. Bu bağlamda, sınıfsal süreçler ile sosyo-ekonomik ve etnik kategoriler arasındaki farklı noktalara dikkat çekerek, postmodernizmin toplum algısını elimizden geldiğince eleştirel bir değerlendirmeye tabi tuttuk. Eleştirel değerlendirmeyle birlikte ise ele aldığımız toplumsal oluşumları toplumsal hareket olarak değil, sendika-dışı emek hareketi olarak kavramsallaştırmanın çalışmamızın amacına daha uygun olacağını ifade etmeye çalıştık.

İkinci bölümde ise sendika-dışı emek hareketlerini bir sonraki bölüme bırakarak, Latin Amerika ülkelerinden Meksika, Brezilya, Arjantin ve Venezüella'nın emek hareketi tarihlerine kısaca göz attık. Venezüella hariç incelediğimiz diğer Latin Amerika ülkelerinde erken dönem emek hareketlerinde görülen radikal eğilimleri belirlemeye çalıştık. Venezüella için ise böylesi radikal emek hareketlerine örnek verebilmenin zor olduğuna işaret ettik. Bu bölümde, Meksika tarihinde kırsal alanda da emek hareketlerinin ortaya çıktığını Villa ve Zapata örnekleriyle somutlayıp, Latin Amerika'nın incelediğimiz diğer ülkelerinde ise kırsal kesimi temsilen ciddi bir sınıfsal çatışmaya rastlamadığımızı vurguladık. Yine bu bölümde Latin Amerika ülkelerinde görülen emek hareketlerinde ciddi bir değişimi yansıtan korporatist uygulamalar temelinde ortaya çıkan ve emek-sermaye ilişkilerine değinmeye çalıştık. Meksika'da Cardenas, Brezilya'da Vargas ve Arjantin'de Peron iktidarları dönemlerindeki korporatist uygulamaları belirleyerek, emek örgütleri ile devlet arasında gelişen ilişkileri aktardık. Venezüella'da ise emek örgütleri ile *Demokratik Eylem Partisi* (AD) arasındaki yakınlaşmalara değinmemize rağmen, bu ülkedeki emek-sermaye ilişkilerinin diğer ülkelerdeki gibi kurumsallaşmış bir korporatist örgütlenme modelini tam olarak barındırmadığını söylemeye çalıştık. Bununla birlikte yine bu bölümde, çeşitli kuramcılar tarafından geliştirilen korporatizm tanımlarına ve korporatizm kavramının farklı tarihsel dönemler içinde yansıttığı farklı anlamlara değindik.

İkinci bölümün ikinci kısmında ise, Latin Amerika ülkelerinin neoliberalizmle tanışma sürecine; ya da başka bir deyişle Latin Amerika kapitalizminin neoliberal politikalar doğrultusunda yeniden yapılandırılma sürecine, yer verdik. Bu bölümde

ilk olarak incelediğimiz ülke olan Meksika'daki korporatist uygulamaların neoliberalizmle birlikte nasıl bir işlevsizleşme sürecine girdiğini toplumsal sınıflar açısından değerlendirdik. Aynı şekilde; Brezilya'da ve Arjantin'deki emek-sermaye ilişkilerinin yeniden düzenlenme sürecini ele aldık ve Venezüella'daki sendika konfederasyonlarının hükümetlerle kurdukları iyi ilişkilerin emekçi sınıfların çıkarlarını korumak konusunda -neoliberal dönemde- tamamen yetersiz kaldığının altını çizdik.

Üçüncü ve son bölümde ise sendika-dışı emek hareketleri kapsamında değerlendirdiğimiz; EZLN, MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist Hareket'i çeşitli yönleriyle ele aldık. Bu bölümde her hareketin; ortaya çıkış süreçlerini, eylem pratiklerini, örgütlenme modellerini, sendikalar ve siyasi partilerle olan ilişkilerini ve de ideolojik eğilimlerini tespit etmeye çalıştık. EZLN'i incelerken; bu hareketin kitle tabanının yerli komünlerinden oluşmasından dolayı, ilkel sermaye birikimi sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal ve kültürel farklılaşmalardan kısaca bahsetmeyi gerekli gördük ve bu farklılaşmalara çalışmamızda yer verdik. Neoliberalizmle birlikte iyice serbestleştirilen ticaret rejiminin yerli komünlerinin toplumsal ve sınıfsal yapısını nasıl etkilediğini açıklamak suretiyle, hareketin ortaya çıkış sürecinin nesnel temellerini belirlemeye çalıştık. EZLN'i incelerken dikkatle ele aldığımız en önemli konulardan biri ise, hareketin taban komitelerinin ve örgütlü olduğu belediyelerin yürüttüğü dolaysız katılıma dayanan demokratik yönetim anlayışı ve kadın-erkek ilişkilerinde görülen sosyal eşitlik durumu oldu. Bu kısımda, sosyal eşitlik temelinde yapılanmış siyaset anlayışının ve bu yine bu temelde düzenlenmiş kadın-erkek ilişkilerinin -postmodern kuramcılarının ileri sürdüklerinin

aksine- EZLN'in kendi iradesiyle yarattığı alternatif siyaset kurumundan çok, komünal mülkiyet etrafında örgütlenen toplumsal ilişkilerin hala devam etmesinden kaynaklandığını açıklamaya çalıştık.

MST'yi incelerken de, neoliberalizmle birlikte Brezilya'nın kırsal alanlarındaki sınıfsal süreçlerin daha da keskinleştiğini vurgulamaya çalışarak, nesnel olarak kurulan toplumsal zemini tanımlamaya çalıştık. MST araştırmamızda dikkati çeken en önemli konulardan biri ise, Lula hükümeti ve İşçi Partisi (PT) ile MST arasındaki inişli çıkışlı ilişkiler oldu. MST ile PT arasında başlangıçta son derece yakın olan ilişkilerin, PT iktidarı döneminde ise Lula'nın işbaşına gelmeden önce verdiği sözlerin bir kısmını tutamamasının sonucu olarak inişe geçmeye başladığının altını çizdik. MST araştırmamızda, katolik-hristiyan inancının Brezilya özneline ve Latin Amerika genelindeki istisnai durumu ise dikkatimizi çeken diğer bir unsur oldu.

Bilinen adıyla “*Piqueteros Hareketini*”, yani MTD'yi ele alırken de, EZLN ve MST araştırmalarımızda yaptığımız gibi, neoliberalizmle birlikte ortaya çıkan nesnel gelişmelerin altını çizerek, mülksüzleşme ve proleterleştirme süreci ile bağlantılı olarak Arjantin'deki İşsiz İşsizler Hareketi'nin kitle tabanının sınıfsal oluşum sürecini belirlemeye çalıştık. MTD kısmında değerlendirmeye çalıştığımız en önemli konulardan biri ise, işçi sınıfının mücadelesi içinde MTD'nin nasıl konumlandırılabilceğine dair yürüttüğümüz tartışma oldu. Bu konuda birbirine karşı ileri sürülen tezlerden faydalanarak ve MTD'nin eylem pratiklerini değerlendirerek kendi görüşümüzü belirlemeye çalıştık. MTD incelememizde, ayrıca, 2003 yılında

devlet başkanı seçilen sol peronist lider Kirchner'in uygulamaya koyduğu sosyal politikaların MTD üzerinde ne gibi etkiler yarattığını tartışmaya çalıştık.

Üçüncü bölümün son kısmında ise Bolivarcı-Chavist Hareketi ele aldık. Hugo Chavez'i iktidara taşıyan tarihsel bir sürecin parçası olarak değerlendirdiğimiz Bolivarcı-Chavist Hareket'in, Caracoza İsyanı ile birlikte yükselişe geçen ve Chavez'i bir lider olarak neoliberalizme karşı siyaset sahnesine çıkaran ve işçi sınıfının en alt tabakalarını temsil eden bir emek hareketi olarak kavramsallaştırmaya çalıştık. Yine bu kısımda, Chavez'in iktidara geliş sürecinde ve iktidarı sırasında ülkenin en büyük sendika konfederasyonu olan CTV'in Bolivarcı Devrim karşıtı tutumundan bahsedip içerisinde CTV'nin de yer aldığı ulusal ve uluslararası düzeyde oluşturulan Chavez karşıtı girişimlerden bahsettik. Bolivarcı Devrim ve Chavez'in iktidar sürecini incelerken, sözkonusu iktidar sürecinin, sadece söylemlere dayanarak, çeşitli ideolojik eğilimlerle birlikte anılmasının açıklayıcı olamayacağının ve Chavez'in uygulamalarının toplumsal sınıflar üzerindeki etkileri üzerinden dikkate alınması gereken bir durum olduğunun altını çizdik. Özellikle işçi kooperatifleri deneyimine atıfta bulunarak, Bolivarcı Devrim'in geçmiş dönemlerdeki korporatist uygulamalardan farklılaştığını vurgulamaya çalıştık.

Şimdi de araştırma soruları eşliğinde sendika-dışı emek hareketlerine ilişkin değerlendirmelerimizi sunalım:

i-) Sendika-dışı emek hareketleri hangi ekonomi politikalarına karşı nasıl taleplerle ortaya çıkmışlardır?

Sendika-dışı emek hareketi olarak tanımladığımız bu hareketler genel olarak Latin Amerika kapitalizminin neoliberal ideoloji doğrultusunda yeniden yapılandırılma sürecine karşı ortaya çıkmışlardır. Durum tespiti yapmamız gerekirse; Meksika’da ticaret rejiminin serbestleştirilmesi dolaysız tarım üreticilerinin yaşamlarını olumsuz yönde etkilemiş, özerk yerli komünlerinin temelini sarsmıştır. Komünlerin yüksek maliyetli tarım ürünleri yabancı ülkelere gelen ucuz tarım ürünleriyle rekabet edememeye başlamıştır. Bunu dışında yerli komünlerinin dışlanmış marjinal topluluklar olmaktan çok, yeni Pazar alanları olarak görülmeye başlanması, yerli topraklarının; büyük ölçekli üretim yapan çiftçilere devredilmesinin şiddet içeren biçimde devletçe desteklenmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca petrol sanayisinin 1980ler boyunca Chiapas’ta öneminin artması, işgücü talebinin bir bölümünün yoksullaşan ve mülksüzleşen yerli komünlerden sağlanmasını beraberinde getirmiştir.

Brezilya’da da değişen emek-sermaye ilişkisinin toprak mülkiyeti üzerinde yarattığı etki Meksika ile benzeşmektedir. Toprak mülkiyetinde tekelleşmenin teşviki ve ithalat rejiminin liberalizasyonu yoksullaşan, mülksüzleşen ve proleterleşen kırsaldaki dolaysız üreticinin konumunu olumsuz yönde etkilemiştir.

İşte bu süreçte gerek EZLN ve gerekse MST kaybedilen toprakların geri alınması ve kendi kolektif üretimlerini yapabilecekleri özerk alanlar (MST sadece iktisadi EZLN ise hem iktisadi hem siyasi özerklik) talepleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu örgütler neoliberalizme karşı kıtasal ve dünya çapında bir mücadele örgütlemek, organik tarım üretiminin teşvik edilmesini sağlamak ve genleriyle oynanmış tarım

ürünlerinin pazardaki ağırlığını kırılmasını sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda eylemler ve toplantılar örgütlemektedirler.

Arjantin'de ise özellikle 90lı yıllar boyunca ithalat rejiminin serbestleştirilmesi ve mali liberalizasyona gidilmesi, ilk yıllarda anti-enflasyonist sonuçlar verse de, ilerleyen yıllarda yüklü miktarda sermaye kaçışına yol açmış ve para krizinin sonucu iç faizler yükselmiş, reel üretime dönük sermaye gruplarının iflasına yol açmış ve işsizlik vahim boyutlara ulaşmıştır. Dolayısıyla –esnek istihdam modellerinin ve ücret esnekliğinin de benimsenmesiyle- geçici ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalan yeni bir işçi kitlesi ortaya çıkmıştır. İşte bu süreçte MTD; geçici iş, iş güvencesi, temel ihtiyaçların(su ve ekmek gibi) ücretsiz temin edilmesi gibi kısa vadeli ve devlet merkezli kalkınma politikalarının benimsenmesi, dış borçların ödenmemesi ve IMF ile görüşmelerin kesilmesi gibi orta ve uzun vadeli taleplerle ortaya çıkmıştır.

Venezüella'da ise demir-çelik fabrikaları gibi stratejik işletmelerin kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçmesi, petrol gelirlerinden sosyal harcamalara ayrılan payın ciddi oranda azaltılması ve reel ücret seviyelerinin elli yıl öncesinin seviyelerine gerilemesi gibi durumlar gerçekleşmiştir. Yaşanan sosyal ve ekonomik sıkıntılar 1989 yılında Caracoza isyanına yol açmış ve Chavez'in iktidara geliş süreci ile AD ve COPEI gibi siyasal partilerin kan kaybetmesi bu sıkıntılar tarafından belirlenmiş süreçler olarak Venezüella tarihindeki yerlerini almışlardır.

ii-) Sendika-dışı emek hareketlerinin örgütlenme modelleri nelerdir ve hangi maddi temeller üzerinde şekillenmiştir?

Her örgütlenme (bolivarcı-chavist hareket hariç) yatay ve katılımcıdır. Yerli komünlerin, köylü grupların ve mahallelerin hep birlikte katıldıkları karar alma süreçleri söz konusudur. EZLN'in örgütlenme modelinin ilkel komünal toplumdan kalma bir anlayış olarak yorumlamak mümkündür. İlgili kısımda belirtildiği gibi, JBG'lerin idare anlayışı ile Iroquois yerlilerinin halk meclisleri ilginç benzerlikler taşımaktadır.

MST'nin kolektif örgüt ve karar alma süreçlerini kırsaldaki küçük üretici ve tarım işçisinin büyük toprak sahibine karşı geliştirdiği bir savunma mekanizması olarak değerlendirmek mümkündür. Bu savunma mekanizmasının iki ayrı zorunluluktan doğduğu iddia edilebilir: 1-Paramiliter unsurlara karşı birlik içinde davranma zorunluluğu, 2-Özel mülkiyete dayalı rekabetçi bir tarım üretimi için sermaye yetersizliğinin yarattığı zorunluluk...

MTD'nin şehir merkezlerinden uzak yerleşim yerleri olan "barrio"larda örgütlenmesini, işsiz işçilerin yaşamlarını idame ettirebilmek için hayatın daha az pahalı olduğu yerlerde kümelenmesinin yarattığı bir zorunluluk olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

Bolivarcı-Chavist hareketin örgütlenme anlayışı ise, bu hareketin aynı zamanda iktidarın bir parçası olmasından dolayı, farklılık arzeder. Kuşkusuz, iktidarın Bolivarcı-Chavist harekete yakın bir parti ve devlet başkanıyla temsil edilmesi

merkeziyetçi bir yapının varlığına işaret eder ve fakat Bolivarcı Devrim, iktidarın devralınmasından sonra taban örgütlenmelerine özel önem atfetmiş; işçi kooperatifleri, kollektif tarımın teşviki ve Bolivar Çemberleri deneyimlerini hayat geçirmiştir.

Sonuç itibariyle sendika-dışı emek hareketlerinden hiçbiri kendileri içinde tabakalaşmaya yol açacak kadar uzun bir sürecin sonrasında oluşmamıştır. Neoliberalizmin yoksullaştırma, mülksüzleştirme ve proleterleştirme dalgalarının hızı olası bir tabakalaşmanın meydana gelmesine izin vermeyecek kadar hızlı gelişmiştir. Dolayısıyla tabakalaşma olmadığı için de hareketlerde hiyerarşik örgütlenme anlayışına rastlanmamaktadır.

iii-) Sendika-dışı emek hareketlerinin izlediği eylem biçimleri arasındaki benzer ve farklı yönler nelerdir?

Her hareketin çeşitli “doğrudan eylem” biçimleri kullandıkları söylenebilir: EZLN, silahlı mücadele, toprak işgali, miting ve yürüyüş; MST, toprak işgali, miting ve yürüyüş; MTD ise yol kesme, fabrika ve belediye binalarının işgali gibi doğrudan eylem biçimlerini tercih etmektedirler. Bolivarcı-Chavist hareketin ise söz konusu doğrudan eylem biçimlerinin (silahlı mücadele hariç) yanı sıra kendisini destekleyen sendikalar vasıtasıyla grev, toplu sözleşme gibi organize direniş biçimlerine de başvurduğu söylenebilir. Ayrıca bu hareketin Chavez aracılığıyla düzenli olarak genel ve yerel seçimlerde temsil edildiğini söylemek yanlış olamayacaktır.

iv-) EZLN ve MST kitle tabanlarındaki yerli ve yerli/siyah etnik unsurlar dolayısıyla kimlik politikası yürüten toplumsal hareketler olarak tanımlanabilir mi?

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; bu çalışmadaki temel amacımız, hareketleri kuramsal ve ideolojik yaklaşımları üzerinden kategorize etmek değildir. Amacımız, hareketlerin ortaya çıkış süreçlerinin ardında yatan sınıflar mücadelesindeki değişen dengeleri açıklamak ve bu süreçte yoksullaşma, mülksüzleşme ve proleterleşme dalgalarının yeniden biçimlendirdiği işçi sınıfının geçirdiği yapısal değişiklikleri ortaya koymaktır.

EZLN ve MST'yi kimlik eksenli tanımlayan yaklaşımların, dinamik bir sınıfsal süreci göz ardı edip, kültürel kategoriler ve talepler üzerinden bu hareketleri değerlendirmeye çalıştıklarını düşünüyoruz. Hareketlerin önder kadrolarının verdiği demeçlerin özellikle EZLN'in kimlik eksenli bir hareket olarak tanımlanmasında etkili olduğunu düşünüyoruz. EZLN önderliği –özellikle Marcos'un demeçlerinde bu durum net olarak görülmektedir- sol postmodern dünya görüşüne sahip bir politik hareket olarak tanımlanabilir. Ancak bu postmodern dünya görüşü kapitalist ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını ve toplumda yarattığı sonuçları açıklamakta yetersizdir. Nitekim Marcos'un postmodern söylem biçimlerine ağırlık vermesine rağmen, EZLN'in isyan sürecini açıklarken kullandığı terminoloji postmodern değil Marksist ya da Marksizan olarak nitelenebilir. MST önderliğinin demeçlerinde ise “yerli ve siyah halk”ın kimlik taleplerine dair herhangi bir vurguya rastlanmamakta; tam aksine kendilerini işçi sınıfının bir parçası olarak gördüklerini söylemektedirler.

v-) MTD'nin kitle tabanı ile işçi sınıfı arasındaki ilişki nasıl tanımlanabilir?

MTD'yi Arjantin işçi sınıfının yeniden oluşum sürecinin bir bileşeni olarak görüyoruz. MTD ne şehirli sanayi işçisiyle tamamen özdeş, ne ona karşı, ne işlevsiz ne de sınıfın dışında ayrı bir toplumsal hareket olarak tanımlanmalıdır. MTD'nin var oluşu her yönüyle sınıfsal süreçlerle açıklanabilir.

vi-) Bolivarcı-Chavist hareketi farklı kılan unsur olarak iktidarda olmanın yarattığı sonuçlar nelerdir?

Bolivarcı-Chavist hareket siyasi iktidarı elinde tutan parti ve devlet başkanına yakınlığı dolayısıyla Venezüella'daki sınıflar mücadelesine daha etkin müdahale edebilmektedir. Örnek vermek gerekirse, hareketin anti-neoliberal ve anti-amerikancı ideolojisi Venezüella'nın resmi ideolojisidir. Ayrıca bu hareket ya da Bolivarcı Devrim ülkedeki sosyal politikaların ve yeni bir toplum yaratma iddiasındaki projelerin ülke çapında hayata geçirilmesi sürecinde yönetici veya yönlendirici konumdadır.

vii-) Sendika-dışı emek hareketleri yeni işçi sınıfının politik temsil biçimi midir?

Bu soruya evet ya da hayır diye net yanıtlar verebilmek çok kolay olmadığı gibi anlamlı da olmayacaktır. Gerçekten de, işçi sınıfının yapısında meydana gelen farklılaşma ve yeni işçi sınıfının oluşum süreci gözlenebilir olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim; bu çalışmada, EZLN, MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist hareketi bu kapsamda değerlendirdik ve çalışmamızda belirttiğimiz nedenlerden dolayı sendika-dışı emek hareketleri olarak tanımladık. Bu bağlamda; sendika-dışı emek hareketlerini yeni işçi sınıfını yegane politik temsil biçimi olarak

değerlendirmekten ziyade, yeni işçi sınıfının geleneksel politik örgütlenme anlayışlarına bir alternatifi olarak nitelenmek daha doğru olacaktır. Bu çalışmanın birçok kısmında değinildiği gibi; sendika-dışı emek hareketleri, tamamlanmış sınıfsal oluşumlar veya tarih sayfalarında araştırmacının kendisine ulaşmasını bekleyen politik hareketler değil; sürekli iniş çıkışlar içinde ve yeni aşamalar kaydeden “canlı” hareketlerdir. Bundan dolayı, hareketlerin geleceklerine ve niteliklerine ilişkin kesin tespitler yapmak yerine, öngörülerde bulunmak daha anlamlı olacaktır.

Latin Amerika genelinde keskin sınıf çatışmalarının ve politik hareketliliğin yaşandığını söylemek yerinde bir tespit olacaktır ve fakat yeni işçi sınıfının yeni politik örgütlülüğünü sendika-dışı emek hareketleriyle sınırlamak çok da doğru bir yaklaşım değildir. Kanımıza göre, sendika-dışı emek hareketleri yeni işçi sınıfını siyasal alanda temsil edecek bir deneyime henüz sahip değildir. Fakat, bu ifade sendika-dışı emek hareketlerinin hiçbir suretle politik temsil biçimi olamayacağı şeklinde yorumlanmamalıdır. Başka bir deyişle, bazı kuramcılarının iddialarının aksine, bu hareketler lümpen ya da küçük burjuva hareketleri olarak nitelenip, sınıflar mücadelesinde işçi sınıfının içinden koparılıp başka bir sınıf olarak tanımlanmamalıdır. “Sınıf”, yapıların ve sosyo-ekonomik statü gruplarının içine hapsedilmiş sabit bir kategori olarak değil; bir süreç ve ilişki olarak düşünülmelidir. Sanayi işçisinin yanı sıra toprağını kaybeden köylünün, güvencesiz işlerde istihdam edilen işçinin ve ilkel komünal mülkiyet temelinde örgütlü yerli halkların mücadeleleri de –sanayi işçisinin mücadelesinin yanı sıra- sınıflar mücadelesi kapsamında değerlendirilmeli ve yukarıda belirttiğimiz mücadeleleri açıklarken sınıfsal oluşum süreçleri hep göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akça, İ. (2005), “Uluslararası Neoliberal Kapitalizme Karşı Yeni Sendikal Strateji: Toplumsal Hareket Sendikacılığı”,
<http://www.sbu.yildiz.edu.tr/ismetakcayayinlar/Sendikal%20Arayişlar-Ths.doc> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2006).
- Akkaya, Y. (2002), “Arjantin İşçi Sınıfında Yeni Yönelimler”,
<http://www.atimai.org/cy/yakkaya1.htm>. (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2004).
- Akkaya, Y. (2004), “Toplumsal Hareket Sendikacılığı: Ne Kadar Eski? Ne Kadar Yeni?”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1214 (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2005).
- Albo, G. (2006), “Beklenmedik Devrim: Venezüella Neoliberalizme Karşı Çıkıyor”,
çev: Ş. Oğuz, **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar, s.47–67.
- Arregui, V. ve Roman, R. (1997), “Zapatismo and the Workers Movement in Mexico at the End of the Century”, **Monthly Review**, July-August 1997, s.98–115.
- Başkaya, F. (1999), *Sunuş*, F. Başkaya (ed.) **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?** içinde, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Beltran, G. J. (2006), “Küresel Süreç, Yerel Anlamlar: Arjantin’de Yapısal Reformların Yerel Aktörleri”, çev: E. Balta, **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar, s.172–192.
- Bernstein, H. (2001), *The Peasantry in Global Capitalism: Who, Where and Why?*, London: Merlin.
- Baloyra, E. (1998), “Deepening Democracy with Dominant Party Presidentialism: The Venezuelan Regime in a Period of Troubles”, K. Von Matteinheim ve J.

- Malloy (ed.), **Deepening Democracy in Latin America** içinde, Pittsburg: University of Pittsburg Press, s.37–54.
- Bryne, P. (1997), “Social Movements in Britain”, New York: Routledge.
- Castorina, G. J. (2006), “Demos’un Politikaları ve Politikacıların Politikaları: Arjantin’den Alınan Dersler”, çev: M. A. Umar, **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar, s.193–208.
- Chavez, H. (2005), “Kapitalizmi Kademeli Olarak Terk Ediyoruz”, **Birgün**, 17 Mayıs, 2005, s.10.
- Collier, D. (1979), *The New Authoritarianism in Latin America*, New Jersey: Princeton University Press.
- Connif, M. L. (1999), *Populism in Latin America*, Tuscaloosa & London: Alabama Press.
- Cypher, M. J. (1990), *State and Capital in Mexico: Development Policy Since 1940*, Boulder: Westview Press.
- Çakır, M. (2006), *Toplumsal Hareket Sendikacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=6880 (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2006).
- Çelik, E. (2006), “Hugo Chavez ve Venezüella’da Gelişen 21.Yüzyıl Sosyalizmi”, **Birikim**, Sayı 203, Mart 2006, s.37–44.
- Demirer, T. ve Orhangazi Ö. (1998), *Yoksulluk ve Başkaldırının Meksikası*, Özbudun S. (ed.), **Mayaların Dönüşü** içinde, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları, s.14–60.
- Demirer, T. ve Et al. (2005), *Latin Amerika Başkaldırıyor*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Dinerstein, A. C. (2001), "Roadblocc in Argentina: Against the Violence of Stability", **Capital and Class**, sayı 74, s.4-7.
- Doğruer, A. Can (2005), "Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışmaları Üzerine Birkaç Hatırlatma ve Bir Örnek", http://sendika.org/yaziphp?yazi_no=130 (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2006).
- Drake, P. W. (1996), *Labor Movements and Dictatorship: The Southern Cone in Comparative Perspective*, London: The John Hopkins University Press.
- Dulles, J. W. F. (1970), *Unrest in Brazil: Political Military Crisis in 1955-1964*, Austin: University of Texas Press.
- Duman, A. (2006), "Özyönetim Nasıl Gerçekleşebildi?", **Birikim**, Sayı 203, Mart 2006, s. 99-104.
- Ellner, S. (2003), *Organized Labor and the Challenge of Chavismo*, S. Ellner ve D. Helliger (ed.), **Venezuelan Politics in the Chavez Era: Class, Polarization and Conflict** içinde, Boulder and London: Lynne Rienner, s.161-178.
- Ellner, S. (2006), "Solun Hedefleri ve Latin Amerika'da Neoliberalizme Karşı Strateji Tartışmaları", çev: Ş. Oğuz, **Latin Amerika Dersleri: Neoliberalizm, Krizler ve Toplumsal Mücadele** içinde, **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar, s.29-46.
- Engels, F. (2000), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev: İ. Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları.
- Ercan, F. (2006) "Suskun Adamın Baladı: Latin Amerika Üzerinden Venezüella'ya Dair Düşünceler", **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar 2006, s. 67-109.
- Eryar, D. (2006), "Lula'nın Yükselişi Karşısında Toplumsal Muhalefet Hareketlerinin Çıkmazı", **Birikim**, Sayı 203, Mart 2006, s. 66-70.

- Esteve, G. (1998), *Meksika Yerlileri Kalkınmaya Hayır Diyor*, çeviri: Ö.Orhan, Özbudun S. (ed.) **Mayaların Dönüşü** içinde, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları, s.115–119.
- Foucault, M. (1987), *Söylemin Düzeni*, çev: T. Ilgaz, İstanbul: Hil Yayınları.
- Fox, M. (2006), “Venezüella’daki Petrol Şirketleri’nin Vergileri Arttırılıyor”, çev: latinbilgi, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=564 (Erişim Tarihi: 13 Haziran 2006)
- Galeano, E. (1988), *Latin Amerika’nın Kesik Damarları*, 2.baskı, çev: İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Garcia-Guadilla, M. P. (2005), “The Democratization of Democracy and Social Organization of the Opposition”, **Latin American Perspectives**, 32 (2), s.109–123.
- Giddens, A. (1991), *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Modern Age*, Cambridge: Polity Press.
- Gindin, J. (2006), “Venezüella Malı: Venezüella İşçisini Yeniden Keşfetme Çabası”, çev: E. Balta, **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar 2006, s.109–122.
- Girdib, J. (2005), “Venezüella’da İşçilerin Yönettiği Kâğıt fabrikası”, çev: S. Oğuz, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1926
- Gorz, A. (1986), *Elveda Proletarya*, çev: H. Tufan, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Hansen, R. (1971), *The Politics of Mexican Development*, Baltimore: John Hopkins University Press.
- Hart, J. M. (1997), *Revolutionary Mexico: The Coming and Process of the Mexican Revolution*, California: University of California Press.

- Harvey, N. (2005) “Özerk Kalarak Katılım: Zapatistalar ve Farklılık, çev: Latinbilgi.Net, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3559. (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2005).
- Hernecker, M. (1997), *Latin Amerika Solu Kendini Sorguluyor*, çev: A. Berktaş, İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Hernecker, M. (2002), “Chavez ile Röportaj: Ordu ve Devrim”, İngilizce çev: A. Palavecino ve S. Nerberg, Türkçe çev: O. C. Taştan, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=332 (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2005).
- Holloway, J. (1998), *Dignity's Revolt in Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*, London: Pluto Press.
- Houghton, J. ve Bell, B. (2004), “Latin American Indigenous Movements in the Context of Globalization”, <http://www.globalpolicy.org/globaliz/special/2004/1011indigenous.htm> (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2006).
- Inglehart, R. (1990), *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*, New Jersey: Princeton University Press.
- Işıklı, A. (1999) *Dünya Bankasının Laik İmparatorluğunda: Kumarhane Kapitalizmi*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Işıklı, A. (2003), *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Işıklı, A. (2005a), “Neoliberalizmin Latin Amerika Serüveni: Venezüella’da Chavez”, http://www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=isikli&baslik=

Neoliberalizmin+Latin+Amerika+Ser%FCveni-+Venezualla'da+Chavez

(Erişim Tarihi: 15 Ocak 2006)

Işıklı, A. (2005b), “Neoliberalizmin Latin Amerika Serüveni–2: Brezilya’da Lula”,

[http://www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=isikli&baslik=](http://www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=isikli&baslik=Birezilya%27da+Lula)

Birezilya%27da+Lula (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2006)

Işıklı, A. (2005c), “Neoliberalizmin Latin Amerika Serüveni–3: Arjantin’de

Kircshner”,

[http://www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=isikli&baslik=](http://www.politics.ankara.edu.tr/sbflocal/index.php?uye_adi=isikli&baslik=ARJANT%DDN%92DE+K%DDRCHNER)

ARJANT%DDN%92DE+K%DDRCHNER (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2006)

Koonings K. ve Kruijt, D. (1999), *Tarihin Uzun Yürüyüşü*, Thomas H. (ed.)

Küreselleşme ve Üçüncü Dünya Sendikaları içinde, çev: O. Topak,

Ankara: Türk Harb-İş Sendikası Yayınları, s.109–143.

Kozanoğlu, H. (2001), “Arjantin’de Yapısal Uyum ve Türkiye”, **Birikim**, Sayı 149,

s.17–24.

Laclau, E. ve Mouffe, C. (1992), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev: A. Kardan ve

D. Şahiner, İstanbul: Birikim Yayınları.

Löwy, M. (2006), “Brezilya’nın Topraksız Kırsal İşçi Hareketi’nin Sosyo-Dinsel

Kökenleri”, çev: E. Balta, **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar s.209–216.

Lucas, K. (2001) “Brezilya Topraksızlar Hareketi”, çev: R. H. Kömür,

http://www.uzaklar.net/html/brezilya_topraksiz/koyluler_ha.html (Erişim

Tarihi: 19 Mart 2005).

Luna, M. (1995), *Entrepreneurial Interest and Political Action in Mexico: Facing*

the Demands of the Economic Modernization, R. Roett (ed.), **The Challenges**

of **Institutional Reform in Mexico** içinde, London: Lynne -Rienner, s.77–93.

Makal, A. (2000), *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920–1946*, Ankara: İmge Yayınları.

Marcos, S. (2005), “Lacandona Ormanlarından Altıncı Deklerasyon”, çev: S. Özbudun, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=131 (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2005).

Martin, J. (2005), “Venezüella’da Kamulaştırma ve Sosyalizm”, çev: latininfo, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=259

Marks, K. (1986), *Kapital*, Cilt 1, çev: A. Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.

Marks, K. (1992), *Ücretli Emek ve Sermaye Ücret, Fiyat ve Kâr*, çev: S. Belli, Ankara: Sol Yayınları.

McLynn, F. (2001), *Villa and Zapata: a History of the Mexican Revolution*, New York: Carroll Publishers.

Middlebrook, J. K. (1995) *The Paradox of Revolution*, Baltimore: John Hopkins University Press.

Middlebrook, J. K. (2004), *Dillenmas of Political Change in Mexico*, London: Institute of Latin American Studies Press.

Morgül, T. (2006), “21. Yüzyıl Sosyalizmine Bolivarcı Paraf”, **Birikim**, Sayı 203, Mart 2006, s.45-57.

MST (2003), “Topraksız Köylüler Hareketi: MST’nin Brezilya Halkına Bildirgesi”, <http://www.dunyadanceviri.net/dcdosya/dosyaDetail.asp?id=2> (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2006).

- Munck, R. (1981), *The Labor Movement and the Crisis of the Dictatorship in Brasil*, Bruneau, T.C. (ed.) **Authoritarian Capitalism: Brasil's Contemporary Economic and Political Development** içinde, s.219–238, Boulder: Westview Press.
- Munck, R. (1985), *Bağımlı Toplumsal Oluşumlarda Siyasal Yapı ve Sermaye: Brezilya Örneği, Dünün ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları Dizisi-2: Latin Amerika'da Militarizm ve Demokrasi*, İstanbul Alan Yayıncılık.
- Munckton, S. (2005), “Venezüella: Yoksullukla Savaş”, çev: E. Kunter, <http://www.latinbilgi.net> (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2006)
- O'Connor, J. (1973), *The Fiscal Crisis of the State*, New York: St. Martin Press.
- O'Donnel, G. (1973), *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism: Studies in South American Politics*, Berkeley: University of California.
- Özbudun, S. (1998), *Mayaların Tarihine Bir Bakış*, Özbudun S. (ed.) **Mayaların Dönüşü** içinde, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları, s.60–73.
- Özünlü, İ. (2006), “Zapatizm ve Alternatif Siyaset Yapma”, **Birikim**, Sayı 203, Mart 2006, s.71–80.
- Özügürlü, M. (2000), “Sendikacılık Hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler Üzerine Gözlemler”, **A.Ü Siyasal Bilgiler Dergisi**, Sayı 55, s.139–172.
- Parenti, C. (2006) “Venezüella Devrimi ve Petrol Şirketlerinin İçyüzü”, çev: E. Kunter, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=399 (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2006).
- Perelli, C. (1990), *The Military Perception of Threat in the Southern Cone of South America*, L.W. Goodman ve diğ. (ed.), **The Military and Democracy: The**

Future of Civil-Military Relations in Latin America içinde, Lexington:
Lexington Books, s. 93–105.

Petras, J. (1997), “Latin America: The Resurgence of the Left”, **New Left Review**,
sayı 223, s.17–47.

Petras, J. ve Veltmeyer, H. (2000), *The Dynamics of Social Change in Latin America*, London: McMillan Press.

Petras, J. (2002), *Küreselleşme ve Direniş*, çev: A. Ekber ve C. Aşkın, İstanbul:
Cosmopolit Kitaplığı:1

Petras, J. (2005a), “Lula İçin Ağlamayın: Çürüten Bir İşçi Yönetiminin Siyaseti”,
çev: E. Özkaya, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3224 (Erişim
Tarihi: 30 Ağustos 2005).

Petras, J. (2005b), “Yeni Dönem Sosyal Hareketler ve Sorunları”, Bahçelievler
Halkevleri’nde Yapılan Konuşmanın Tam Metni,
<http://www.sosyalistdemokrasi.org/sosdem/20/8petras.htm> (Erişim Tarihi: 8
Kasım 2005)

Petras, J. (2005c), “Chavez Kazandı, Bush Yine Kaybetti. Peki Şimdi Ne Olacak?”
çev: E. Kunter,
<http://www.iscikonsevi.org/modules.php?name=News&file=article&sid=255>
(Erişim Tarihi: 12 Ocak 2006).

Rangel, J. Y. (2005), “Venezüella’da Kamulaştırma Sevinci”, **Evrensel**, 25 Mart
2005, s.8.

Robinson, W. I. (1992), *A Faustian Bargain: US Intervention in the Nicaraguan Elections and American Foreign Policy in the Post-Cold War Era*, Boulder:
Westview Press.

- Robinson, W. I. (2003), *Transnational Conflicts: Central America, Social Change and Globalization*, London: Verso.
- Roberts, K. (2003), *Social Polarization and the Populist Resurgence in Venezuela*, S. Ellner ve D. Helliger (ed.), **Venezulan Politics in the Chavez Era: Class, Polarization and Conflict** içinde, Boulder: Lynne Rienner, s.55-72.
- Rodriguez, E. V. (1997), *Decentralization in Mexico*, Oxford: Westview Press.
- Saad-Filho, A. and Mollo, M. L. R. (2002) "Inflation and Stabilization in Brazil: A Political Economy Analysis", **Review of Radical Political Economics** 34 (2), s.109-135.
- Saad-Filho, A. (2006), "Brezilya'da Tan Vakti Mi? Yoksa Hatalı Bir Başlangıç Mı? Lula Seçimlerinin Politik Ekonomisi, çev: A. Duman, **Birikim**, Sayı 203, Mart 2006, s.58-65.
- Savran, S. (2006), "Brezilya'da Lula Faciası", **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar s.123-148.
- Schmitter, P. ve Lembruch, G. (1979), *Trends Towards Corporatist Intermediation*, Beverly Hills and London: Sage Publication.
- Scioces, K. (1999) *Üçüncü Dünyadaki Yeni Emek Hareketlerini Anlamak: Toplumsal Hareket Sendikacılığının Doğuşu*, Yön, Sayı 7.
- Seidman, G. (1994) *Militance: Workers Movements in Brazil and South Africa*, Berkeley: University of California Press.
- Slater, D. (1985), *New Social Movements and The State in Latin America*, Amsterdam: CEDLA.

Somel, C. (2004), “Kamçı Arjantinli Emekçilerde”,

[http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum3Mayis](http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum3Mayis_Somel.doc)

[_Somel.doc](#) (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2004)

Spices, K. (2005), “Kutsal Olmayan Birlik: AFL-CIO ve NED (Demokrasi İçin

Ulusal Fon Venezüella’da”,

http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=215 (Erişim Tarihi:

12 Ocak 2006).

Şensever, L. (2003), *Dünya Sosyal Forumu: Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve*

Küresel Direniş, İstanbul: Metis Yayınları.

Teichman, J. A. (1988), *Policymaking in Mexico: From Boom to Crisis*, Boston:

Allen and Unwin Press.

Thomas, H. (1999), *Sendikaların Eriyişi, Küreselleşme ve Üçüncü Dünya*

Sendikaları içinde, çev: O. Topak, Ankara: Türk Harb-İş Sendikası

Yayınları, s.15–39.

Thomas, P. (2000), *Marx ve Anarşistler*, çeviri: D. Evcı, Ankara: Ütopya Yayınları.

Thompson, E. P. (2004) *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev: U. Kocabaş, İstanbul:

Birikim Yayınları.

Topal, A. (2006), “Meksika’nın Neoliberalleşme ve Demokratikleşmesinin Kesişim

Kümesi: Yerelleşme Reformları”, **Praksis**, Sayı 14, Kış-Bahar, s.148–169.

Touraine, A. (1981), *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*,

Cambridge: Cambridge University Press.

Trancoso, M. ve Burnett, B. G. (1960), *The Rise of the Latin American Movement*,

New Haven: New Haven College and Univesiy Press.

- Ugalde, V. F. (1996), *The Private Sector and Political Regime Change in Mexico*, G. Otero (ed.), **Neoliberalism Revisited: Economic Restructuring and Mexico's Political Future** içinde, Oxford: Westview Pres, s.127-147.
- Veltmeyer, H. (1993), "The Landless Workers Movement in Contemporary Brazil", *Labor, Capital and Society*, Vol.26, No.2, s.204-225.
- Wallerstein, I. (2003), "Brezilya ve Dünya Sistemi: Lula Dönemi", <http://www.binghamton.edu/fbc/120-tr.htm> (Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2005).
- Waterman, P. (2005), "Adventures of Emancipatory Labor Strategy as the New Global Movement Challenges International Unionism", <http://jwsr.ucr.edu/archive/vol10/number1/pdf/jwsr-v10n1-waterman.pdf> (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2006).
- Weaver, F. J. (1980), *Class, State and Industrial Structure: The Historical Process of South American Politics*, London: Greenwood Press.
- Wilmot, S. (1998), *Örgütlenmek ve Dur Diyebilmek*, çev: Ö. Orhan, Özbudun S. (ed.) **Mayaların Dönüşü** içinde, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları, s. 130-135.
- Wilson, J. (1973), *Introduction to Social Movements*, New York: Basic Books.
- Wingerter, E. (2006), "Venezüella'da İnsan Hakları: Hikâye'de Yanlış Olan Ne?", çev: K. Akbaş, <http://www.venezuelanalysis.com/print.php?artno=1691>
- Winter, J. (1998), *Meksika, EZLN ve Chiapas Dayanışması* çev: Ş. Özdemir, Özbudun S. (ed.) **Mayaların Dönüşü** içinde, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları, s.197-205.
- Wood, E. M. (1992), *Sınıftan Kaçış-Hakiki Sosyalistler*, çev: Ş. Alpagut, İstanbul: Akış ve Dönem Yayıncılık.

Wood, E. M. (1995a), *Kapitalizme Karşı Demokrasi: Tarihsel*

Materyalizmi Yenilemek, Cambridge: Cambridge University Press

Wood, E. M. (1995b), "What is the Postmodern Agenda?", **Monthly Review**, July-August 1995, s.1-12.

Woods, A. (2005), "Venezüella'nın Küba Büyükelçisi Adan Chavez ile Söyleşi: Üçüncü Yol Yok. Tek Yol Sosyalizm", www.latinbilgi.net.

Yeğin, M. (2004), *Topraksızlar, Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi: MST*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeğin, M. (2005), "MST Lideri Stedile'le Röportaj",
http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=112 (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2005).

YÖN (1997), "Toplumsal Hareket Sendikacılığı", **Yön Broşür Dergisi**, Sayı 1, İstanbul: Okyanus Yayınevi.

Zat, E. (2005), "Neoliberal Ajanda Latin Amerika'da Tökezledi: Tarih Geri Dönüyor", **Express**, 15 Aralık-15 Ocak 2005, sayı:12, s.26-31.

Zirakzadeh, C. E. (1997), *Social Movements in Politics*, New York: Palgrave Macmillan.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, EZLN, MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist Hareket'in ortaya çıkışlarını toplumsal sınıflar açısından değerlendirmek ve bu hareketleri; mücadele biçimleri, örgütlenme modelleri, sendikalar ve siyasi partilerle olan ilişkileri ve de ideolojik eğilimleriyle birlikte açıklamaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde; toplumsal hareket, toplumsal hareket sendikacılığı ve sendika-dışı emek hareketi kavramları tanımlandı. Bununla birlikte, EZLN, MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist Hareket'in sendika-dışı emek hareketi olarak kavramsallaştırılma nedenleri ortaya koyuldu.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Meksika, Brezilya, Arjantin ve Venezüella'daki emek hareketlerinin tarihine yer verildi. Yine bu bölümde, Latin Amerika ülkelerindeki neoliberal uygulamalara değinilerek, neoliberalizmin emek hareketleri üzerindeki etkileri açıklandı.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, EZLN, MST, MTD ve Bolivarcı-Chavist Hareket'in ortaya çıkış süreçleri, örgütlenme modelleri, sendikalarla ve siyasi partilerle olan ilişkileri ile ideolojik yönelimleri ayrıntılı olarak değerlendirildi.

SUMMARY

The main aim of this study is to evaluate the appearing of EZLN, MST, MTD and Bolivarian-Chavist Movement from class-based perspective, and to explain those movements with their types of struggle, understanding of organization, relationships with trade unions and political parties, and ideological tendencies.

In the first part of the study; the concepts of “social movement”, “social movement unionism” and “labor movement outside trade unionism” were defined. Furthermore, the reasons for the conceptualization of EZLN, MST, MTD and Bolivarian-Chavist Movements as labor movement outside trade union were mentioned.

In the second part of the study; the labor movements in the history of Mexico, Brazil, Argentina and Venezuela were stated. In addition, the neoliberal practices in those Latin American countries and the influence of neoliberalism on labor movements were argued.

Finally; EZLN, MST, MTD and Bolivarian-Chavist Movement were explained in terms of their appearing process, understanding of organization, relationships with trade unions and political parties and ideological tendencies.